

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Bc. Petra Bayerová

Vztah neverbální a verbální komunikace v projevech lektorů češtiny jako cizího jazyka

Relationship between nonverbal and verbal communication in communication of teachers of
Czech as a foreign language

Praha 2020

Vedoucí práce: doc. PhDr. Lucie Saicová Římalová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Lucii Saicové Římalové, Ph.D. za její cenné připomínky a trpělivost při vedení mé bakalářské práce a za poskytnutí odborné literatury. Také bych ráda poděkovala ÚČJTK FF UK a Mgr. Marii Silvii Převrátilové (Bouskové) za poskytnutí nahrávek do diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. 12. 2020

Bc. Petra Bayerová

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá vztahem verbální a neverbální komunikace v projevech lektorů češtiny jako cizího jazyka, a to s důrazem na prostředky neverbální, především gesta a mimiku. Analýza se zaměřuje na to, jakými verbálními a neverbálními prostředky lektori naplňují vybrané komunikační/pedagogické záměry a realizují aktivity, jako je výklad látky, procvičování, dávání pokynů studentům či poskytování zpětné vazby, a jaký je v daných komunikačních situacích mezi různými typy prostředků vztah. Základním materiálem analýzy jsou videonahrávky projevu lektorů při výuce češtiny jako cizího jazyka pro dospělé získané v průběhu praxí studentů oboru Učitelství češtiny jako cizího jazyka. Výsledky analýzy potvrdily, že lektori ve vybraných nahrávkách užívají zejména deiktická (ukazovací), ilustrační a také symbolická gesta.

Klíčová slova: čeština jako cizí jazyk, neverbální komunikace, verbální komunikace

Abstract

The thesis deals with the relationship between verbal and nonverbal communication in the speeches of Czech as a foreign language teachers, with an emphasis on nonverbal means, especially gestures and facial expressions. The analysis focuses on the verbal and nonverbal means by which teachers fulfill selected communication/pedagogical intentions and implement activities such as interpreting the material, practicing, instructing students or providing feedback, and the relationship between different types of means in different communication situations. The basic material of the analysis are video recordings of the teachers' speech in the teaching of Czech as a foreign language for adults obtained during the internships of students in the field of Teaching Czech as a Foreign Language. The results of the analysis confirmed that the teachers use deictic, illustrative and also symbolic gestures in selected recordings.

Key words: Czech as a foreign language, nonverbal communication, verbal communication

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	7
1. Komunikace.....	9
1.1. Komunikační funkce	11
1.2. Komunikační prostředky	14
2. Neverbální komunikace	16
2.1. Vztah mezi verbální a neverbální komunikací	16
2.2. Obsah neverbální komunikace	17
2.3. Funkce neverbální komunikace.....	17
2.4. Druhy neverbální komunikace	18
2.4.1. Gestika	19
2.4.2. Mimika.....	26
3. Pedagogická komunikace	31
3.1. Funkce pedagogické komunikace	33
3.2. Účastníci pedagogické komunikace	33
3.3. Neverbální pedagogická komunikace	35
3.3.1. Gesta v pedagogické komunikaci	38
3.3.2. Mimika v pedagogické komunikaci.....	40
3.4. Neverbální komunikace ve výuce cizích jazyků	40
4. Metodologie.....	43
4.1. Analyzovaný vzorek.....	43
4.1.1. Stopáž a označení replik	44
4.2. Metoda přepisu verbálního projevu	45
4.3. Metoda přepisu neverbálního projevu.....	47
4.3.1. Parametr tvar ruky („ <i>hand shape</i> “)	48
4.3.2. Parametr orientace („ <i>orientation</i> “)	49
4.3.3. Parametr pozice („ <i>position</i> “).....	50
4.3.4. Parametr pohyb („ <i>movement</i> “).....	51
5. Vlastní analýza	55
5.1. Analýza nahrávky 1	55
5.2. Analýza nahrávky 2.....	56

5.3.	Analýza nahrávky 3.....	58
5.4.	Analýza nahrávky 4.....	59
5.5.	Analýza nahrávky 5.....	60
5.6.	Analýza nahrávky 6.....	62
5.7.	Analýza nahrávky 7.....	63
5.8.	Analýza nahrávky 8.....	64
5.9.	Analýza nahrávky 9.....	65
5.10.	Shrnutí analýzy.....	66
Závěr		68
Zdroje.....		70
Příloha.....		76
Nahrávka 1		76
Nahrávka 2		79
Nahrávka 3		90
Nahrávka 4		95
Nahrávka 5		99
Nahrávka 6		104
Nahrávka 7		106
Nahrávka 8		113
Nahrávka 9		115

Úvod

Diplomová práce se zabývá vztahem mezi vybranými druhy neverbální komunikace (především gesty, ale i mimikou) a verbální komunikací v projevech lektorů¹ češtiny jako cizího jazyka. Tato práce si klade za cíl analyzovat vybrané vzorky nahrávek z hodin českého jazyka pro cizince a u zvolených neverbálních prostředků sledovat jejich formu a funkci s ohledem na kontext verbálního projevu. Zároveň se snaží zohledňovat specifika, která souvisí s tím, že se jedná o pedagogickou a interkulturní komunikaci. Práce je zaměřena pouze na mluvené projevy, neverbální prostředky v psané komunikaci nejsou do práce zahrnuty. Jsem si vědoma toho, že tato diplomová práce se dotýká velmi širokých a obsáhlých témat (pedagogická, neverbální a interkulturní komunikace, výuka cizích jazyků ad.). V práci je proto kladen důraz na obsahovou adekvátnost a stručnost. Mou snahou bylo držet se tématu práce a příliš od něj neodbočovat. Zároveň si uvědomuji, že problematika neverbální komunikace je širší a komplexnější, než je uvedeno v této práci, kde byly vybírány pouze jednotlivé jevy s ohledem na téma práce.

Z vlastní výukové praxe si uvědomuji, jak je důležitá pozice neverbální komunikace ve výuce češtiny jako cizího jazyka, jelikož dominantním výukovým principem je v současné době zejména tzv. komunikační přístup. Komunikační přístup si klade za cíl připravit studenty na reálnou komunikaci v cílovém jazyce. Role zprostředkovacího a mateřského jazyka je v tomto přístupu minimální a namísto cizojazyčných ekvivalentů bývají významy slov a slovních spojení často vysvětlovány pomocí gest či případně jiných neverbálních prostředků. Specifičnost výuky češtiny jako cizího jazyka se také projevuje tím, že má interkulturní charakter a je tedy důležité se mimo jiné zabývat také významovými rozdíly neverbálních prostředků v odlišných kulturách.

Výzkumy z oblasti neverbální komunikace pochází především ze zahraničí. V českém prostředí se tomuto tématu věnoval zejména J. Křivohlavý (1988). V poslední době ovšem narůstá odborný zájem o toto téma.² Jako příklad lze uvést publikace od E. Lehečkové a J.

¹ Pro zjednodušení bude v této práci užíváno generického nebo také tzv. bezpříznakového maskulina (učitel, lektor, studenti atd.).

² V posledních několika desetiletích narůstá nejen odborný zájem o neverbální prostředky a jejich užívání, ale narůstá i zájem laické veřejnosti o toto téma. Díky tomu vzniká i mnoho popularizačních příruček různé kvality, které nabízí jakýsi „návod“ na správné užívání a chápání různých neverbálních prostředků, zejména gest.

Jehličky (2018, 2019). Autoři ve své studii *Multimodální konstrukce: jazyk a gestikulace jako vtělená kognice* (2018, s. 89) upozorňují na vzrůstající zájem o výzkum gestikulace, což dokládají tím, že od 90. let 20. století se vyděluje dokonce samostatná disciplína tzv. *gesture studies*. Zajímavý příklad výzkumu (mikroanalýzy) neverbální komunikace je představen ve studii *Gestikulace ve sdíleném prostoru jako kooperativní utváření významu* (2019). Tato studie se řadí do oblasti zaměřené na studium gest doprovázejících promluvu (tzv. *co-speech gestures*). Ze zahraničních autorů jsou pak významné práce D. McNeilla (1992) a amerického psychologa P. Ekmana (1972). Z novějších prací je třeba jmenovat zejména práci *Body – Language – Communication*³, která obsahuje mnoho studií věnujících se tématu neverbální komunikace z různých úhlů pohledu. Gesta lze také zkoumat v rámci kognitivního přístupu, neboť v gestech je možné hledat konceptuální metafory. Zajímavou práci v tomto ohledu nabízí například A. Cienki (1998): *Metaphoric Gestures and Some of their Relations to Verbal Metaphoric Expressions*.⁴ Více informací o neverbální komunikaci u dětí je možné nalézt u Doherty-Sneddon (2005) v knize *Neverbální komunikace dětí*.

Diplomová práce je rozdělena do několika částí. První tři kapitoly poskytují teoretický podklad, poté následuje kapitola popisující metodologii práce a samotná analýza nahrávek z hodin českého jazyka pro cizince. Práce také obsahuje seznam zdrojů a přílohu s ukázkou přepisu nahrávek. První kapitola představuje komunikaci a jsou v ní stručně nastíněny základní informace o komunikaci obecně. Druhá kapitola se věnuje neverbální komunikaci, jaký je vztah mezi verbální a neverbální komunikací, co je jejím obsahem a jaké druhy neverbální komunikace se obvykle vyčleňují, podrobněji jsou popsány především gesta a také je popsána mimika. Třetí kapitola se věnuje problematice pedagogické komunikace. Poslední část teoretické části práce upozorňuje na roli neverbální komunikace ve výuce cizích jazyků, především v tzv. komunikačním přístupu. Následuje další kapitola věnující se metodologii a popisu vybraných nahrávek z hodin českého jazyka pro cizince. V této kapitole je také obsažen popis metody přepisu verbální a neverbální komunikace. Vlastní analýza nahrávek je zaměřená na vybrané prostředky neverbální komunikace. V této kapitole jsou analyzované jednotlivé nahrávky a jsou zde zařazeny i konkrétní ukázky z přepisu a závěrečné shrnutí. V závěru je uvedeno shrnutí poznatků analýzy a úvahy o dalším možném směřování výzkumů.

³ MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton.

⁴ In: KOENIG, J. P. (Eds.) (1998): *Discourse and Cognition: Bridging the Gap*. 1. vyd. Stanford: CSLI Publications, s. 189-204.

1. Komunikace

Tato kapitola nebude detailněji popisovat pojem komunikace, ale pouze nastíní určité aspekty, které blíže souvisí s tématem diplomové práce.

V několika posledních desetiletích vzrůstá zájem o problematiku komunikace. Toto tvrzení dokládají vzrůstající počty popularizačních příruček. Je to ovšem logické, komunikace se dotýká veškerých oblastí našeho každodenního života a je tudíž zřejmé, že vždy bude budit zájem.

„Komunikace (...) neznamená jenom přenos a sdělování informací, komunikace v sobě zahrnuje ještě jednu velikou oblast kromě procesu sdělování, a to je oblast sdílení – součástí komunikace není jen přenos informací, ale také sdílení určitého postoje, názoru, atmosféry i sdílení procesu vytváření určitých společných postojů, norem, symbolů, významů.“ (Žantovská, 2015, s. 14–15)

Z předešlého tvrzení vyplývá, že pro účely výuky cizích jazyků je důležité brát v potaz fakt, že studenti si neosvojují pouze strohé gramatické konstrukty, ale v procesu učení se by jim měly být předávány také sdílené postoje, normy, symboly a významy.

Dvojím druhem sdělování se zabýval například P. Watzlawick se spoluautory (1999). Jejich pojetí komunikace vychází z předpokladu, že nelze nekomunikovat (srov. Vybíral, 2000, s. 67). Jinak řečeno, že každé naše chování v přítomnosti druhého člověka je komunikací a můžeme vždy odlišit dvě stránky komunikace – stránku obsahovou a vztahovou. Dále rozlišují dva typy informací, které sdělujeme – „data“ (tzn. určitou informaci) a také informace o tom, jak tato „data“ máme vnímat (např. ironie, nadsázka aj.). „Data“ odpovídají komunikaci a sdělování doplňujících informací (tzn. jak máme data vnímat) nazývají metakomunikací. Podle autorů bez schopnosti metakomunikace není možné dosáhnout úspěšné komunikace.

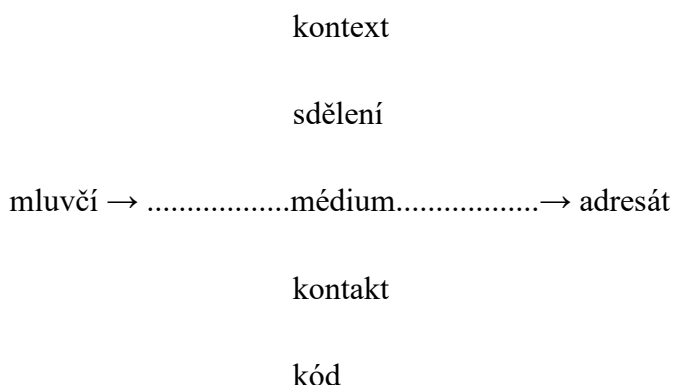
Existují různé teoretické modely komunikace. Například Encyklopedický slovník češtiny⁵ (2002, s. 219) vymezuje komunikaci⁶ hned z několika hledisek. Jako první uvádí kybernetické hledisko, podle něhož je komunikace přenos informací a součástí přenosu jsou

⁵ Dále jen zkratka ESČ.

⁶ Autorem hesla *komunikace* v ESČ (2002, s. 219-220) je Marek Nekula.

technické okolnosti. Další hledisko pohlíží na komunikaci jako sociální interakci, v užším smyslu konkrétní jazykové jednání.⁷

V ESČ (s. 269-270) je také možné najít tzv. *model komunikace*⁸, jehož lingvistická podoba podle ESČ vychází z modelu kybernetického.

Komunikační model podle ESČ (s. 270)

Tento model rozlišuje účastníky komunikace – mluvčího a adresáta, jejichž role se v jazykové komunikaci střídají. Přímý nebo nepřímý kontakt mezi účastníky komunikace je zprostředkován pomocí média (kanálu). Dle ESČ je předpokladem úspěšné komunikace společný verbální či neverbální kód, tj. jazyk, se kterým jsou oba aktéři komunikace dostatečně seznámeni, a vzájemný kontakt aktérů komunikace. Úspěch komunikace také závisí na situačním kontextu. V rámci situačního kontextu je možné dále rozlišovat vnější kontext, jenž se dá popsat jako souhrn veškerých faktorů, jež nás obklopují, a kontext vnitřní, který se vztahuje k vnitřním pocitům, náladám a stavům člověka.

Následující dvě podkapitoly se detailněji zaměří na druhy komunikačních funkcí a na komunikační prostředky.

⁷ Toto hledisko je dle ESČ platné například v teorii komunikace, etnografické komunikaci a i v tzv. teorii mluvních aktů (ESČ, 2002, s. 2019).

⁸ Autorem hesla *model komunikační* v ESČ (2002, s. 269-270) je Marek Nekula.

1.1. Komunikační funkce

Veškerá lidská komunikace plní (záměrně či nezáměrně) určitou komunikační funkci a každé komunikační chování je něčím motivováno. Na možné funkce a motivace komunikace existuje více možných způsobů nahlížení u různých autorů.

Podle Z. Vybírala (2000, s. 23) je možné vydělovat čtyři možné funkce komunikace:

- a) *informovat* – tzv. informativní funkce, záměrem je předat určitou zprávu, případně doplnění jiné zprávy či něco oznámit, prohlásit
- b) *instruovat* - tzv. instruktážní funkce, tzn. navést, zasvětit, naučit
- c) *přesvědčit* – tzv. persuazivní funkce – cílem této komunikační funkce je někoho přesvědčit, získat adresáta komunikace na svou stranu, nebo pozměnit jeho názor
- d) *pobavit* – tzv. zábavní funkce – snahou této funkce je rozveselit, rozptýlit, pobavit

Z. Vybíral (2000, s. 24-26) dále překládá různé druhy motivace ke komunikaci:

- a) *motivaci kognitivní* – potřeba něco sdělit, dozvědět se něco o světě
- b) *motivaci sdružovací* – potřeba navázat vztah, kontakt
- c) *motivaci sebepotvrzovací* – snaha nalézat a potvrzovat si svou vlastní identitu
- d) *motivaci adaptační* – souvisí s hraním rolí ve společnosti a přizpůsobováním se jejím pravidlům
- e) *motivaci „přesilovou“* – potřeba uplatnit se, upoutat pozornost, získávat obdiv, úctu
- f) *motivaci existenciální* – snaha o strukturování času a udržování psychického zdraví
- g) *motivaci požitkářskou* – chuť rozptýlit se, odpočinout si, jakýsi únik od starostí

Český lingvista M. Grepl (2012, s. 588) poukazuje na to, že komunikace se skládá jak z obsahu tvrzení, tak také komunikační funkce. Při typologizaci komunikačních funkcí pokládá za důležité zejména dvě hlediska: záměr, co sleduje mluvčí pronášením určité výpovědi, čeho

tím chce dosáhnout, a tzv. vztah slov ke světu.⁹ Na základě kombinace těchto kritérií Grepl (2012, s. 588-589) klasifikuje následující komunikační funkce:¹⁰

- 1) *Asertivní funkce* (oznamovací) – cílem této funkce výpovědi je předat adresátovi určitou informaci.
- 2) *Direktivní funkce* (výzvodá) – účelem této funkce je přesvědčit adresáta k vykonání toho, co mu mluvčí říká.
- 3) *Interogativní funkce* (otázková) - cílem je získat nějakou informaci od komunikačního partnera, kterou mluvčí v době promluvy postrádá.
- 4) *Komisivní funkce* (závazková) – záměrem je závazek k vykonání, co zpravidla bývá ku prospěchu adresáta sdělení.
- 5) *Permisivní a koncesivní funkce* (dovolení, souhlas) - cílem je odstranit překážky, které brání adresátovi vykonat něco, co si přeje.
- 6) *Funkce varování* – záměrem této funkce je, aby adresát zanechal takového jednání, které by mohlo mít negativní následky, může to být spojeno i s případnými sankcemi.
- 7) *Expresivní a satisfaktivní funkce* – slouží k vyjádření postoje mluvčího k předchozímu chování adresáta, postoj může být kladný i záporný.
- 8) *Deklarativní funkce* – podle Grepla je cílem této funkce měnit stav světa.

Další možnou klasifikaci nabízí I. Žantovská ve své knize *Rétorika a komunikace* (2015, s. 20-23). Autorka na základě dostupné literatury k tomuto tématu rozlišuje následující komunikační funkce:

- 1) *Informační funkce* – podle Žantovské se jedná o základní funkci komunikace.

⁹ Autor navazuje na teorii mluvních aktů v pojetí J. L. Austina a J. Searla (podrobněji viz HIRSCHOVÁ, M. (2006): *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. nebo SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2014): *Pragmatika: studijní příručka*. Praha: Nakladatelství Karolinum.).

¹⁰ Autor u každé komunikační funkce uvádí dvě možná hlediska, jak se uplatňuje komunikační záměr. Také uvádí, že tuto klasifikaci je možné dále zjemnit, více specifikovat. (Grepl, 2012, s. 588-589).

2) *Instruktažní funkce* – zpravidla doprovází předchozí informační funkci, pojí se s potřebou předávat informace, ale i ovlivňovat adresáta sdělení, navádět, jak informaci pochopit a jak s ní dále pracovat. V určitých případech se tato funkce může přeměnit na funkci manipulační.

3) *Manipulační funkce* – cílem komunikace je ovlivňování příjemce, ale tento cíl je záměrně skrytý.

4) *Přesvědčovací (apelativní) funkce* – vychází stejně jako manipulační funkce z funkce instruktážní. Na rozdíl od manipulativní funkce skutečný cíl není skryt.

5) *(Sebe)propagační funkce* – vychází z potřeby propagovat určité jevy a skutečnosti. Cílem této funkce je především seznámit své okolí s tím, co považujeme za správné či užitečné. Dalším motivem může být touha po upoutání pozornosti a po předvádění se.

6) *Zábavní funkce* – souvisí s jednou ze základních lidských potřeb uvolnit se, pobavit sebe i druhé, rozesmát se. Tato funkce prochází všemi komunikačními rovinami.

7) *Kontaktní funkce* – vychází z přirozené lidské potřeby sdružování a pocitu sounáležitosti. Každý člověk má individuální potřebu naplnění této funkce.

8) *Rituálová funkce* – tato funkce se vymyká z oblasti běžných komunikačních funkcí. Cílem je sdílení kulturních tradic, významů a symbolů v určitém společenství. Tato funkce není teritoriálně omezená.

9) *Estetická funkce* – tato funkce zkoumá samotný znak sám o sobě a jeho estetickou hodnotu.

Dle mého názoru by měl každý učitel či lektor ovládat zejména funkci informační, neboť získávání a předávání informací je stěžejní nejen při výuce, ale obecně v jakékoliv komunikaci. Dále by měl ovládat v určité míře funkci instruktážní a apelativní, aby byl schopný studenty přesvědčit o užitečnosti a správnosti probírané látky, ale aby byl také schopný navést studenty, jak s danými informacemi naložit. Zábavní funkce může být také zastoupena v určitých výukových situacích, učitelé ji mohou zařazovat do výuky především pro pobavení a odlehčení. Ovšem s touto funkcí by měl vyučující zacházet obezřetně a nezařazovat ji příliš často, aby nedocházelo ke znehodnocování probírané látky a také by měl každý vyučující promyslet v jaké situaci je vhodné tuto zábavní funkci komunikace využít.

1.2. Komunikační prostředky

Jedním z kritérií, na jejichž základě lze dělit komunikaci mohou být i prostředky, jimiž je komunikace realizována. Prostředky komunikace se tradičně dělí na dva základní druhy – verbální a neverbální. Někteří autoři toto dělení doplňují dalšími možnými druhy komunikačních prostředků. Hranice mezi jednotlivými druhy komunikace nejsou vždy ostré.

J. Křivohlavý (1988b, str. 17-18) uvádí, že komunikace může probíhat

- *slovy* (verbálně);
- *mimoslovně* (nonverbálně);
- *činy* (aktivitou, jednáním a chováním).

Další možné dělení prostředků komunikace nabízí I. Žantovská (2015, s. 27), která rozlišuje tři základní typy komunikačních prostředků:

- prostředky verbální – základem je slovo, tedy lingvistický znak;
- prostředky neverbální – veškeré mimoslovní signály použité v komunikaci;
- prostředky paralingvistické – doprovází slova, jedná se o zvukový projev, který sám o sobě nemá slovní charakter, autorka je zařazuje mezi prostředky neverbální.

K tradičnímu dělení komunikačních prostředků na verbální, či neverbální se může někdy připojovat další kritérium, a to, zda se uplatňuje i hlasový projev. Kombinací těchto kritérií lze vyvodit 4 možné skupiny prostředků komunikace:

- a) prostředky verbálně vokální (např. mluvená čeština);
- b) prostředky verbálně nevokální (např. český znakový jazyk);
- c) prostředky neverbálně nevokální (např. gesta);
- d) prostředky neverbálně vokální (např. různé zvuky, které nejsou slovy).¹¹

¹¹ SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2014): *Pragmatika: studijní příručka*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 13-14.

Vzhledem k tématu a rozsahu diplomové práce bude pozornost zaměřena na prostředky neverbálně nevokální v kontextu verbálního projevu a nebude věnován samostatný prostor pro popis verbální komunikace.

2. Neverbální komunikace

Již ze samotného pojmu neverbální¹² komunikace vyplývá, že se vymezuje vůči verbální komunikaci. Z toho lze usuzovat, že neobsahuje verbální prostředky (tzn. slova). Jedná se tedy o takový druh sociální komunikace, který se realizuje jiným než verbálním druhem sdělování (Křivohlavý, 1988b, s. 32).

V několika posledních desetiletích narůstá zájem o neverbální prostředky a jejich užívání.¹³ Zájem o mimoslovní sdělování roste napříč profesemi, a zájem narůstá také mezi pedagogy. Z hlediska výuky je důležité brát ohled nejen na verbální sdělování, tedy to, co sdělujeme slovy, ale také na to, co sdělujeme neverbálně. Z hlediska efektivity výuky mohou neverbální prostředky mít významnou a nezastupitelnou funkci.

2.1. Vztah mezi verbální a neverbální komunikací

Verbální a neverbální komunikace nelze studovat a vnímat odděleně. Dokonce lze říct, že verbální a neverbální projevy nelze rozdělit na dvě samostatné jednotky (Knapp–Hall–Horgan, 2013, s. 8), neboť většina lidské komunikace je kombinací verbálních i neverbálních prostředků.¹⁴ Tyto prostředky jsou ve vzájemné interakci, doplňují se, „*verbální interakce potřebuje podporu neverbální komunikace*“ (Argyle, 1975, s. 70).

¹² V jiných zdrojích se můžeme také setkat s pojmy nonverbální či mimoslovní komunikace. (Křivohlavý, 1988b, s. 32).

¹³ Jako příklad je možné uvést přehledovou práci od MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton.

¹⁴ Na knižním trhu je možné nalézt mnoho popularizačních příruček upozorňujících na důležitou a významnou roli neverbální komunikace v sociální interakci. Tyto příručky velmi často argumentují tzv. *Mehrabianovými čísly* 7-38-55. Tento název je odvozen podle amerického psychologa Alberta Mehrabiana, který na konci 60. let 20. století zveřejnil společný závěr ze dvou na sobě nezávislých experimentů. Jednotlivá čísla odkazují na procentuální zastoupení jednotlivých složek komunikace. Dle A. Mehrabiana dochází v sedmi procentech k předání slovní informace, v osmatřiceti procentech je informace předávána akustickým neverbálním projevem a v pětapadesáti procentech si mluvčí vystačí s gestickými a mimickými projevy (Paverová, 2015). Některé příručky ovšem slepě přejímají výsledky výzkumů A. Mehrabiana a dochází tak k jejich časté generalizaci. Třicetýnský podíl se stal velmi oblíbeným a šíří se nejen skrze popularizační příručky, ale také internet, aniž by si autoři ověřovali informace přímo od zdroje. Více k Mehrabianovu mýtu v komunikaci viz PANEVOVÁ H. (2015): *Mehrabianův mýtus o komunikaci a diskuze kolem něj*. Bakalářská diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

Podle Z. Vybírala (2000) komunikační partner spíše uvěří neverbálním prostředkům v případě, že si verbální a neverbální prostředky člověka v konkrétní situaci rozporují. Je však také důležité si uvědomit, že míra užití neverbálních prostředků je u každého mluvčího zcela individuální a že podoba a četnost těchto prostředků závisí na mnoha faktorech, jako je například vliv aktuálního prostředí i prostředí, v němž člověk vyrůstal, kultury atd. Určitou roli tady může hrát i genetika.

Je pravidlem odlišovat od sebe různé druhy neverbálních prostředků (viz kapitola *Druhy neverbální komunikace* na s. 18 této práce), toto dělení slouží k lepší orientaci, ale nesmíme zapomínat na to, že „*neverbální komunikaci nelze studovat izolovaně od celkového komunikačního procesu*“ (Knapp, 1980, s. 11, 21).

2.2. Obsah neverbální komunikace

Podle I. Bytešníkové (2012, s. 13) je možné neverbálně sdělovat emoce, pocity, nálady, ale také prožitky, myšlenky či vztahy. Autorka také dále uvádí, že neverbální komunikace bývá „*objektivnější*“ než verbální a lze ji ve většině případů považovat za „*expresivnější a pravdivější*“ než samotný mluvený projev (tamtéž, s. 13).

2.3. Funkce neverbální komunikace

Dle I. Žantovské (2015, s. 39) neverbální prostředky v komunikaci mají tři základní funkce:

- potvrzují nebo zesilují verbální informaci;
- doplňují nebo suplují verbální informaci;
- přinášejí odlišné informace.

I. Plaňava ve své knize *Průvodce mezilidskou komunikací* (2005, s. 42-43) vyděluje následující funkce neverbální komunikace:

- podpora verbálního projevu;

- náhrada řeči;
- vyjádření emocí;
- vyjádření interpersonálního postoje;
- vyjádření příslušnosti ke skupině nebo generaci;
- potvrzení ceremoniálů a rituálů (do této skupiny se řadí i pozdravy);
- zesílení vlivu a propagace názorů;
- umělecké vyjádření.

2.4. Druhy neverbální komunikace

Zkoumání neverbální komunikace jako celku by bylo velmi složité a nepřehledné. Pro snadnější orientaci v této problematice se dělí neverbální prostředky převážně podle toho, která část těla je při jejich produkci využita, případně je sledován pohyb či pozice těla (nebo jeho části). Ovšem může existovat i jiný způsob vymezení, které využívá odlišná kritéria (např. práce s časem). Někteří autoři hovoří i o dalších způsobech, jak lze komunikovat, např. oblečením, pachy, činem (Vybíral, 2000, s. 64).¹⁵ Těmito způsoby komunikace však lingvistika nevěnuje příliš velkou pozornost a ani tato práce se jimi blíže nezabývá.

J. Křivohlavý (1988a) rozlišuje následující typy neverbálních prostředků:

- *kinesika – nauka o komunikačních pohybech člověka;*
- *proxemika – nauka o prostorovém chování člověka;*
- *gestika – nauka o pohybech rukou, doprovázejících mluvené slovo;*
- *mimika – nauka o komunikačním významu pohybů a konstelací obličejových svalů;*
- *pantomimika – nauka o pohybech, fyzických postojích, polohách a pohybových konfiguracích jednotlivých částí těla;*

¹⁵ B. J. Wahlstromová (1992) řadí mezi způsoby neverbální komunikace také chronemiku (zacházení s časem, spěch v řeči atd.) a zacházení s různými předměty (např. řízení auta, vybavení bytu atd.). Tyto způsoby dle ní vytvářejí tzv. „*ekologii komunikace*“. Autorka upozorňuje na to, že různé zacházení s předměty (např. mačkání, překládání a kroucení papíru, okusování tužky) a jiné téměř neuvědomované chování může odkazovat na trvalejší rysy jedince, nebo to může poukazovat na prožívání různých situačních okolností (např. nuda, nepozornost a nesoustředěnost).

- *haptika – nauka o dotycích v mezilidském styku;*
- *paralinguisitka – nauka o jiných nežli jazykových – linguistických projevech člověka v mezilidském styku.*

Dále je možné se setkat i s dalšími druhy neverbálních prostředků, jako je například:

- *posturika (někdy se objevuje i označení posturologie);*
- *řeč očí, pohled;*
- *náš vzhled (např. oblečení);*
- *pachové vjemy aj. (Saicová, 2014, str. 14).*

Podrobný popis všech typů neverbálních prostředků by byl příliš zdlouhavý a pro účely této práce nepřínosný, jelikož ve vybraném vzorku jsou analyzovány primárně gestické a mimické projevy lektorů. V následujících oddílech je tedy práce zaměřena na tyto dva druhy neverbálních prostředků.

2.4.1. Gestika

J. Křivohlavý (1988b, s. 66) řadí gestiku do kineziky, tedy do nauky o pohybové činnosti člověka v sociální interakci. Gesta vysvětluje jako pohyby, které „*mají významný sdělovací účel, které doprovázejí slovní projevy, nebo je zastupují*“ (tamtéž, s. 71). Mnohdy mohou „*vyjadřovat pravý opak toho, co je sdělováno*“ (tamtéž, s. 71-72). Autor dále upozorňuje, že se nejedná pouze o pohyby rukou, ale kterékoliv části těla. Připouští však, že většina gest se týká zejména pohybu rukou (tamtéž, s. 71). Za gesto lze tedy považovat i kývnutí hlavou na znamení souhlasu či nesouhlasu.

Z historické perspektivy gesta předcházela verbální komunikaci a jsou tedy starší formou lidské sociální komunikace.¹⁶ Obecně se gesta považují za evolučně starší formu lidské

¹⁶ Více o prehistorických gestech viz studie BOUISSAC, P. (2013): Prehistoric gestures: Evidence from artifacts and rock art. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 301-306.

sociální interakce.¹⁷ Někteří autoři dokonce pokládají „posunkovou řeč“ za předchůdce samotné řeči (Doherty-Sneddon, 2005, s. 46). Gesta zaujímají stále významné postavení v komunikaci a jsou nositeli mnoha informací, které se běžně nesdělují verbálně. Užití gest nebývá vždy jednoznačné. Někdy mohou být gesta užita vědomě a někdy se objevují zcela nevědomě (Křivohlavý, 1988b, s. 73).

D. McNeill (1992, s. 19) upozorňuje na to, že na rozdíl od řeči, kde se jednotlivé části (slova) pojí a vytváří celek (větu), v gestech nastává opačná situace, kdy význam částí určuje celek. Autor tvrdí, že gesta vyjadřují význam syntetickým způsobem, „jedno gesto může kombinovat mnoho významů (je syntetické)“ (tamtéž, s. 21). Autor také charakterizuje způsoby, kterými gesta vyjadřují význam napříč sekvencemi gest, jako „nekombinatorické“ a „nehierarchické“, což znamená, že dvě vytvořená gesta se nekombinují do podoby většího a složitějšího gesta. Neexistuje tedy žádná hierarchická struktura gest vytvořených z jiných gest, a i když je kombinováno několik gest naráz, nedochází k vytváření složitějších gest. Každé gesto může zobrazovat obsah z jiného úhlu a může přinášet jiný aspekt. Každé je úplným vyjádřením významu samo o sobě (tamtéž, s. 21).

Některé studie zabývající se teorií distribuované kognice (z angl. *distributed cognition*)¹⁸ ukazují, že tělesná aktivita (zejména gesta) hraje zásadní roli při koordinaci funkčních systémů lidských myšlenek a často je součástí samotného kognitivního procesu. Gesta přitom pomáhají udržovat a zvyšovat kognitivní vyspělost lidského druhu.¹⁹

Gesta, která produkujeme, když mluvíme, odrážejí naše myšlenky. Toto tvrzení zastávají mnozí autoři.²⁰ Je zřejmé, že způsob, jakým pohybujeme rukama, když mluvíme, není

¹⁷ J. Křivohlavý (1988b, s. 71) odkazuje na G. H. Meada, J. Piageta, L. Vigotského a jiné.

¹⁸ Jedná se o koncepci vyslovenou v roce 1997 A. Clarkem. Základním poznatkem této koncepce je, že kognitivní procesy neprobíhají pouze „uvnitř hlav lidí“, ale jsou distribuovány mezi lidmi a jejich životním prostředím. Někdy bývá pojem distribuovaná kognice chápána jako hypotéza, podle které lidé myslí a řeší problémy spíše kolektivně než individuálně. Tato hypotéza vychází z předpokladu determinujícího významu kulturního vývoje lidstva a sociálních vlivů pro individuální vývoj, jednání a myšlení jedince. Výkladový slovník. Kognitivní server. Univerzita Hradec Králové. [online] Dostupné z WWW: <http://fim.uhk.cz/cogn/?Module=dictionary&Letter=D&Site=2> [cit. 2020-12-20].

¹⁹ Více k problematice viz např. WILLIAMS, R. F. (2013): Cognitive Anthropology: Distributed cognition and gesture. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 240-258.

²⁰ Jako příklad lze uvést knihu z roku 1992 *Hand and mind. What gestures reveal about thought* od D. McNeilla. Tato práce měla významný vliv na další výzkumy gest zejména z hlediska kognitivní lingvistiky.

pouhé mávání rukou – naše ruce mohou změnit způsob našeho myšlení a jako takové mohou být využity v situacích výuky a samotného procesu učení (se). Gesta mohou přinést kognitivní změnu prostřednictvím jejich účinků na učební prostředí. Kupříkladu gesta studentů mohou signalizovat komunikačním partnerům (například učitelům, lektorům), že jsou studenti připraveni plnit konkrétní úkol, a komunikační partneři podle toho mohou uzpůsobit další přístup k výuce. Gesto může také přinést změnu přímo prostřednictvím účinků na samotné studenty – gesta studentů se mohou měnit a mohou přinášet nové implicitní znalosti, mohou vnést informace do jejich mentálních reprezentací²¹, ale také mohou odlehčit jejich kognitivní zátěž.²²

Dosavadní výzkumy gestikulace z kognitivní perspektivy potvrzují, že gestikulace (a případně i další prostředky neverbální komunikace) je s mluvenými projevy provázána a že konkrétní gesta souvisí s určitými jazykovými konstrukcemi (E. Lehečková; J. Jehlička, 2018, s. 89). Příkladem takové aktuálního výzkumu je práce L. Drijvers, A. Özyürek a O. Jensena (2018). V práci je využívána metoda běžná v neurolingvistice.²³ Autoři se zaměřili na roli gest při percepci, pokud je auditivní percepce ztížena přítomností šumu.²⁴ Jejich výzkum přispívá k poznatkům o roli gestikulace při disambiguaci víceznačného jazykového inputu. Názor, že ikonická gesta²⁵ mohou hrát zásadní roli při procesu porozumění víceznačným větám, přinesli už H. Holle a T. C. Gunter (2007).²⁶ Autoři prokázali, že přítomnost ikonického gesta usnadňuje mluvčím usnadňuje aktivaci cílového významu, zejména tehdy, je-li ve větě použito relativně málo frekventované slovo, které je navíc ještě víceznačné.

²¹ Pojem mentální reprezentace se užívá v kognitivní psychologii, a to jak pro zpřítomnění jevů vnějšího světa, tak i pro výsledky tohoto procesu, tj. soustavu vzorců v mysli jedince (Sedláková, 2004).

²² GOLDIN-MEADOW, S. (2013): How our gestures help us learn. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 792-803.

²³ Jedná se o metodu měření tzv. evokovaných potenciálů (*event-related potentials*, zkráceně *ERP*), tj. změny elektrického potenciálu v kortikálních oblastech spojené s reakcí na kontrolované podněty.

²⁴ Více o metodologii výzkumu viz DRIJVERS, L.; ÖZYÜREK, A.; JENSEN, O. (2018). Hearing and seeing meaning in noise: Alpha, beta, and gamma oscillations predict gestural enhancement of degraded speech comprehension. In: *Human Brain Mapping*, 39(5), 2075–2087.

²⁵ Více o ikonických gestech viz podkapitola *Klasifikace gest* na s. 24 této práce.

²⁶ Více o výzkumu viz HOLLE, H.; GUNTER, T. C. (2007). The Role of Iconic Gestures in Speech Disambiguation: ERP Evidence. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(7), 1175–1192.

Většina gest doprovázejících verbální projev velmi úzce souvisí s kontextem a není možné je studovat zcela izolovaně. Existují ovšem některé výjimky, například G. Doherty-Sneddon (2005, s. 46-47) hovoří o tzv. „*emočních gestech*“ u kojenců a batolat. Tato gesta se objevují samovolně a bez učení. Také některá další gesta, která se vyskytují i u dospělých napříč kulturami, dalo by se tedy uvažovat, že se jedná o „*kulturně univerzální gesta*“ (Doherty-Sneddon, 2005, s. 46).²⁷

Dalším velmi důležitým faktorem ovlivňujícím formování a užívání gest je vliv kulturního prostředí. V neverbální komunikaci, zejména v gestice je významný rozdíl mezi jednotlivými kulturami.²⁸ Některá gesta mohou mít v různých kulturách odlišné významy, nebo mohou být užívána rozdílných komunikačních situací. Je tedy možné pozorovat i určitou specifickou v gestikulaci u různých národů. Rozdílnost mezi kulturně podmíněnými gesty je možné demonstrovat u gest spojených s pozdravem. J. Průcha (2010, s. 42) poukazuje na rozdíly u Evropanů a Asiatů. Na rozdíl od Evropanů, kteří si při vítání i loučení obvykle podávají ruce, u Asiatů tělesný kontakt při těchto příležitostech, je u Asiatů tělesný kontakt při pozdravu zcela nevhodný, a dokonce může být považovaný i za tabu.²⁹ Ale také u Evropanů není situace zcela jednoznačná. Podle J. Průchy (2010, s. 42-43) není neobvyklé, že se obyvatelé středomoří při setkání líbají na obě tváře bez ohledu na pohlaví, pokud jsou to přátelé či známí. Toto chování například v Česku není zcela běžné.

Pro učitele češtiny jako cizího jazyka je velmi důležité dbát na rozdílné užívání gest u různých národů a neměl by také opomíjet důležitost předávání a objasnění neverbální komunikace v českém prostředí.³⁰ Pro tyto účely je možné využívat například knihu *Bodytalk* od Desmonda Morrisa. Autor se pokusil sestavit jakýsi „slovník lidských gest“. Kniha tedy

²⁷ Mezi „*kulturně univerzální gesta*“ se řadí pokrčení ramen mající význam „nevím“ a zdvižení paže s dlaní směřující vpřed ve významu „stůj“. Ovšem spekuluje se, zda se lidé již rodí se schopností porozumět a správně užívat tato konkrétní gesta (Doherty-Sneddon, 2005, s. 46).

²⁸ J. Krivohlavý (1988b, s. 74) poukazuje například na „*francouzskou eleganci*“, „*italskou výbušnost*“, „*anglickou zdrženlivost*“ atp.

²⁹ Autor dále popisuje rozdíly u jednotlivých asijských i evropských národů. Japonci „*obvykle při setkání nepodávají ruku, nýbrž se uklánějí, Číňané ruku podávají, a to jak cizincům, tak mezi sebou, avšak neuklánějí se.*“ (Průcha, 2010, s. 42).

³⁰ Zejména zdvořilostní gesta, či gesta, která se pojí se souhlasem či nesouhlasem atd. Jako konkrétní příklad lze uvést například rodilého mluvčího bulharštiny. V Bulharsku se gesta pro vyjádření souhlasu a nesouhlasu užívají zcela opačně než ve zbytku světa (Morris, 2004, s. 40).

obsahuje abecedně řazený seznam neformálních gest.³¹ U každého jednotlivého gesta je popsán význam, způsob provedení, kontext a geografický výskyt gesta. Některá gesta mohou mít velmi hanlivý význam a při jejich použití může docházet k nedorozuměním.

Lektor také může využít rady popsané v knize *Lektorské dovednosti* od Olgy Medlíkové (2010). Autorka v této příručce mimo jiné nabízí praktické tipy, které mají pomoci lektorům zvládat, a především umět ovládat neverbální komunikaci. Konkrétní rady se týkají toho, jak pracovat s mimikou, gesty, ale také s prostorem, s hlasem ad.³²

2.4.1.1. Klasifikace gest

D. McNeill (1992, s. 37-38) rozlišuje různé typy gest, například poukazuje na tzv. *co-speech gesta* (tzn. gesta doprovázející řeč) a *emblémy*. Emblémy jsou gesta, která mají určitý význam, který je obvykle spojený s kulturou, ve které se nachází a užívá. Používání emblémů poskytuje další možný způsob, jak mohou lidé navzájem komunikovat neverbálně.³³ Emblémy jsou spojeny s kulturou, ve které jsou zavedeny, a jsou pro danou kulturu subjektivní. Například gesto vytvořené spojením palce a ukazováčku do tvaru kruhu se v Americe používá ve významu „OK“, v Japonsku označuje neverbálně „peníze“, ale v některých zemích jižní Evropy může toto gesto nést i sexuální význam. Znamení palce nahoru v Americe znamená „dobrou práci“, ale v některých částech Středního východu znamená označení palce nahoru něco velmi urážlivého.³⁴

Stejně jako u druhů neverbální komunikace, tak i u klasifikace gest neexistuje jednotný systém přijímaný všemi autory. Většina výzkumníků většinou vychází z dělení, které navrhl D. McNeill (1992, s. 76). Ten gesta dělí na:

³¹ Seznam je řazený podle toho, se kterou částí těla dané gesto souvisí (např. boky, brada, břicho atd.).

³² MEDLÍKOVÁ, O. (2010): *Lektorské dovednosti*. Praha: Grada.

³³ Ačkoli znaková řeč je založena na principu neverbální komunikace za pomoci používání gest rukou, neměla by být zaměňována s emblémy. Znakový jazyk obsahuje jazykové vlastnosti podobné těm, které se používají ve verbálních jazycích. Na rozdíl od znakového jazyka jsou emblémy jednoduchá gesta, která mají za cíl předat krátkou neverbální zprávu jinému jednotlivci (McNeill, 1992, s. 56).

³⁴ Více příkladů viz MORRIS, D. (1994): *Bodytalk: A World Guide to Gestures*. London: Vintage Publishing.

- *Ikonická gesta* (někdy bývají označována jako *ilustrátory*) – tato gesta doprovází verbální projev a podobají se označovanému. Příkladem takového gesta může být zvednutí rukou, když mluvčí hovoří o poloze nahoře (více McNeill, 1992, s. 78). Tento typ odpovídá ilustračním gestům v pojetí Doherty-Sneddon (2005).
- *Metaforická gesta* – jsou podobná ikonickým gestům, ale nezobrazují přímo slova. Mohou fungovat jako znaky myšlenkových procesů.³⁵
- *Deiktická gesta* (ukazovací) – používají se pro ukazování na konkrétní objekty či osob, o kterých se hovoří.
- *Rytmická gesta* (v originále „beats“) – jedná se o gesta udávající rytmus nebo mohou např. zdůrazňovat to, co mluvčí pokládá za důležité.
- *Butterworths* – tato gesta autor pojmenoval po Brianu Butterworthovi (McNeill, 1992, s. 77). Tato gesta se vyskytují při poruchách řeči, například při pokusech vzpomenout si na slovo nebo na správnou větnou strukturu.

Další možnou klasifikaci předkládá G. Doherty-Sneddon (2005, s. 47), která rozděluje gesta do tří skupin:

- *Symbolická gesta* – mohou se vyskytovat samostatně bez verbálního vyjádření. Jejich význam je jednoznačný a je možné je jednoduše nahradit slovy (a opačně). Některá gesta nesou podobný význam v různých zemích, ale většina gest je kulturně podmíněná a je nutné si je osvojit.
- *Ilustrační gesta* – jedná se o pohyby rukou, jimiž doprovázíme svou řeč. Míra takové gestikulace je zcela individuální a každý jedinec je schopen ji částečně ovládat (Vybíral, 2000, s. 75).

³⁵ Tento typ gest je vhodný studovat zejména v rámci kognitivní lingvistiky.

- *Emoční gesta* – neverbální komunikace obecně bývá označována za významného nositele informací o emočních stavech člověka. Emoce se nejčastěji odráží v mimice, ale někdy mohou i gesta přenášet informace o emočním stavu mluvčího (Doherty-Sneddon, 2005, s. 76).

Při porovnání obou výše popsaných klasifikací je patrné, že u některých autorů se mohou lišit či překrývat jednotlivé druhy. Pro srovnání uvádím ještě jednu možnou klasifikaci, která zahrnuje také gesta adaptační a autoadaptační. Takové dělení nabízí J. DeVito (2001, s. 126), který gesta vyděluje do pěti skupin, a to na:

1. *Gesta* – „jsou symboly, které přímo tlumočí slova nebo fráze“, používají se záměrně a vědomě ke sdělení stejných významů, jaké má slovo či slovní spojení.
2. *Ilustrátory* – zesilují, dokreslují slovní sdělení, které doprovázejí. Dle autorova popisu se jedná o gesta, která jsou srovnatelná s gesty deiktickými v McNeillově (1992, s. 76) pojetí. Při produkci ilustrátorů se nejčastěji používají ruce, ale lze ilustrovat i hlavou nebo celým tělem. Lze je také využít pro naznačení tvaru či velikosti objektů, o který se hovoří.
3. *Regulátory* – organizují a koordinují konverzaci, používají se například pro předání slova další osobě atd.
4. *Adaptéry* – slouží k uspokojení osobních potřeb, například poškrábání v případě svědění nebo odhrnutí vlasů spadlých do očí. Adaptéry mohou být autoadaptační, sloužící k uspokojení vlastních potřeb, nebo mohou být zaměřené na druhou osobu. Adaptéry ovšem mohou být zaměřené i na předměty, například pohrávání s propiskou atd.
5. *Afektivní projevy* – projevují se mimikou, ale také gestikulací rukou nebo pohyby celého těla a vyjadřují emoce. Používají se k doplnění nebo posílení verbální komunikace a někdy také jako její náhrada.

Výzkumem gest v pedagogické komunikaci³⁶ se zabývala L. Benčatová (1997). Její výzkum byl zaměřený na sledování neverbální komunikace u studentů učitelství slovenského jazyka a literatury při jejich pedagogické praxi. Konkrétně autorka sledovala to, jak studenti používají gesta (tamtéž, s. 42). Pozornost byla zaměřena především na tzv. autosémantická gesta. „Autosémantické gesta môžu byť 1) deiktické (ukazujúce), 2) ikonické (zobrazujúce), 3) symbolizujúce (naznačujúce), 4) kontaktové (nadväzujúce).“ (Benčatová, 1997, s. 42).

Pro účely této práce považuji za nejvhodnější užívat kombinaci všech tří výše zmíněných klasifikací gest, systém navržený L. Benčatovou (1997) nepovažuji pro účely této práce za dostačující, jelikož rozlišuje pouze autosémantická gesta. V analýze nahrávek se rozlišují gesta: ukazovací, ilustrační, rytmičná, symbolická a emoční. Do analýzy jsou také zahrnuté tzv. adaptéry (viz definice výše).

Dá se předpokládat, že ve vybraných nahrávkách se budou vyskytovat zejména gesta deiktická (ukazovací), která mají primárně sloužit k lepší orientaci a snadnějšímu porozumění. Dále je pravděpodobný častý výskyt gest ilustračních (ikonických), tato gesta doprovázejí verbální projev. Naopak by se neměla příliš vyskytovat gesta emoční, jelikož se jedná o řízenou pedagogickou komunikaci a lektori by neměli příliš projevovat své emoce.³⁷

2.4.2. Mimika

G. Doherty-Sneddon (2005, s. 124) považuje obličej za „nejjemněji vyladěný kanál neverbální komunikace“. Toto tvrzení potvrzuje i M. L. Knapp³⁸, který ve své práci *Nonverbal Communication in Human Interaction* uvádí, že:

„Lidská tvář má velice bohatý komunikační potenciál. Je prvořadě důležitým sdělovačem emocionálních stavů. Odráží vzájemné postoje lidí, kteří spolu jednají, poskytuje zpětnou vazbu v rozhovoru, tj. odpověď na to, co jsme druhému člověku řekli. Někteří badatelé se dokonce

³⁶ Více o gestech v pedagogické komunikaci viz podkapitola *Gesta v pedagogické komunikace* na s. 38 této práce.

³⁷ Více k charakteristice pedagogické komunikace viz kapitola *Pedagogická komunikace* na s. 31 této práce.

³⁸ citace podle J. Křivohlavého (1988b, s. 34)

*domnívají, že z hlediska sociální komunikace je tvář vedle slova druhým nejdůležitějším sdělovacím prostředkem v mezilidském styku.*³⁹

Svaly v lidském obličejí jsou schopné ve velmi krátkém čase vytvořit až tisíc různých výrazů tváře (Ekman, Friesen, Ellsworth, 1972, s. 1). Schopnost měnit jednotlivé výrazy obličejí se považuje za vrozenou vlastnost, která je však podmíněna zkušenostmi. Zároveň se předpokládá, že vrozená může být i dovednost rozeznat jednotlivé výrazy (Doherty-Sneddon, 2005, s. 145). Lidé se postupně učí kontrolovat své emoce, ale především se učí kontrolovat svou mimiku, aby nežádoucí emoce nebyly viditelné nebo alespoň rozpoznatelné. Člověk je většinou schopný se soustředit na výrazy v obličejí, ale především je schopný ovládat je podle konkrétních potřeb.⁴⁰ Dalo by se říct, že člověk může úmyslně kontrolovat svou mimiku a zastírat své skutečné emoce.⁴¹ Tato schopnost je pro učitele velmi důležitá (viz více v kapitole *Mimika v pedagogické komunikaci* na s. 40 této práce).

Ovšem mimické výrazy nejsou zdrojem informací pouze o emocionálních stavech, ale mimikou je možné sdělovat i kulturně ustálené výrazy, kupříkladu zdvořilostní úsměv (Křivohlavý, 1988b, s. 34).

Jak již bylo řečeno výše, mimika úzce souvisí zejména s emocemi. Je tudíž logické hledat odpověď na otázku, kolik druhů mimických výrazů je možné rozlišit, v souvislosti s tím, kolik je možné rozeznat druhů emocí.⁴²

2.4.2.1. Primární a sekundární emoce ve výrazu obličejí

Studie různých badatelů se shodují, že existují významné mezikulturní souvislosti v utváření a chápání určitých výrazů tváře. Tato domněnka byla později podrobena analýze a na jejím základě bylo vyděleno tzv. šest univerzálních emocí, které jsou společné pro všechny kultury. Tyto emoce jsou štěstí, strach, překvapení, smutek, hněv a odpor. G. Doherty-Sneddon

³⁹ citace podle J. Křivohlavého (1988b, s. 34)

⁴⁰ V některých obtížných emočních situacích může člověk tuto schopnost ztrácet (Doherty-Sneddon, 2005, 127).

⁴¹ Tato dovednost se s věkem a praxí vylepšuje a děti si ji osvojují postupně (tamtéž, s. 127).

⁴² Více k problematice emocí a jejich rozlišení viz ŠVANCARA J. (1984): *Psychologie emocí a motivací*. Praha: SPN.

(2005, s. 129) uvádí, že ve většině případů novorozenci nejsou schopni vytvářet hned všech šest výrazů, ale tato dovednost se dle autorky objevuje později spolu s přibývajícím věkem.

J. Křivohlavý (1988b, s. 36) odkazuje na práci Paula Ekmana⁴³, který na základě svého výzkumu⁴⁴ vyděluje sedm tzv. „*primárních emocí ve výrazech obličeje*“:

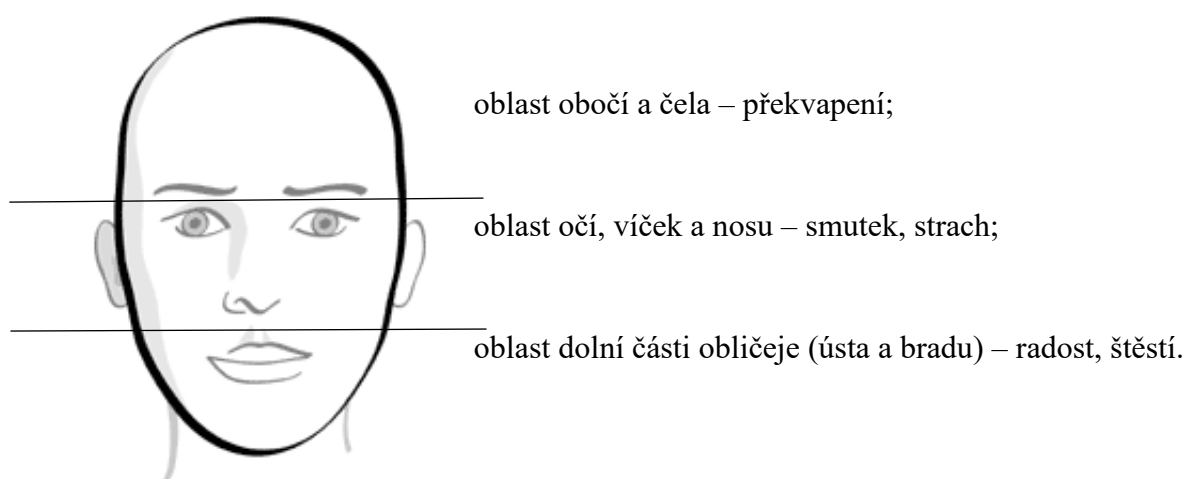
1. *šťěstí – nešťěstí*;
2. *neočekávané překvapení – splnění očekávání*;
3. *strach a bázeň – pocit jistoty*;
4. *radost – smutek*;
5. *klid – rozčilení*;
6. *spokojenost – nespokojenost, až znechucení*;
7. *zájem – nezájem*.

Vedle primárních výrazů tváře se také vyskytují i tzv. sekundární (složené) výrazy (Křivohlavý, 1988b, s. 37), které vznikají rychlým střídáním emocionálních výrazů či jejich splynutím. Ke složeným mimickým výrazům může také docházet v případě, kdy jedna část obličeje vyjadřuje jednu emoci a druhá část obličeje vyjadřuje jinou emoci (tamtéž, s. 37).

⁴³ EKMAN, P.; FRIESEN, W. V.; ELLSWORTH, P. (1972): *Emotion in the Human Face*. New York.

⁴⁴ Výzkum probíhal za pomoci profesionálních herců, kteří měli za úkol na kameru ztvárnit co největší počet různých mimických výrazů. Tyto nahrávky byly později promítány mnoha lidem a ti měli za úkol určit, zda se podle jejich názoru jedná o kvalitativně odlišné mimické výrazy nebo zda se jedná o pouhé variety téhož výrazu. U každého výrazu měli také uvést, jaké emoce dle nich vyjadřuje. K dispozici jim byl také slovník gest. (Křivohlavý, 1988b, s. 36).

Na základě Ekmanova⁴⁵ výzkumu se rozlišují tři oblasti obličeje (tzv. *mimické zóny*):

Obrázek 1: Tři základní zóny obličeje podle P. Ekmana (1972).

J. Křivohlavý (1988b, s. 40-41) odkazuje na práci P. Ekmana a D. Bouchera⁴⁶, která lokalizuje jednotlivé emocionální stavy do konkrétní oblasti obličeje. Autoři vychází z předpokladu, že obličej se dělí na tři oblasti (jak bylo zmíněno výše) a že z jednotlivých oblastí je možné s poměrně velkou pravděpodobností určit, jaké emoce se v obličeji projevují. Podle této práce je možné štěstí a radost s přesností 93 % vyčíst z dolní oblasti obličeje. Překvapení se projevuje ve všech oblastech, ale s největší pravděpodobností (79 %) se dá určit z oblasti čela a obočí. Strach a smutek se v 63 % rozpoznávají z očí. Rozčilení jako emoce není ustálena v konkrétní oblasti obličeje, je tedy třeba při její interpretaci sledovat všechny oblasti. Autoři také uvádějí, že pro přesnější identifikaci jednotlivých emocí je vždy lepší sledovat více oblastí najednou a jednotlivé poznatky poté propojit.⁴⁷

⁴⁵ EKMAN, P.; FRIESEN, W. V.; ELLSWORTH, P. (1972): *Emotion in the Human Face*. New York.

⁴⁶ BOUCHER, J. D.; EKMAN, P. (1975): Facial Areas of Emotional Information. In: *Journal of Communication*, 25, s. 21-29.

⁴⁷ V roce 1978 byla také P. Ekmanem a W. Friesenem vytvořena metoda FACS (zkratka z anglického originálu *Facial Action Coding System*), jejíž cílem je uspořádat výrazy tváře a přiřadit k nim jednotlivé emoce. Více viz EKMAN, P.: *FACS manual* [online] Dostupné z: WWW: <https://www.paulekman.com/facial-action-coding-system/> [cit 2020-12-09].

2.4.2.2. Spontánní a strojené výrazy obličeje

Dále se mohou mimické výrazy rozlišovat na dva základní druhy: „*spontánní (bezděčné)*“ a „*strojené (úmyslné)*“ výrazy (Doherty-Sneddon, 2005, s. 124) a s tím souvisí i rozlišování tzv. emocí pravých a hraných (Křivohlavý, 1988b, s. 35).

G. Doherty-Sneddon (2005, s. 124) uvádí, že spontánní výrazy obličeje odrážejí pravé vnitřní emoce a považují se za evolučně starší. Autorka také upozorňuje na to, že se obvykle objevují nezávisle na naší vůli a bývají prvními výrazy u dětí.

Oproti spontánním výrazům stojí tzv. strojené nebo jinak úmyslné výrazy. Tyto výrazy obličeje slouží k zastření pravých emocí. Záměrným stahováním obličejových svalů dáváme světu najevo, „*co chceme, aby věděl o našich pocitech*“ (Doherty-Sneddon, 2005, s. 124).⁴⁸

⁴⁸ G. Doherty-Sneddon (2005, s. 139) uvádí, že již po půl roce od narození dochází k učení kulturně podmíněných mimických výrazů. Dítě si postupně osvojuje pravidla k jejich užívání, a především si osvojuje dovednost ovládnout strojené výrazy a záměrně je užívat v konkrétních situacích. Tento úkol je časově náročný a vyžaduje zejména mnoho zkušeností. Autorka také upozorňuje na měnící se strategie skrývání pravých emocí, které se s přibývajícím věkem mění (tamtéž, s. 139).

3. Pedagogická komunikace

Pedagogická komunikace se považuje za zvláštní druh sociální komunikace, jejímž prostřednictvím je možné vychovávat a vzdělávat, tedy sledovat pedagogické cíle (Nelešovská, 2005, s. 26). P. Gavora (2005, s. 25) charakterizuje pedagogickou komunikaci jako základní prostředek „realizace výchovy a vzdělávání prostřednictvím verbálních a nonverbálních projevů učitele a žáků.“⁴⁹ Podle autora je komunikace významnou podmínkou vyučování, neboť bez ní by nebylo možné naplňovat výchovně-vzdělávací cíle. Tyto cíle, obsahy a metody jsou vždy zprostředkované za pomoci verbálních a neverbálních projevů⁵⁰ učitele a žáků (tamtéž, s. 25).

P. Gavora (2005, s. 26) dále uvádí, že výchovně-vzdělávací cíl je tvořen souborem požadavků na vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje, zájmy aj., kterých má žák dosáhnout. Tento proces se uskutečňuje skrze učitelovu přeměnu výchovně-vzdělávacího cíle do komunikačních záměrů (záměrů, které jsou aktuální v určitém úseku komunikace). Učitel v takové komunikační situaci musí zvážit, „co má vyjádřit, jak to má vyjádřit a komu to má vyjádřit“.⁵¹ Zároveň by učitel měl zvážit, co a jakým způsobem by měli vyjadřovat žáci. Autor také upozorňuje, že výchovně-vzdělávací cíl a komunikační záměr nejsou totožné. Komunikační záměr je konkrétnější a vychází z výchovně-vzdělávacího cíle, který je vždy explicitně vyjádřen – většinou v písemné podobě (v učebních osnovách, v tematických plánech, v ŠVP). Komunikační záměr obvykle nemá explicitní podobu a většinou si ho učitel uvědomuje implicitně – někdy se doporučuje si psát konkrétní otázky. „Komunikační záměr vytváří učitel během hodiny na základě průběhu předchozí komunikace.“⁵²

⁴⁹ J. Mareš s J. Křivohlavým (1995, s. 24) však upozorňují, že existují různá pojetí toho, co je to pedagogická komunikace a že přívlastek pedagogické může svádět ke zjednodušení, že se jedná pouze o komunikaci mezi pedagogy a žáky – tedy komunikace pouze ve škole. V širším pojetí však výchovně vzdělávací působně může probíhat i v rámci rodiny, předškolních zařízeních, při zájmových kroužcích atd. (tamtéž s. 24).

⁵⁰ Mezi verbální i neverbální projevy lze zařadit i texty v učebnici či jiné učební pomůcky. Pedagogická komunikace tudíž neprobíhá pouze mluveným slovem, ale patří do ní i písemné projevy.

⁵¹ tamtéž, s. 26

⁵² tamtéž, s. 26

J. Mareš s J. Křivohlavým (1995, s. 25) zmiňují H. P. Grice, který koncipoval pět bodů pro úspěšnou pedagogickou komunikaci, ale obecně i jakoukoliv mezilidskou komunikaci. Jedná se o:

1. *princip kooperace – spolupracuj s komunikačními partnery, formuluj své repliky právě tak, jak to příslušný moment dialogu vyžaduje;*
2. *princip kvantity – řekni dost, ale neříkej více, než je nezbytné, ať je sdělení dostatečně informativní, ale zároveň co nejúspornější;*
3. *princip kvality – nelži, neříkej nic, pro co nemáš dostatek důkazů;*
4. *maxima relevance – řekni to, co je v daný moment důležité a vhodné vzhledem k tématu, cílům, účastníkům komunikace;*
5. *maxima způsobu – vyjadřuj se jasně, srozumitelně, přesně, jednoznačně.*

Aby pedagogická komunikace byla úspěšná, je třeba také dodržovat určitá nastavená pravidla, neboť se jedná o organizovanou formu komunikace (Mareš, Křivohlavý, 1995, s. 32). V pedagogické komunikaci je poměrně striktně stanoveno, kdo, kdy, s kým, za jakých podmínek a o čem smí mluvit, a většinou se jedná o asymetrický vztah mezi účastníky komunikace – větší práva a možnosti má zpravidla vyučující. Konkrétní pravidla pedagogické komunikace může stanovovat nejen škola jako instituce, ale zároveň si je mohou individuálně nastavovat učitelé ve svých třídách. Pravidla mohou uzpůsobit konkrétně vyučovací metodě či přístupu, svému vztahu k žákům nebo celkové organizaci výuky. J. Svobodová a E. Höflerová (1997, s. 228) ve svém článku nazývají komunikaci mezi učitelem a žákem „výukovým dialogem“ a charakterizují ho jako:

„Výukový dialog probíhá během vyučovací hodiny mezi učitelem na straně jedné a žáky na straně druhé. Je zřejmé, že střídání replik obou „partnerů“ není a nemůže být plně symetrické, neboť jde o typický dialog řízený. Ve svém průběhu se totiž odvíjí a utváří podle toho, jak to určuje učitel, ten účastník, který v něm hraje dominantní roli, a tedy má logicky i hlavní slovo. Ve shodě se svou sociální pozicí usměrňuje a řídí nejen komunikaci, ale i další konání ostatních účastníků, navíc vtiskuje ráz i jazykové podobě rozhovoru.“

3.1. Funkce pedagogické komunikace

J. Mareš a J. Křivohlavý (1995, s. 25-26) upozorňují na neustálý vývoj pojetí pedagogické komunikace, tudíž i na měnící se názory na její funkce. Autoři uvádí celkem šest funkcí (bez nároku na úplnost). Pedagogická komunikace dle nich:

1. *zprostředkovává společnou činnost účastníků, jednotlivé pracovní postupy včetně kodifikovaného pojetí úspěšnosti a neúspěšnosti;*
2. *zprostředkovává vzájemná působení účastníků v nejširším smyslu včetně výměny informací, zkušeností, ale také motivů, postojů, emocí;*
3. *zprostředkovává osobní i neosobní vztahy;*
4. *formuje všechny účastníky pedagogického procesu, zejména pak osobnost žáků;*
5. *je prostředkem k uskutečňování výchovy a vzdělávání, neboť cíl, učivo, metody atd. nemohou vystupovat v pedagogickém procesu přímo, nýbrž ve slovní či mimoslovní podobě;*
6. *konstituuje každý výchovně vzdělávací systém, neboť tvoří jednu z jeho hlavních složek, zajišťuje jeho fungování, vnáší do něj pohyb, vývoj, dynamiku, udržuje však i jeho stabilitu.*

3.2. Účastníci pedagogické komunikace

Účastníky pedagogické komunikace je možné rozdělit do dvou skupin – na vychovávající a vychovávané (Mareš, Křivohlavý, 1995, s. 27). Učitel (tzn. dospělý člověk s určitou pedagogickou kvalifikací) bývá zpravidla vychovávajícím, ale tuto roli může zastávat například i student v určité funkci (např. vedoucí skupiny při skupinové práci) nebo také školní třída jako celek. Vychovávaným účastníkem pedagogické komunikace obvykle bývá student jako jedinec, nebo celá skupina studentů (celá školní třída, několik tříd jednoho ročníku atd.). Ovšem může docházet i ke splynutí rolí vychovávajícího a vychovávaného – každý účastník

pedagogické komunikace může vnitřně přijmout obě role a dochází tak k jakémusi vnitřnímu dialogu, který je prostředkem sebevýchovy a sebevzdělávání (Mareš, Křivohlavý, 1995, s. 27).⁵³

Pojmy vychovávající a vychovávaný nejsou vzhledem k tématu této práce zcela vhodné, neboť kladou důraz zejména na výchovnou funkci pedagogické komunikace. Pro účely práce by bylo vhodnější spíše užívat termíny formovaný a formující (Kotková, 2016, s. 45), jelikož studenti z vybraných nahrávek jsou již dospělí lidé, tudíž na jejich výchovu není kladen důraz. Ovšem na druhou stranu nelze zcela vyloučit jiná možná působení ze strany vyučujících – formujících, kteří na ně mají zcela jistě značný vliv a jsou schopni je formovat, například tím, že jim předávají mj. kulturní zvyklosti, společenská pravidla ad.⁵⁴

P. Gavora (2005, s. 26-27) uvádí následující vztahy mezi účastníky pedagogické komunikace v běžné třídě:

1. učitel x žák;
2. učitel x skupina žáků;
3. učitel x třída;
4. žák x žák;
5. žák x skupina žáků;
6. žák x třída;
7. skupina žáků x skupina žáků;
8. skupina žáků x třída.

Dle autora jsou první tři typy vztahu tzv. asymetrické, jelikož učitel má při komunikaci nadřazené postavení a žák má naopak podřízené postavení. Tato asymetrie v komunikaci se projevuje zejména tím, že učitel má možnost nastavovat vlastní pravidla – kdo s kým komunikuje, o čem a jakým způsobem mohou žáci komunikovat atd. Pokud však komunikace probíhá mezi rovnocennými partnery jedná se o vztahy tzv. symetrické (tamtéž, s. 27). Mezi symetrické vztahy účastníků pedagogické komunikace se řadí zbývající vztahy (4.-8.). Autor

⁵³ A. Nelešovská (2005, s. 29) dokonce přirovnává pedagogickou komunikaci z hlediska rozvrstvení účastníků k masové komunikaci. Dle autorky roli učitele obvykle zastává dospělá osoba, která zpravidla „stojí“ proti 20-30 žákům, se kterými komunikuje jako s celkem (tamtéž, s. 29).

⁵⁴ Výuka dětí či dospívajících se může lišit od výuky dospělých, analýza této práce se týká pouze výuky dospělých studentů.

dále hovoří i o tzv. preferenčních vztazích mezi účastníky. Tento typ vztahů se může projevovat například tím, že si vyučující záměrně vybírá určitou osobu a ignoruje ostatní. Někdy se může stávat, že učitel může upřednostňovat například výkonnější žáky a upozadovat ostatní. Dle mého názoru se preferenční vztahy mohou projevovat v běžné třídě, aniž by byly považovány za určitý projev „nadržování“. Jako konkrétní příklad lze uvést situaci, kdy učitel chce třídu předvést konkrétní situační dialog a vybere si jako svého komunikačního partnera studenta, u kterého ví, že je schopný s ním zdárně komunikovat.

Ve vybraných nahrávkách se projevovaly asymetrické i symetrické vztahy mezi účastníky pedagogické komunikace. Ve většině případů převažovaly zejména vztahy:

- učitel x třída (zejména v úvodních aktivitách a při výkladu nové látky, tento vztah souvisí s metodou frontální výuky);
- učitel x žák (lektorky se velmi často ptají konkrétního studenta);
- žák x žák (tento vztah se nejčastěji projevoval během samostatné práce ve dvojicích).

3.3. Neverbální pedagogická komunikace

Podobně jako komunikaci je možné dělit i pedagogickou komunikaci podle různých kritérií. Pro účely této práce je vhodné užívat dichotomii verbální a neverbální pedagogická komunikace. Následující podkapitoly se budou věnovat pouze neverbální pedagogické komunikaci (přesněji gestice a mimice) z hlediska učitelů, neverbální komunikace studentů nebude vzhledem k zaměření této práce v kapitole zahrnuta.

Skrze verbální komunikaci ve škole probíhá primárně přenos kognitivních informací (poznatků, faktů, názorů), na druhé straně neverbální komunikace umožňuje přenášet různé postoje a emocionální stavy (Gavora, 2005, s. 99). P. Gavora (tamtéž, s. 99) uvádí, že *„mimikou, gestikulací či tónem hlasu může učitel dávat najevo svoji radost, spokojenost, sympatie nebo naopak nesympatie, hněv, nepřátelství“*. Tento přenos neverbálních signálů nemusí probíhat pouze mezi učitelem a studenty, ale neverbální signály může vysílat také žák

směrem k učiteli nebo ke svým spolužákům. Autor také dále upozorňuje na důležité postavení neverbálních projevů ve vyučování.⁵⁵

Každý vyučující by měl brát v potaz, že svým neverbálním projevem může někdy vyjadřovat pocity nebo postoje, které by měly zůstat skryté, například emoce nebo postoje k jednotlivým studentům. Zároveň by učitel také měl být dobrým „čtenářem“ neverbálních projevů u studentů (Mareš, Krivohlavý, 1995, s. 115), jelikož například v případě konfliktních situací mohou být důležité i neverbální signály a jejich správné dekodování může učiteli napomoci vyřešit takovou situaci.

P. Gavora (2005, s. 100) uvádí konkrétní příklady, jak neverbální komunikace může provázet verbální komunikaci v pedagogické praxi:⁵⁶

a) neverbální komunikace může posilovat či zdůrazňovat verbálně vyjádřené významy (např. učitel ukáže na žáka prstem a zároveň vysloví jeho jméno);

b) neverbální komunikace vyjadřuje opak než verbálně vyjádřené významy (např. učitel řekne: „Ty jsi ale hrdina!“, ale zabarvení hlasu značí opačný význam.⁵⁷

Autor dále upozorňuje, že neverbální vyjadřování může vystupovat samostatně, tudíž nemusí být doprovázené verbálním vyjadřováním. Takové neverbální signály jsou dostatečně srozumitelné i bez verbálního doprovodu.⁵⁸ Neverbální komunikace má bezesporu v pedagogické komunikaci důležitou pozici, neboť slouží například jako prostředek k navázání či udržení kontaktu, nebo jako doplněk k výkladu.

Při verbální komunikaci si člověk obvykle uvědomuje, co říká (přemýšlí nad slovy a zvažuje strukturu svého projevu), při neverbální komunikaci ovšem taková značná sebekontrola neprobíhá. Dle P. Gavory (tamtéž, s. 100) se člověk obvykle nepozoruje a neanalyzuje vědomě své neverbální projevy, stejně tak recipient se vědomě nesoustředí na

⁵⁵ Dle autora se jedná o významnou složku komunikace a v případě absence této složky by dorozumívání připomínalo „komunikaci se strojem, který své citové stavy neukazuje, neboť je nemá“ (Gavora, 2005, s. 99).

⁵⁶ Pro srovnání viz podkapitola *Funkce neverbální komunikace* na s. 17 této práce.

⁵⁷ Popsaný jev autor nazývá tzv. dvojistou vazbou (z anglického *double bind*). V těchto případech žák vždy uvěří nonverbálnímu významu. (Gavora, 2005, s. 100)

⁵⁸ Jako konkrétní příklady P. Gavora (2005, s. 100) uvádí grimasu, která může značit nespokojenost, dlaň na ucho ve smyslu „neslyším“ nebo například vztyčený prst značící „pozor“.

neverbální projevy svého komunikačního partnera. Paradoxní je, že někdy mohou právě neverbální projevy působit přesvědčivěji než verbální.

Přestože je neverbální komunikace do určité míry neuvědomovaná, přesto je přístupná vědeckému pozorování a analýze. Je možné ji objektivně popsat a měřit (tamtéž, s. 100). J. Mareš a J. Křivohlavý (1995, s. 107) uvádějí, že výzkum neverbální složky pedagogické komunikace u nás je teprve ve svých počátcích. Od roku 1995 však došlo k posunu a vzrůstá zájem o tuto problematiku.⁵⁹ Již existuje množství výzkumů, které se zaměřili na jednotlivé prvky neverbální komunikace v různých podmínkách (např. na pracovišti, v rodinném prostředí, v rámci veřejné komunikace, ve škole atd.). Výzkumy byly vedeny z různých hledisek – z hlediska sociální psychologie, antropologie, lingvistiky ale také pedagogiky (Gavora, 2005, s. 100). Jako konkrétní příklad výzkumu neverbální komunikace ve vyučování lze uvést československý výzkum L. Benčatové⁶⁰ nebo výzkum J. Svobodové a E. Höflerové.⁶¹ Oba články se zabývají neverbální komunikací (zejména gestům, druhý článek také mimice a posturologii) ve vyučovacím procesu jak z pozice učitele, tak i studenta.

Ovšem je nutné si uvědomit, že v případě výuky češtiny pro cizince je situace poněkud odlišná než v „běžném“⁶² vyučování. V tomto případě je třeba brát v potaz i jiné faktory, které mohou vstupovat do pedagogické komunikace a tyto faktory spíše spadají do oblasti interkulturní komunikace.⁶³

⁵⁹ V současné době k tomuto tématu vznikají různé kvalifikační práce, které se obvykle zaměřují na konkrétní typ škol nebo na určitý prvek výchovně-vzdělávacího procesu. Kupříkladu viz JAKUBÁČOVÁ, Y. (2013): *Komunikace mezi učitelem a žákem na středním odborném učilišti*. Bakalářská práce. Praha: PF UK. nebo ZINKE, L. (2012): *Neverbální komunikace ve škole*. Bakalářská práce. Praha: FF UK.

⁶⁰ BENČATOVÁ, L. (1997): *Gesto učitele*. In: *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava. Jedná se o československý výzkum realizovaný na základní škole.

⁶¹ SVOBODOVÁ, J.; HÖFLEROVÁ, E. (1997): *Neverbální složky výukového dialogu*. In: *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava.

⁶² Jako „běžné“ vyučování je zde míněno vyučování určené pro rodilé mluvčí, kde se předpokládá společný jazykový kód.

⁶³ Interkulturní komunikací se zabývá mimo jiné J. Průcha, příkladem mohou být publikace *Interkulturní komunikace* (2010) nebo *Multikulturní výchova* (2011), v níž se podrobně zabývá interkulturní komunikací v pedagogickém procesu.

3.3.1. Gesta v pedagogické komunikaci

P. Gavora (2005, s. 105) považuje přiměřené a kultivované používání gest učitelem za součást efektivní komunikace. Dle autora je dynamické gestikulování možné považovat za projev entuziasmu a může napomáhat ke zvyšující učební motivaci studentů. Naopak příliš velká gestikulace škodí a odpoutává pozornost od sdělení učitele. Druhým extrémem může být také tzv. „*gestikulační nehybnost*“ či „*strnulost*“.⁶⁴

P. Gavora (2005, s. 105-106) dále uvádí několik druhů gest, která plní různé komunikační funkce.⁶⁵

- a) Akcentační gesta – provází verbální komunikaci, posilují ji. Nemohou existovat samostatně, jelikož nenesou žádný vlastní význam. Například, když učitel gesty podtrhne důležité části svého výkladu atd.
- b) Gesta-emblémy – mají vlastní význam, nemusí doprovázet verbální komunikaci, a přesto jsou srozumitelné, jejich používání je konvenční. Například zdvižený ukazováček ve smyslu „pozor“, přiložený prst k ústům znamená „ticho“ atd. Gesta-emblémy mohou velmi dobře fungovat jako ustálený prostředek komunikace ve třídě. Učitel si může sám zavést se svými studenty domluvená gesta s jasným a srozumitelným významem. Tato gesta může používat nejen učitel, ale i studenti. Jako příklad lze uvést již zavedené gesto zdvižené ruky, které má ustálený význam „chci něco říct, hlásím se“. Používání těchto gest může velmi zrychlit a zpřehlednit komunikaci ve třídě.
- c) Ikonografická gesta – znázorňují určité jevy, ale na rozdíl od gest-emblémů není jejich význam konvenční. Jedná se například o pohyby rukou znázorňující různé děje, činnosti, vlastnosti nebo tvary.
- d) Uvolňovací gesta – jsou mimovolné pohyby, které zmírňují napětí nebo zakrývají rozpaky. Například upravování vlasů, posouvání brýlí na nose, klepání prstů o stůl,

⁶⁴ tamtéž, s. 105

⁶⁵ Další možné klasifikace gest viz podkapitola *Klasifikace gest* na s. 23 této práce.

hraní si s různými předměty. Tento typ gest je v pedagogické komunikaci nežádoucí, neboť může prozrazovat nervozitu či jiné nepříjemné pocity a stavy. Je vhodné je eliminovat a postupně je nahradit jinými funkčními gesty.

P. Gavora (tamtéž, s. 106) také odkazuje na výzkum W. G. Woodalla a J. P. Folgera⁶⁶, kteří zjišťovali vliv gest (při vysvětlování učiva učitelem) na množství zapamatovaného učiva žáky. Výsledky výzkumu prokázaly, že u učitelů, kteří často, ale funkčně, používali ikonografická gesta, si žáci zapamatovali sedmkrát více z obsahu verbálního sdělení než u učitelů, kteří naopak gesta nepoužívali. V případě použití akcentačních gest, si žáci zapamatovali třikrát více informací než u učitelů, kteří vůbec nepoužívali gesta. Tento poznatek dokládá významný vztah mezi používáním různých typů gest u učitelů a studijními výkony žáků.

J. Svobodová a E. Hoflerová (1997, s. 229) k výskytu gest v pedagogické komunikaci podotýkají:

„Nepřekvapí, že řada gest je i ve výukovém dialogu míněna jako způsob adresování výzvy nebo otázky. Právě tyto komunikační funkce jsou totiž pro školní dialog příznačné a převažují nad prostým sdělováním informací.“

Autorky uvádí, že v jejich analyzovaném materiálu se objevují zejména tzv. gesta doprovodná, kterými vyučující doprovází svůj projev, ale také tzv. gesta zástupná, která verbální projev nedoprovází, ale nahrazují ho (tamtéž 1977, s. 229). Mezi gesta zástupná řadí například kývnutí hlavou nebo ukázání prstem či paží ve funkci gesta „výzově-oslovovací“ (tamtéž, s. 229). Podle autorek (tamtéž, s. 230) mohou bez slovního doprovodu také fungovat tzv. gesta replikovaná, která nahrazují souhlas – pokývání hlavou, nesouhlas – zavrtění hlavou, upozornění – například tlesknutí, nebo varování. – zdvižení prstu.

⁶⁶ WOODALL, W. G.; FOLGER J. P. (1985): Nonverbal Cue Context and Episodic Memory: On Availability of Evidence of Nonverbal Behavior as Retrieval cues. In: *Communication Monographs*, 52, s. 319-333.

3.3.2. Mimika v pedagogické komunikaci

P. Gavora (2005, s. 106) upozorňuje na to, že nejdůležitějším mimickým projevem učitele je úsměv⁶⁷. Skrze něj je možné vyjadřovat srdečnost, upřímnost a pomáhá nastolit příjemnou a uvolněnou atmosféru ve třídě (tamtéž, s. 106). Pomocí mimiky však učitel může také projevit svou nespokojenost – v takovém případě se jedná o grimasu či jakýsi úšklebek, který lze považovat za opak úsměvu.

„Zvládnout mimiku tváře tak, aby byla v souladu s ostatními neverbálními projevy, či dokonce s projevy verbálními, je cílem nejednoho začátečníka. Snad ještě víc než u řečového projevu zde platí, že tvář je odrazem, zrcadlem mysli.“ (Svobodová, Höflerová, 1997, s. 231)

Každý začínající učitel čelí na začátku své pedagogické praxe všemožným potížím a jednou z nich je právě zvládnutí nebo možná spíše ovládnutí své mimiky. Během vyučovacího procesu je výraz učitelovy tváře sledován a analyzován (vědomě či nevědomě) studenty. A právě mimické projevy mohou snadno prozradit, zda se učitel cítí fyzicky dobře nebo zda má například dobrou náladu. Proto je důležité, aby učitel v takovém případě měl schopnost určité sebekontroly. J. Svobodová a E. Höflerová (1997, s. 231) uvádějí, že mimika může spolu s gesty přispívat ke vzniku určité důvěry mezi učitelem a studenty. Mimický projev učitele by měl být zcela jistě kontrolovaný, ale nesmí být předstíraný a falešný. L. Benčatová (1997, s. 43) ve svém článku zmiňuje například velmi častý výskyt úsměvu spolu s přivřenými očima a pokýváním hlavy jako formu souhlasu, oproti tomu staví stažení čela spolu se sevřenými rty a vrtěním hlavou jako formu nesouhlasu.

3.4. Neverbální komunikace ve výuce cizích jazyků

V současné době převládá ve výuce češtiny jako cizího jazyka tzv. *kommunikační přístup*. Stejně tak v rámci pedagogických praxí realizovaných během kurzů češtiny pro cizince na FF UK⁶⁸ byl využíván zejména tento přístup. Označení *kommunikační přístup* však stále není zcela ustálené. Například M. Hrdlička (2010) užívá termín *kommunikační metoda*. Další autoři hovoří

⁶⁷ Úsměv z rozpaků se řadí do jiné kategorie (Gavora, 2005, s. 106).

⁶⁸ Více informací o kurzech viz kapitola *Analýzovaný vzorek* na s. 43 této práce.

o termínu *komunikativní vyučování/metoda/přístup*.⁶⁹ Pro účely této práce je však vhodnější užívat termín *komunikační přístup*, jelikož pojem metoda naznačuje již ucelený soubor určitých způsobů výuky.⁷⁰ Označení přístup na druhou stranu značí určitou variabilitu a možnost uzpůsobení výuky konkrétním studentům a jejich potřebám. Zároveň však také záleží na individuální volbě vyučovacích přístupů a konkrétních metod jednotlivých lektorů.⁷¹ Užívání pojmu komunikační přístup také podporuje tvrzení, že:

„Přes relativně stabilisovaný soubor zásad komunikačního přístupu si praxe komunikační výuky druhého jazyka uchovává variabilitu postupů a akcentů v závislosti na konkrétních podmínkách.“ (Valková, 2014, s. 9)

Vzhledem k rozsahu a zaměření této práce nebude v kapitole věnován větší prostor pro historii vzniku komunikačního přístupu, ani nebude věnována větší pozornost všem jeho rysům.

Komunikační přístup se soustřeďuje na osvojení schopnosti komunikovat v cílovém jazyce. Díky schopnosti komunikačního přístupu přizpůsobovat se a doplňovat, je možné aplikovat ho do vyučování, které je nejen sociokulturně, ale i kontextově a situačně rozrůzněné. V rámci komunikačního přístupu není jazyk chápán jen ve smyslu výčtu jednotlivých struktur (gramatika, slovní zásoba), ale zejména ve smyslu funkcí, které jazyk plní. Tento přístup klade důraz především na rozvíjení komunikačních dovedností studentů, aby například byli schopni vybírat takové jazykové prostředky, které odpovídají jejich komunikačním funkcím v reálných situacích a v reálném čase (Littlewood, 1994).

Pro účely této práce je však zajímavé zaměřit se zejména na problematiku pozice cílového a zprostředkujícího jazyka ve vyučování. J. Válková (2014) ve své práci zmiňuje, že cíl výuky (tzn. jazykové jednání v cílovém jazyce) je v komunikačním přístupu současně nástrojem výuky. Zprostředkující jazyk tedy v tomto chápání zastává velmi malou roli (Valková, 2014, s. 26). Jedna ze zásad komunikačního přístupu je co největší míra užívání

⁶⁹ Viz HÁNKOVÁ, D. (2016): Metody ve výuce cizích jazyků a příležitosti k učení. In: *Metody výuky a testování cizích jazyků (včetně češtiny pro cizince)*. Sborník z mezinárodní konference. Poděbrady: Ústav jazykové a odborné přípravy UK, s. 40–57. Autorka zde zmiňuje termín komunikativní vyučování.

⁷⁰ M. Hrdlička (2010) kupříkladu tvrdí, že se skutečně jedná o svébytnou metodu výuky. Názory a chápání komunikační metody se však u různých autorů liší (srov. Hrdlička, 2010 a Valková, 2014).

⁷¹ Před začátkem pedagogických praxi proběhla společná schůze lektorek, kde bylo řečeno, že výuka je zaměřena komunikačně a měl by být využíván tzv. komunikační přístup.

cílového jazyka a co největší eliminace používání zprostředkujícího jazyka. J. Valková (2014, s. 27) dále upozorňuje, že cílový jazyk by měl být primárním jazykem všech částí lekce. Zprostředkující jazyk je možné ve výuce používat, ale dokud je možné dorozumění v cílovém jazyce, vyučující by ho v případě komunikačního přístupu ve výuce užívat neměl.

Tato zásada mimo jiné přispívá k otevření většího prostoru pro neverbální komunikaci. Při výkladu si vyučující může například pomáhat různými gesty a usnadnit tak studentům porozumění.⁷² Při výuce je také možné nastavit určitá ustálená gesta s jasným významem, která se mohou používat (např. přiložení ruky k uchu ve smyslu „poslouchejte“, nebo prst přiložený k ústům jako upozornění „*ztište se*“ atd.). V analyzovaných nahrávkách se kupříkladu často vyskytovalo gesto doprovázející instrukce „*pište*“ nebo „*napište*“.

⁷² Vyučující by si však měl dávat pozor na kulturně podmíněná gesta (viz podkapitola *Gestika* na s. 19 této práce).

4. Metodologie

Při analýze neverbálních prostředků (zejména gest), byl využíván tzv. multimodální přístup, který se soustřeďuje na vzájemnou interakci různých způsobů komunikace. Neverbální prostředky jsou analyzovány v kontextu verbální komunikace. Vlastní analýza je zaměřena především na gesta, méně pak na mimiku. Tyto neverbální prostředky jsou zkoumány jako součást mluveného projevu.⁷³ Výzkum této diplomové práce je kvalitativní, tudíž časový průběh neverbálních prostředků není předmětem zájmu. Analýza se soustřeďuje na to, jaká gesta se ve vybraných ukázkách objevují, jakou mají formu a funkci a v jaké jsou interakci s verbální komunikací. Analýza je zaměřena pouze na neverbální projevy lektorů češtiny jako cizího jazyka, neverbální projevy studentů nejsou do práce zahrnuty. Aby byl zachován kontext komunikace jsou v přepisu zaznamenány verbální projevy studentů.

4.1. Analyzovaný vzorek

Pro potřeby analýzy bylo shromážděno celkem 9 videonahrávek z lekcí češtiny jako cizího jazyka. Videonahrávky byly pořízeny v časovém rozmezí jednoho semestru v roce 2019, během kurzů českého jazyka určených pro zahraniční vysokoškolské studenty. Tyto kurzy byly realizovány na FF UK. Veškeré nahrávky byly pořízeny se souhlasem lektorů i studentů, informovaný souhlas obsahoval i poučení o anonymizování. Souhlas se vztahuje i na možné využití nahrávek pro další výzkumné práce.

Úroveň kurzů se pohybovala od úplných začátečníků (jazyková úroveň A0) až po mírně pokročilé (jazyková úroveň A2). Kurzy byly určené pro dospělé vysokoškolské studenty. Z hlediska mateřského jazyka jednotlivých studentů byly jednotlivé jazykové třídy heterogenní. Kurzy probíhaly v běžných třídách⁷⁴, nahrávky však byly pořízeny v odlišných místnostech, což znamená, že rozmístění tříd nebyla vždy zcela identická.

⁷³ Analýza je zaměřena pouze na mluvenou komunikaci, neverbální prostředky v psané komunikaci nejsou do výzkumu zahrnuty.

⁷⁴ Pojmem „běžná třída“ je zde myšleno tradiční uspořádání učebny, které popisuje například J. Mareš a J. Křivohlavý (1995, s. 51). „Žáci sedí ve třídě v pravidelných vzdálenostech od sebe a se zvětšující se vzdáleností od čelní stěny. Učitel se pohybuje v prostoru před lavicemi.“

Pro účely analýzy byl zvolen pouze určitý úsek nahrávek, kde je možné se zaměřit na to, jakými verbálními a neverbálními prostředky lektori naplňují vybrané komunikační/pedagogické záměry a realizují aktivity, jako je výklad látky, procvičování, dávání pokynů studentům či poskytování zpětné vazby, a jaký je v daných komunikačních situacích mezi různými typy prostředků vztah.

Snahou bylo získat co nejhomogennější vzorek. Pro účely analýzy byly použity nahrávky z lekcí češtiny jako cizího jazyka. Jazyková úroveň těchto kurzů se pohybuje od úplných začátečníků (A0), až po pokročilejší (A1, A2).⁷⁵ V rámci zachování co nejhomogennějšího vzorku bylo především důležité zúžit výběr lektorů. V analyzovaném vzorku se vyskytují pouze ženy – lektorky. Jedná se o studentky oboru Učitelství češtiny jako cizího jazyka⁷⁶, z pohledu učitelské praxe jsou to začínající pedagožky bez delší pedagogické praxe, některé mají případně již nějaké zkušenosti s výukou z předchozího plnění pedagogické praxe. Pedagogické praxe obvykle probíhají v tandemu dvou lektorů, jeden z lektorů má již zkušenost s vedením praxe (minimálně jeden semestr vedl jeden či více kurzů češtiny jako cizího jazyka), druhý lektor je bez zkušeností. Ve vybraných devíti ukázkách vystupuje celkem devět lektorek – pouze ženy. V každé vzorku hovoří pouze jedna lektorka.

4.1.1. Stopáž a označení replik

Tabulka číslo jedna zobrazuje stopáž a označení replik lektorek a studentů jednotlivých nahrávek vybraných k analýze.

Název nahrávky	Stopáž	Označení repliky lektorky	Označení repliky studentů
Nahrávka 1	05:15	L1	S1-S3, S?

⁷⁵ Úroveň jsou brány podle Společného evropského referenčního rámce (SERR), více viz *Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

⁷⁶ Učitelství češtiny jako cizího jazyka je obor navazujícího magisterského studia na FF UK. Výuka je zajišťována na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK.

Nahrávka 2	13:16	L2	S1-S11
Nahrávka 3	08:26	L3	S1-S8, S?
Nahrávka 4	08:20	L4	S1, S2, S?
Nahrávka 5	15:21	L5	S1-S12, S?
Nahrávka 6	03:03	L6	S1-S3
Nahrávka 7	14:07	L7	S1-S6, S?
Nahrávka 8	01:52	L8	S1
Nahrávka 9	05:20	L9	S1-S6, S?

Tabulka 1: Soupis stopáže a také označení replik lektorek a studentů v jednotlivých nahrávkách.

Pořadí nahrávek je náhodné. Pro větší přehlednost jsou jednotlivé nahrávky označeny čísly 1–9. Ve třetím sloupci jsou vyznačeny zkratky pro označení replik lektorek, označení odpovídá číslování nahrávek. V každé nahrávce tedy vystupuje pokaždé jiná lektorka (L1-L9). Ve čtvrtém sloupci je soupis zkratk pro označení repliky studentů, kteří v nahrávkách promlouvají.

4.2. Metoda přepisu verbálního projevu

Pro přepis verbálního projevu byla zvolena metoda využívána v korpusu DIALOG⁷⁷. Manuál byl z velké části dodržen, pouze některé parametry byly uzpůsobeny pro potřeby této analýzy.

⁷⁷ KADERKA, P.; SVOBODOVÁ, Z. S.: *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru?: Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů*. [online] Dostupné z WWW: <http://ujc.dialogy.cz/?q=node/89> [cit. 2020-11-30].

Největší změnou oproti manuálu je anonymizace účastníků dialogu. Přepis byl zcela anonymizován a pro detailnější označení mluvčích je používán následující systém zkratk.

L1-9: označení pro repliky lektora

S1-x: označení repliky konkrétního studenta

Číslování studentů vychází z toho, v jakém pořadí v ukázce promlouvají. Pokud není z nahrávky patrné, který student promlouvá, nebo pokud jich promlouvá více najednou, je replika označena jako S?.

Dále jsou v přepisu zaznamenány promluvy v jiném než českém jazyce, v tomto konkrétním případě se jedná o promluvy v anglickém jazyce, neboť v nahrávkách byl hojně využíván zprostředkující jazyk. Tyto promluvy jsou zaznamenány ortograficky podle pravidel a zásad anglického jazyka. Způsob, který jsem zvolila pokládám pro účel práce za postačující, přestože se jedná o cizí slova, jejichž pravopisná podoba je značně odlišná od zvukové podoby, a podle manuálu by měla být přepsána přibližně tak, jak byla vyslovena. Promluvy v jiném, než českém jazyce jsou vloženy do jednoduchých kulatých závorek. Jednoduché kulaté závorky jsou jinak používány pro zápis obtížně srozumitelného či nesrozumitelného slova.

Gramatické chyby studentů ani lektorů, stejně tak výraznější odchylky od výslovnosti, nebyly opravovány.

Kvůli naprosté anonymizaci osobních údajů se v nahrávkách nevyskytují jména. V případě, že lektorka oslovuje studentu, v přepisu je jméno nahrazeno oslovením *Adam* (pokud se jedná o mužské jméno) a *Eva* (pokud se nahrazuje ženské jméno). V přepisu jsou zachovány pády tzn., pokud lektorka oslovuje studentku jménem v 5. pádu, v přepisu je zapsáno *Evo*, pokud ji oslovuje v 1. pádu, v přepisu je zapsáno *Eva*, stejně se děje v případě zápisu jména *Adam*.

4.3. Metoda přepisu neverbálního projevu

Pro zachycení neverbální složky projevu neexistuje jednotný způsob přepisu. Většina badatelů si vytváří vlastní anotační schéma, které přizpůsobuje svým konkrétním výzkumným otázkám.⁷⁸

Pro přepis gest byl vytvořen program ELAN,⁷⁹ který umožňuje zpomalit záběr nahrávky a s poměrně velkou přesností časově koordinovat jednotlivá gesta s odpovídajícím úsekem řeči, umožňuje tedy i kvantitativní přístup. Pro účely této práce však nebyl tento program využíván, jelikož v analýze nebyl kladen důraz na časový průběh jednotlivých gest. Výzkum se tedy nezakládal na kvantitativním přístupu, ale zaměřoval se na kvalitativní výzkum vybraných prostředků neverbální komunikace.

Po účely této práce byl zvolen systém zápisu gest, který navrhuje J. Bressem (2008). Systém je založen na čtyřech různých parametrech zápisu gest. Tento způsob zápisu umožňuje poměrně detailní zápis fyzického vzhledu gesta, aniž by bylo užito zdlouhavého verbálního popisu, což je jeden z cílů tohoto způsobu přepisu. Autorka dále předpokládá, že by měl být tento systém flexibilní a rozšiřitelný i do jiných oborů, praktický a naučitelný. Při popisu gest se využívají čtyři parametry: tvar ruky („*hand shape*“), orientace („*orientation*“), pozice („*position*“) a pohyb („*movement*“). V následujících oddílech budou jednotlivé parametry stručně popsány.⁸⁰ Gesta se zapisují vždy z pohledu mluvčího. a pro lepší přehlednost je v přepisu užito značek BH („*both hands*“), RH („*right hand*“) a LH („*left hand*“), aby bylo jasné, která ruka dané gesto vytváří. Veškerá obrázková příloha v následujících podkapitolách je převzata z článku *Notating gestures – Proposal for a form based notation system of coverbal gestures* od J. Bressema (2008).

⁷⁸ Přehled vytvořených systémů pro zápis různých prostředků neverbální komunikace viz BRESSEM, J. (2013): Transcription systems for gestures, speech, prosody, postures, and gaze. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 1037-1060.

⁷⁹ ELAN [online] Dostupné z WWW: <https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/> [cit. 2020-12-29].

⁸⁰ Detailnější popis způsobu přepisu viz BRESSEM, J. (2008): *Notating gestures – Proposal for a form based notation system of coverbal gestures*. [online] Dostupné z WWW: <http://www.janabressem.de/Publikationen.html>. nebo BRESSEM, J. (2013): A linguistic perspective on the notation of form features in gestures. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 1079-1098.

4.3.1. Parametr tvar ruky („*hand shape*“)

Rozlišují se čtyři základní tvary ruky (viz obrázek 2):

- pěst („*fist*“);
- plochá ruka („*flat hand*“);
- jeden prst („*single finger*“);
- kombinace prstů („*combinations of fingers*“).

U tvaru plochá ruka („*flat hand*“) se dále rozlišuje, zda je ruka plochá („*flat*“), uvolněná („*lax flat*“) nebo rozšířená („*spread flat*“).

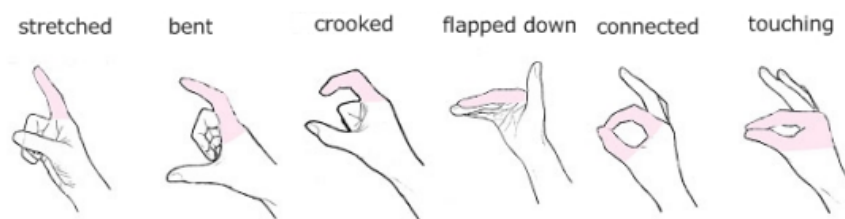

Obrázek 2: Čtyři základní kategorie tvaru ruky.

Také v případě kategorie jeden prst („*single finger*“) a kombinace prstů („*combinations of fingers*“) je nutné rozlišit jednotlivé prsty a k tomu se používá následující číslování prstů (viz obrázek 3) a také se specifikuje tvar prstů (viz obrázek 4).

Obrázek 3: Číslování prstů začíná od 1 (=palec) do 5 (=malíček).

Obrázek 4: Šest základních tvarů prstů: (zleva) natažený, prohnutý, ohnutý, směřující dolů, spojené, dotýkající.

4.3.2. Parametr orientace („orientation“)⁸¹

Parametr orientace je kombinací dvou kritérií. Při zápisu orientace se kombinuje orientace dlaně (viz tabulka 2) a zároveň prostor, kde je gesto utvořeno (viz tabulka 3).

Orientace dlaně		
PU	<i>palm up</i>	dlaň vzhůru
PD	<i>palm down</i>	dlaň dolů
PL	<i>palm lateral</i>	dlaň laterálně ⁸²
PV	<i>palm vertical</i>	dlaň vertikálně
Di	<i>marker „diagonal“</i>	značka diagonálně ⁸³

Tabulka 2: Seznam zkratk používaných pro zápis parametru orientace dlaně.

Prostor gesta		
TC	<i>towards center</i>	směrem k centru
AW	<i>away center</i>	směrem od centra
TB	<i>towards body</i>	směrem k tělu
AB	<i>away body</i>	směrem od těla

Tabulka 3: Seznam zkratk používaných pro zápis parametru prostor gesta.

⁸¹ Klasifikace orientace je založená na rozlišení utvořeném McNeillem (1992).

⁸² Pokud je dlaň laterálně, znamená to, že je rovnoběžná se sagitální (střední) rovinou těla.

⁸³ Označení diagonálně se užívá při natočení dlaně o 45° od sagitální (střední) linie těla mluvčího.

Zápis parametru orientace může vypadat například takto: PUdiTC („*palm up diagonal towards center*“), tedy dlaň směřuje vzhůru a je diagonálně směrem k centru (viz obrázek 5).

Obrázek 5: Ukázka zápisu parametru orientace při pohledu shora.

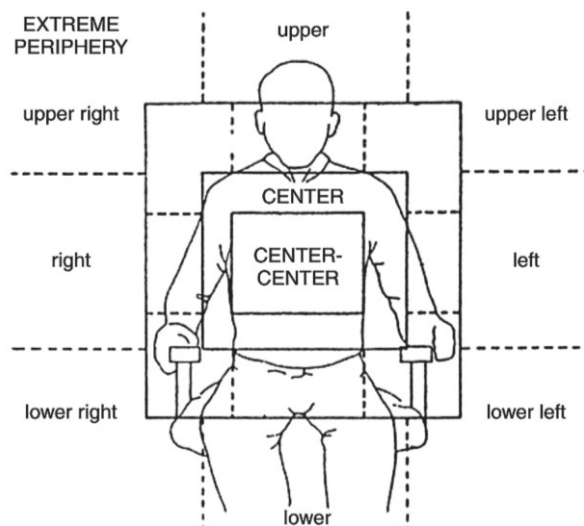
4.3.3. Parametr pozice („*position*“)

Pro zápis parametru pozice je využíváno schéma prostoru (viz obrázek 6), které je opět převzato od McNeilla (1992). Autor navrhl uspořádání prostoru do soustředných kruhů, a to dále umožňuje jeho vyčlenění do sektorů. Na základě tohoto dělení vznikly čtyři základní sektory:

- středové centrum („*center-center*“);
- centrum („*center*“);
- periferie („*periphery*“);
- extrémní periferie („*extreme periphery*“).

Tyto sektory se dále diferencují na: horní, dolní, vpravo, vlevo („*upper, lower, right, left*“), případně se může užívat ještě užší specifikace například horní levá periferie („*upper left periphery*“).

Pro přesnější prostorové umístění se užívá trojrozměrné rozlišení (0= tělo mluvčího, 1= blízká vzdálenost, 2= střední vzdálenost, 3= daleká vzdálenost od těla mluvčího). Rozlišuje se prostor před a za tělem mluvčího, pokud by tedy bylo potřeba zapsat gesta utvořená za tělem mluvčího, zapisovala by se jako záporné hodnoty: -1, -2 a -3.

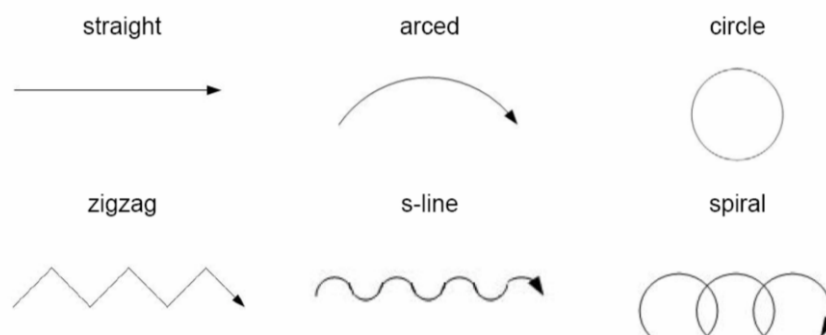
Obrázek 6: Schéma gestického prostoru navrženého podle McNeilla (1992).

4.3.4. Parametr pohyb („movement“)

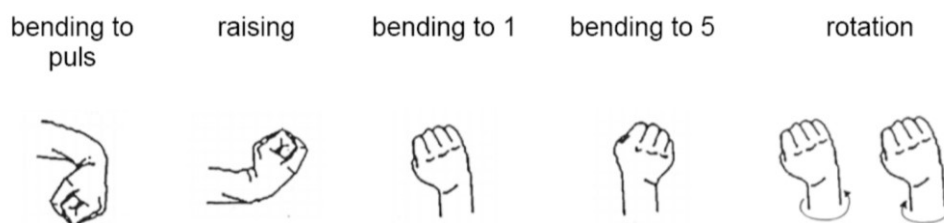
Při určování parametru pohyb se rozlišuje, jaká část ruky je do pohybu zapojena a také se určuje jaký je to typ pohybu („*type of movement*“), směr pohybu („*direction of movement*“) a jaký má pohyb charakter („*character of movement*“).

4.3.4.1. Typ pohybu („*type of movement*“)

Rozlišuje se celkem šest základních typů pohybu paže a ramena (viz obrázek 7), dále se rozlišuje pět typů pohybu zápěstí (viz obrázek 8) a také pohyby buď jednotlivých prstů, nebo kombinace prstů. U jednotlivých typů pohybů by se mělo doplnit i jeho místo ukotvení (například rameno, předloktí atd.).

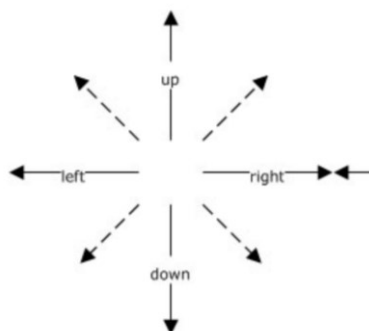
Obrázek 7: Šest typů pohybu paže, ramena a jednoho prstu: rovný („*straight*“), obloukový („*arced*“), kruhový („*circle*“), klikatý („*zigzag*“), esovitý („*s-line*“), spirálový („*spiral*“).

Obrázek 8: Tři základní typy pohybu zápěstí: ohýbání („*bending*“), zvedání („*raising*“), a rotace („*rotation*“).

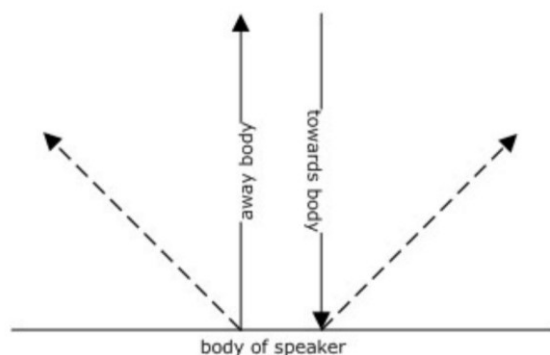
4.3.4.2. Směr pohybu („*direction of movement*“)

Dále se specifikuje směr pohybu. Rozlišují se pohyby podél horizontální osy (viz obrázek 9): vlevo („*left*“) a vpravo („*right*“), pohyby podél vertikální osy: nahoru („*up*“) a dolů („*down*“).

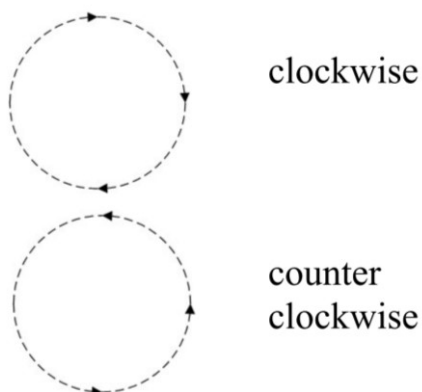
Obrázek 9: Směr pohybu. Tečkované přímky určují diagonální (úhlopříčný) směr pohybu.

Také se rozlišují pohyby podél sagitální (středové) osy těla (viz obrázek 10): pryč od těla („*away body*“) a směrem k tělu („*towards body*“).

Obrázek 10: Pohyby podél sagitální osy těla: pryč od těla („*away body*“) a směrem k tělu („*towards body*“).

Mohou se rozlišovat také kruhové pohyby, které se dále specifikují podle toho, zda jde o pohyb po směru či proti směru hodinových ručiček (viz obrázek 11).

Obrázek 11: Kruhový pohyb po směru („*clockwise*“) a proti směru („*counter clockwise*“) hodinových ručiček.

4.3.4.3. Vlastnost pohybu („*character of movement*“)

Vlastnosti pohybu se zapisují pouze v případě, když je pohyb gesta nějak výjimečný či výrazný. Vlastnosti pohybu se mohou kombinovat, pohyb tak například může být zvětšený s důrazným koncem. V tabulce číslo 4 jsou shrnuté různé vlastnosti pohybu.

velikost pohybu	zmenšený („ <i>reduced</i> “)
	zvětšený („ <i>enlarged</i> “)
rychlost pohybu	zpomalený („ <i>decelerated</i> “)
	zrychlený („ <i>accelerated</i> “)
tok pohybu	výrazný konec („ <i>accentuated ending</i> “)

Tabulka 4: Vlastnosti pohybu.

5. Vlastní analýza

Analýza vybraných vzorků se primárně soustředí na gestické projevy lektorek, které doprovázejí řeč, méně je pak zaměřena na mimiku. Kompletní přepis verbálního projevu se zápisem gest doprovázejících řeč je součástí práce v *Příloze* (viz s. 76 této práce). V následujících podkapitolách budou detailněji představeny analýzy jednotlivých nahrávek 1-9.

5.1. Analýza nahrávky 1

Nahrávka číslo 1 (viz *Příloha*, s. 76-78) zobrazuje pouze určitou část hodiny, konkrétně se jedná o opakování pádů a prepozic. Hodina je koncipovaná následovně: představení pracovního listu, společné vypracování příkladu, samostatná práce studentů a společná kontrola.

Lektorka (L1) z nahrávky číslo 1, užívá převážně deiktická (ukazovací) gesta, která mají nejčastěji formu napnutého ukazováčku, pozice paže je závislá na umístění předmětu či osoby o které se hovoří (celkem bylo zjištěno 11 deiktických gest). Lektora nejčastěji ukazuje na tabuli a odkazuje tak na příslušná pravidla, o kterých hovoří, případně ukazuje na studijní materiál, se kterým studenti pracují (například gesto č. 1).

L1: takže si zopakujme prepozice, dostanete handouty, **tady máme obrázky**¹ ee co vidíte na obrázkách **vy?**²

¹ deiktické RH – 2 stretched – PLTC – right periphery 2 – wrist circle – clockwise

² deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – left periphery 1 – arm straight – away body

(*Příloha*, s. 76)

Další významné zastoupení měla ilustrační gesta, která byla (hned za deiktickými) druhá nejčastější (celkem se objevila 4 ilustrační gesta). Dále se objevovaly i adaptéry.

L1: na boudě, ehe dobře na, jaký je to pád? **jakým pádem?**¹³ (.)
instrumentál genitiv akuzativ¹⁴

¹³ adaptér – dává si vlasy za ucho

¹⁴ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – left, right periphery 2 – arm arced – away body

(*Příloha*, s. 77)

U této lektorky se také objevilo emoční gesto, konkrétně šlo o hraní si s fixou na tabuli. Dalo by se spekulovat, zda šlo o znak nervozity či se jednalo o neuvědomované gesto.

L1: **tak jaké prepozice jste používali? Třeba v tom prvním obrázku**
Evo jaký typ prepozice? (.) ee v prvním obrázku jakou prepozici
jste použila?¹²

¹² (emoční – lektorka si hraje s fixou na tabuli)

(Příloha, s. 77)

Co se týče mimického výrazu, lektorka měla neutrální výraz, občas se usmála.

5.2. Analýza nahrávky 2

Nahrávka 2 (viz *Příloha*, s. 79-89) ukazuje část hodiny, kdy se opakuje téma z předcházející lekce – minulý čas. Na úvod lektorka (L2) opakuje již známé téma, poté přichází samostatná práce studentů ve skupině a na závěr je společná kontrola.

Lektorka (L2) z nahrávky 2 také nejčastěji používala deiktická gesta (celkem 63 ukazovacích gest), odkazovala především na tabuli, kde byly napsané příklady vět k procvičování. Například v následující ukázce z přepisu nahrávky 2 jsou zobrazená deiktická gesta, která mají i totožnou formu a funkci, odkazují na tabuli, kde jsou napsané věty. V poslední větě promluvy mění deiktické gesto formu, lektorka již neukazuje dlaní, ale má natažený pouze ukazováček levé nebo pravé ruky (gesta č. 28, 29 a 30).

L2: **tak měli jsme**²² **téma Marinin den, pamatujete?**²³ Marinin den.
ta:k Marina vstává v šest hodin²⁴. **Ona se učí česky**²⁵, **tancuje**
v klubu²⁶ **a jde spát**²⁷ v deset hodin. (.) Učili jsme se minulý čas,
takže včera ((píše na tabuli)) **Co dělala**²⁸ Marina **včera?** (..) ²⁹
Evo?³⁰

^{22,23,24,25,26,27} deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁸ deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – left periphery 2 - straight

²⁹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 2 – straight – left

³⁰ deiktické RH – 2 stretched – PUAB – center 1 – straight – right

(Příloha, s. 79)

Další nejčastější gesta byla ilustrační (celkem 35). Lektorka také často doplňovala svůj verbální projev („*ehe*“) kýváním hlavou ve významu souhlasu, případně otáčením hlavou ve významu nesouhlasu.

L2: =ehe tak vy **nejste doktor**⁷⁶,

L2: **ehe**⁸⁶ a v deset hodin ráno nebo odpoledne? nebo večer?

⁷⁶ kývá hlavou ve významu „ne“

⁸⁶ kývá hlavou ve významu souhlasu

(Příloha, s. 82)

Také se v této ukázce objevilo symbolické gesto (č. 53 a 67), které znázorňovalo skutečný proces psaní rukou, a lektorka ho použila právě k podpoře verbálního projevu (viz následující ukázka) Toto gesto použila dokonce dvakrát ve stejném kontextu („*psali jste*“, „*napište si*“). Také ilustrační gesto (č. 56 a 68) spojující ukazováček a palec bylo funkčně užito v kontextu „*pracujte ve dvojicích*“, kdy lektorka gestem pomyslně spojovala dané dvojice, toto gesto se vyskytovala i u jiných lektorek.

L2: =já jsem⁵⁰ šla **nebo** já jsem šel⁵¹ **výborně**⁵² ta:k vy jste **psali**⁵³ **svůj den**⁵⁴ pamatujete? svůj den. **prosím**,⁵⁵ pracujte **ve dvojici**⁵⁶ a **řekněte**⁵⁷ jaký jste měli den **včera**⁵⁸ ano? například **já**⁵⁹, já jsem vstávala taky **v šest hodin**⁶⁰. potom jsem **snídala**⁶¹. šla jsem **do školy**⁶². ano? tak **pracujte ve dvojicích**⁶³ a řekněte co jste dělali včera. ano? **já**⁶⁴ se vás potom zeptám, třeba **Evy**⁶⁵ se zeptám, **co dělal Adam**.⁶⁶ ano? **tak si napište**⁶⁷ poznámky máte otázky? (.) ne? tak prosím pracujte ve dvojicích. ano **ve dvojicích**⁶⁸ tak ((počítá studenty)) (..) tak prosím pracujte s Evou(.) prosím pracujte tři. ano? pracujte **tři**⁶⁹. ano?

^{53, 67} symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

^{56, 68} ilustrační LH – 1+2 stretched – PVAB – left periphery 2

(Příloha, s. 81)

Projevy této lektorky byly velice dynamické, jak z pohledu gestikulace, tak i mimiky. Mimické projevy byly velmi výrazné, v běžné komunikaci by mohly působit až nepřirozeným dojmem, ale v rámci hodiny plnily svou funkci. Lektorka pomocí výrazů údivu a smutku dávala studentům neverbálně najevo, jaké postoje k nim zastává a reakce studentů na tyto podněty

byly okamžité. Lektorčiny gestické projevy byly výrazné a spíše udržovala přátelsky naladěný výraz obličeje, zvednuté koutky úst (úsmev), rozevřené oči (značící zájem nebo údiv).

5.3. Analýza nahrávky 3

Nahrávka 3 (viz *Příloha*, s. 90-94) zobrazuje část hodiny, ve které se procvičuje téma adjektiva. Předcházející aktivita je ukončena a lektorka (L3) v nahrávce společně se studenty popisuje rodinu, jaká je maminka, tatínek, dcera, syn a pes. Studenti jednotlivé členy rodiny popisují a lektorka je zakresluje na tabuli. Vzhledem k tomuto tématu se přímo nabízí využívat různá gesta a mimiku na ilustraci vybraných adjektiv. Lektorka (L3) se však rozhodla danou látku procvičit pomocí kresby.

I u lektorky (L3) z této nahrávky převažují deiktická gesta (celkem 16) a dalšími nejčastěji užívanými gesty jsou ilustrační (celkem 13 ilustračních gest). Tato lektorka (L3) příliš neukazuje na studenty, když je vyvolává či jim předává slovo. Na začátku využila jedno gesto pro znázornění adjektiva vysoký (viz následující ukázka). Namísto toho, aby adjektivum řekla česky a doplnila ho příslušným gestem, rozhodla se říct adjektivum skrze zprostředkující jazyk (v tomto případě anglický jazyk) a ještě použila ilustrační gesto (č. 155).

L3: prosím dobře potom pohádky, gesta výborně vysoký to je správně, vysoký (**tall**)¹⁵⁵ velký malý ošklivý starý hezký drahý ano () dobře ta:k zkusíme si ta slova dál, minulou hodinu jsme dělali fiktivní rodinu, pamatujete si? (..) ((píše na tabuli)) (..) Adame pamatujete si, **dělali jsme fiktivní rodinu?** (**do you remember**)?¹⁵⁶ pamatujete si?

¹⁵⁵ ilustrační RH – flat hand – PDTC – upper right extreme periphery 3 – arm straight – up

¹⁵⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

(*Příloha*, s. 90)

Lektorka také použila dvakrát ilustrační gesto ve významu „ještě jednou“, pro opakování výpovědi, toto gesto se vyskytovalo i u jiných lektorek.

L3: Je jaký? **ještě jednou**¹⁶⁸ já jsem nerozuměla (.) (**I didn't understand**)¹⁶⁹

¹⁶⁸ ilustrační RH – lax flat hand – PLTC – center 2 – wrist circle – clockwise

¹⁶⁹ ilustrační RH – lax flat hand – PLTC – center 2 – wrist circle – clockwise

(Příloha, s. 91)

Také u této lektorky se objevilo gesto pro znázornění práce ve dvojici.

L3: **ehe**¹⁹³ to je asi všechno dobře, teď zkuste to samé ale **ve dvojici**¹⁹⁴ jeden kreslí **druhý**¹⁹⁵ říká (so you will **be painting**¹⁹⁶ and the other one will be telling what to do. oukej)?

¹⁹⁴ ilustrační RH – 1-5 spread bent – PDdiTC – center 1 – wrist rotation – clockwise

(Příloha, s. 94)

Obecně je gestikulace této lektorky (L3) spíše umírněná a není tak dynamická jako u lektorky (L2) z předchozí nahrávky. Mimika je spíše neutrální a výraz obličeje přátelský.

5.4. Analýza nahrávky 4

Nahrávka 4 (viz Příloha, s. 95-98) se věnuje novému tématu – a to je akuzativ. Nové téma je probíráno v rámci kontextu restaurace a fráze *Dám si ...*, v úvodní části jeden student čte dialog z učebnice, následuje rychlá kontrola porozumění textu. V další části lektorka vysvětluje novou látku, během výkladu především zapisuje na tabuli. Na závěr nahrávky 4 jsou zobrazeny instrukce k následující aktivitě na procvičení akuzativu.

Lektorka (L4) využívá především deiktická gesta (celkem 28), v menší míře ilustrační gesta (celkem 10). Pomocí ukazovacích gest je odkazováno zejména na tabuli, kde jsou napsané pravidla pro použití akuzativu.

L4: ((píše na tabuli)) **to je [sedumdesát dva ale]**,²⁰⁰

²⁰⁰ deiktické LH – 2 stretched – PUdiAB – upper left periphery 1

(Příloha, s. 95)

I v této nahrávce se vyskytuje ilustrační gesto (č. 244) v kontextu „*pracujte ve dvojicích*“

L4:... **tak tady máte tabulku s těmi pravidly (there are the rules of akuzativ²⁴¹ which we have here²⁴²)**. ta:k uděláme **cvičení pět,²⁴³**
cvičení pět prosím, **udělejte ve dvojicích. ano,²⁴⁴** (make a pairs
and do the exercise in pairs)

²⁴⁴ ilustrační LH – 1+2 connected – PDdiAB – center 1

(Příloha, s. 98)

Lektorka téměř vůbec nemění své mimické výrazy, Její obličej působí neutrálním dojmem, občas se usměje. Celkově by se dalo říct, že lektorčiny neverbální projevy jsou nevýrazné a umírněné, což může být ovšem subjektivní neverbální projev lektorky (L4) nebo to může být ovlivněné i tématem výkladu.

5.5. Analýza nahrávky 5

V nahrávce 5 (viz Příloha, s. 99-103) je procvičováno téma časového určení, studenti si procvičují otázku „*Kdy je...?*“ případně *Kdy začíná...kdy končí...?*“. Nahrávka 5 začíná zadáváním instrukcí k následující aktivitě, lektorka (L5) vysvětluje studentům v čem aktivita spočívá a co bude jejich úkolem, následuje samostatná práce ve skupinách. Na závěr probíhá společná kontrola.

I v této nahrávce převládají ukazovací gesta (celkem 11), dále lektorka (L5) užívá gesta ilustrační (celkem 7). U této lektorky se ovšem nejvíce v porovnání s ostatními lektorky ve vybraných nahrávkách vyskytuje kývání hlavou⁸⁴ na znamení souhlasu či otáčení hlavou ve významu nesouhlasu (celkem 6krát), toto by se dalo také považovat za gesto, dokonce za symbolické gesto, jelikož význam je zde zcela jasný i bez slovního vyjádření (viz následující ukázky z přepisu).

L5: **ehe²⁵⁵** perfektní děkuju hmm Eva, prosím vás, kdy začíná opera?

²⁵⁵ kývá hlavou ve významu souhlasu

(Příloha, s. 100)

⁸⁴ (Křivohlavý, 1988b, s. 71-72) považuje i kývnutí hlavou na znamení souhlasu či nesouhlasu za gestický projev (viz podkapitola *Gestika* na s. 19 této práce)

L5: no a to **není**²⁶⁴ kdy začíná lekce? kdy začíná lekce? a příští lekce (.) začíná

²⁶⁴ otáčí hlavou ve významu nesouhlasu

(Příloha, s. 102)

Lektorka (L5) také používá gesto pro podporu instrukce „*pracujte ve dvojicích*“, nebo „*zkontrolujte s partnerem*“

L5: tak hotovo? konec? dobře (.) **zkontrolujte s partnerem**²⁵¹ jestli máte stejné číslo jestli máte stejné číslo (.) **zkontrolujte.**²⁵² (...) máte stejné číslo? stejná čísla plurál (.) jo? dobře (.) tak jo. **ta:k prosím**²⁵³ vás, **Adame,**²⁵⁴ kdy je tenis.

²⁵² ilustrační BH – 1+2 stretched – PUdiTV – upper periphery 1 – arm straight – together

(Příloha, s. 100)

Zajímavé je, že tato lektorka jako jediná použila symbolické gesto (č. 259), které nebylo podloženo verbálním projevem, vyskytovalo se tedy samostatně. I přes to studenti rozuměli významu a dokázali toto symbolické gesto správně nahradit slovy. O tomto gestu se i zmiňuje D. Morris (1994) ve své knize a udává, že se jedná o celosvětově rozšířené gesto, proto není překvapující, že studenti (přestože jsou odlišné národnosti) toto gesto pochopili jednotně.

L5: ehe děkuju a ještě abychom byli **více zdvořilí**²⁵⁷ (to be more polite), tak nejenom **kdy je a v kolik hodin,**²⁵⁸ to jsem zapomněla říct ale taky **ještě**²⁵⁹

²⁵⁹ symbolické BH – flat hand – PLTC – center-center 1 – straight – up, down

(Příloha, s. 100)

I v této nahrávce se vyskytlo symbolické gesto, a to i ve stejném kontextu, tedy při zadávání instrukcí k samostatné práci opět ve významu „*napište*“.

L5: [takže zase] kdy končí, kdy začíná v kolik hodin končí v kolik hodin začíná ano? (.) ta:k ((rozdává pracovní listy))

(...) ptejte se. **a pište to. (write it down).**²⁴⁸ kdy je v kolik hodin je

²⁴⁸ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

(Příloha, s. 99)

Lektorka (L5) má příjemný mimický výraz, bez výraznějších mimických projevů.

5.6. Analýza nahrávky 6

Část ukázky z hodiny v nahrávce 6 (viz Příloha, s. 104-105) začíná krátkým opakováním frází *líbí se mi*, *mám rád/a* a *chutná mi*. Následuje samostatná práce ve dvojicích s handouty, bohužel v této ukázce chybí pro porovnání konečná fáze aktivity, a to společná kontrola.

Lektorka (L6) v této nahrávce jako jediná používá převážně ilustrační gesta (celkem 11 ilustračních gest) a méně pak gesta deiktická (celkem 7), z toho ovšem nelze vyvozovat nějaké nosné závěry, jelikož to může být způsobeno absencí závěrečné kontroly samostatné práce. Lektorka (L6) ovšem používá symbolické gesto (č. 285, viz následující ukázka), které je zastoupeno i v ostatních nahrávkách. Toto gesto se opět vyskytuje při zadávání instrukce „*napište*“. Lektorka také užívá ilustrační gesta ve významu počítání, například když hovoří o významu „*jeden se ptá*“ nebo „*první úkol*“ užívá totožné gesto jednoho vztyčeného prstu ve významu jeden (viz následující ukázka, gesto č. 280 a 287). Stejně tak pro význam „*druhá osoba*“ užívá gesto dvou vztyčených prstů (gesto č. 283). Také se v ukázce objevuje ilustrační gesto (č. 279) užívané pro zadávání instrukce „*pracujte v páru*“.

L6: ehe chutná mi zmrzlina. super ehe takže s tím nemáte problém teď (.) dám vám (handout), vidíte **tady bé dva**²⁷⁷ a tady zájmena **já ty on ona**²⁷⁸ a tak dále **budete páry**²⁷⁹, a **jeden**²⁸⁰ první se ptá hm (.) co mu chutná, takže **vyberu**²⁸¹ verbum a vyberu například on a **ptám se**,²⁸² co mu chutná? **druhá**²⁸³ osoba **vybere slovo**,²⁸⁴ například pivo a odpověď chutná mu pivo. a já **napišu**²⁸⁵ chutná mu pivo. (.) **ano?**²⁸⁶ ee **první**²⁸⁷ úkol, ještě předtím, **spolu v párech**²⁸⁸ (.) se **podíváte na slova**²⁸⁹ a vysvětlíte **rozumíte nerozumíte**²⁹⁰, a potom **dialog**²⁹¹ jo? ((rozdává materiály))

²⁷⁹ ilustrační RH – 2+3 stretched – center 2 – fingers straight – together

²⁸⁰ ilustrační RH – 1 stretched – center 1

²⁸³ ilustrační LH – 2+3 stretched – center 1

²⁸⁵ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

²⁸⁷ ilustrační RH – 2 stretched – upper right periphery 1

(Příloha, s. 104)

Mimický projev lektorky (L6) je zcela neutrální, během výuky se lektorka ani jednou neusmála a ani neprojevila jiné emoce skrze mimiku. Z hlediska korektnosti není možné lektorce nic vytknout, ovšem pro navození příjemné atmosféry se doporučuje zapojit úsměv jako nejdůležitější mimický projev v pedagogické komunikaci (viz podkapitola *Mimika v pedagogické komunikaci* na s. 40 této práce).

5.7. Analýza nahrávky 7

Nahrávka 7 (viz Příloha, s. 106-112) je strukturovaná podobně jako předchozí ukázky. Tématem ukázky je procvičování frází *má rád/a*. Jako první lektorka (L7) představuje studentům cvičení v učebnici a společně si popisují fotografie, následuje samostatná práce ve skupinách. Dále lektorka pouští zvukový záznam k poslechu. V nahrávce 7 se jako v jediné vyskytuje aktivita poslechu. A jako poslední část je společná kontrola.

I v této ukázce lektorka (L7) používá více ilustračních gest (celkem 39) než gest deiktických (celkem 25 ukazovacích gest). Při zadávání instrukce „*pracujte v páru*“ a následném rozdělování studentů do skupin po dvou či třech členech, užívá lektorka (L7) opět ilustrační gesto pro práci ve dvojicích či skupinách (gesta č. 292 a 293). Pomocí gest názorně spojuje konkrétní studenty, pro jasnější zadání instrukce by bylo ještě vhodné kromě gest také říct konkrétní jména studentů, kteří budou společně ve skupině (gesta č. 296-299).

L7: ehe super, takže Věra sedmdesát pět, Leoš dvacet šest a Marta čtyřicet devět let tak prosím teď dělejte **páry**²⁹² nebo **skupiny**²⁹³, možná **Adame**²⁹⁴ můžeš si sednout **k Adamovi**²⁹⁵ jo, ee tak **v páru**²⁹⁶ **tady tři tři**²⁹⁷ **dva dva**²⁹⁸ **dva**²⁹⁹ ee **diskutujte**³⁰⁰ prosím co rádi nebo neradi dělají Věra Leoš Marta. co myslíte? co myslíte že rádi dělají nebo co neradi dělají, jo diskutujte v páru nebo ve skupině.

²⁹² ilustrační RH – 2+3 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending
²⁹³ ilustrační RH – PDTC – upper right periphery 1 – wrist – rotation – counter clockwise
^{296, 297, 298, 299} ilustrační RH – 1+2 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

(Příloha, s. 106)

I v této nahrávce užívá lektorka (L7) deiktická gesta zejména pro práci s tabulí a s vyvoláváním studentů. Mimický projev lektorky (L7) je velmi příjemný, dostatečně užívá rozdílné mimické výrazy (např. výraz údivu).

5.8. Analýza nahrávky 8

V nahrávce 8 (viz *Příloha*, s. 113-114) mají studenti možnost si vyzkoušet reálnou situaci. Po místnosti jsou rozmístěné různé jídelní lístky a jejich úkolem je si jeden lístek vybrat, následuje společná aktivita s lektorkou (L8). Studenti jsou jako hosté ve fiktivní restauraci a lektorka (L8) je číšnice. Na nahrávce je zachycené pouze zadávání instrukcí.

Lektorka (L8) i ve velmi krátkém čase použila mnoho neverbálních prostředků (celkem 20), z toho celkem 9 deiktických gest a 6 ilustračních gest. V této nahrávce lektorka (L8) vůbec nepracovala s tabulí, ale deiktická gesta užívala především k ukazování do prostoru třídy (např. gesta č. 363, 364 a 365).

L8: ... máme jídelní lístky, jsou **tady**³⁶³ **tam**³⁶⁴ a **tam**³⁶⁵. vy chcete jíst a pít, chcete jídlo a pití, hledáte restauraci. ...

³⁶³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiTC – lower left periphery 2

³⁶⁴ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – center 3

³⁶⁵ deiktické LH – flat hand – PDAB – upper periphery 3

(Příloha, s. 113)

Také byla vidět lektorčina snaha co nejvíce znázornit a ulehčit porozumění, například pokud hovořila o studentech („vy jste hosté“) užívala gesto (č. 374) odkazující přímo na studenty, pokud hovořila o sobě, jasně odkazovala přímo na svou osobu (gesto č. 375, 377 a 379).

L8: dobře ee **vy jste hosté**³⁷⁴ **já jsem číšník nebo servírka**³⁷⁵ takže **se můžete posadit vy jste hosté**,³⁷⁶ **já jsem servírka**.³⁷⁷ máte

jídelní lístek ano? (**you can sit down**³⁷⁸ you are in the restaurant and **I am waitress**)³⁷⁹ (...) dobře, (...) vezmu si papír a tužku,

³⁷⁴ ilustrační BH – flat hand – PDdiTC – center 2 – wrist bending to pulse

^{375, 378, 380} deiktické BH – flat hand – PVTB – center-center 0

(Příloha, s. 113-114)

Mimický projev lektorky (L8) byl neutrální, kontrolovaný, nebyly patrné žádné známky výraznějších emočních procesů.

5.9. Analýza nahrávky 9

V nahrávce 9 (viz Příloha, s. 115-119) se procvičuje používání frází *mít rád/a* a *rád/a + aktivita*. Lektorka nedříve společně pomocí obrázků opakuje se studenty rozlišování objektu a aktivity a poté si opakují otázky. Následně se studenti ptají ostatních. V této nahrávce není zařazena samostatná aktivita studentů, veškerá aktivita je řízena a kontrolována lektorkou (L9). Tato lektorka (L9) jako jediná vůbec nepoužila zprostředkující jazyk.

Lektorka (L9) v nahrávce 9 používá více deiktických gest (celkem 25), dále se u ní vyskytují gesta ilustrační (celkem 11). Deiktická gesta slouží podobně jako v předchozích ukázkách především k odkazování k textu napsanému na tabuli a také k vyvolávání studentů, lektorka (L9) vždy osloví dotazovaného studenta, a ještě na něj poukáže gestem. Na rozdíl od přechozích lektorek, používá tato lektorka (L9) plochou dlaň směřující vzhůru, když odkazuje na konkrétního studenta, například:

L9: ehe výborně **Adame**,³⁹² máte rád pivo?

³⁹² deiktické RH – flat hand – PUTC – center 2 – arm arced – away body

(Příloha, s. 116)

Pokud lektorka (L9) odkazuje na tabuli užívá klasické ukazovací gesto, tedy natažený ukazováček směřující k objektu.

L9: =kávu výborně kávu to je akuzativ **máme mít rád**³⁸⁶ plus objekt v akuzativu. dobře super co to, co dělá? ((ukazuje obrázek))

Tato lektorka má také své typické gesto, kterým doprovází verbální projev „zeptejte se někoho“, jedná se o gesto deiktické ve formě: lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise (viz následující ukázka).

L9: výborně **zeptejte se někoho**³⁹³

L9: aktivita, **Evo**³⁹⁶ jak bude otázka? **zeptejte se někoho**³⁹⁷

L9: ehe hraješ ráda fotbal super **koho se zeptáte?**⁴⁰⁹

L9: ehe máš ráda knihy **koho se ptáte?**⁴¹²

^{393, 397, 409, 412} deiktické RH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise

(Příloha, s. 116 a 118)

Její mimický projev byl neutrální, lektorka (L9) adekvátně užívala úsměv pro navození příjemné atmosféry ve třídě, její projev však nebyl strojený.

5.10. Shrnutí analýzy

V téměř všech vybraných ukázkách (až na nahrávku 6 a 7) převažovala deiktická (ukazovací) gesta nad ostatními gesty. Toto velké množství deiktických gest se vyskytovalo v situacích, kdy lektorky ukazovaly na konkrétní místo na tabuli, případně ukazovaly na místa či objekty v prostoru. Zároveň se tato gesta objevovala v situacích, kdy lektorky ukazovaly a tím i vyvolávaly konkrétního studenta. Ve většině případů bylo gesto doprovázeno i verbálním oslovením daného studenta. Zajímavé je, že lektorky v některých případech užívaly ilustrační gesta k podpoře verbálního projevu ve zprostředkujícím jazyce, dalo by se tedy uvažovat o tom, zda bylo nutné využívat zprostředkující jazyk, jelikož jedna ze zásad komunikačního přístupu je minimalizovat užití zprostředkujícího jazyka ve výuce.

V nahrávkách se také velmi často vyskytovalo kývání hlavou ve významu souhlasu nebo otáčení hlavou ve významu nesouhlasu. Jak bylo již řečeno v teoretické části této práce, za gesto lze považovat i hýbání hlavou. V tomto případě by se dalo dokonce uvažovat o

symbolickém gestu, které má právě podobu pokývání hlavou ve smyslu souhlasu, zavrtění hlavou ve smyslu nesouhlasu. Jedná se o celosvětově rozšířené gesto, pouze v Bulharsku, jak již bylo zmíněno, se toto gesto používá v opačném smyslu. Tento fakt by měl lektor zohlednit při své výuce v případě, že by měl ve své třídě rodilého mluvčího bulharštiny.

Co měly společné jednotlivé lektorky jsou také gesta pro práci ve dvojicích. Lektorky, které zadávaly instrukce pro práci ve dvojicích vždy používaly nějaké ilustrační gesto, forma gesta mohla být lehce odlišná, ale většinou se jednalo například o ilustrační gesto 1+2 stretched – PDTC – center 2 – fingers straight – bending. Tedy za pomoci gesta jako by spojovaly studenty do dvojic.

Dále lektorky užívají symbolické gesto při zadávání instrukcí „*napište*“, „*pište*“, ale nemusí jít pouze o zadávání instrukcí, toto gesto se vyskytlo i v situaci, kdy se pouze hovořilo o procesu psaní („*psali jste*“). Všechny lektorky užívaly stejnou formu gesta (1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right). V jedné nahrávce se vyskytoval i poslech jako jedna z aktivit, při pokynu „*poslouchejte*“ ovšem lektorka (L7) nepoužila podobné gesto ukazující na ucho, což by mohlo také pomoci studentům k pochopení toho, co mají dělat. Z vlastní výukové praxe vím, že některé lektorky toto gesto záměrně užívají, zejména při výuce úplných začátečníků, kteří nemají ještě zcela osvojené základní výukové instrukce (jako například „*pište*“, „*poslouchejte*“, „*mluvte*“ atd.).

U lektorek se téměř vůbec neprojevují emoční gesta, jejich verbální i neverbální projev je kontrolovaný, což by u správné pedagogické komunikace měl být. Jejich celkové vystupování je zcela adekvátní k tomu, že se jedná o pedagogickou a také interkulturní komunikaci. Ve vybraných ukázkách nebyl přítomen ani jediný výskyt vulgárních či jinak nevhodných gest. Mimika stejně jako gestikulace byla v nahrávkách přizpůsobena tomu, že se jedná o pedagogickou komunikaci, což znamená, že mimika byla umírněná, nejčastěji se vyskytovaly koutky úst povytažené vzhůru v náznaku úsměvu a pozvednuté obočí, což může značit zájem. Jednotlivé výrazy typické pro určité emoce (například překvapení, nepochopení ad.) měly výraznou formu, která by v běžné komunikaci působila přehnaně, až nepřirozeně, ale v rámci vyučování plnily jasnou funkci, dokreslení verbálního projevu.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo analyzovat prostředky neverbální komunikace ve vybraném vzorku nahrávek z hodin českého jazyka určených pro nerodilé mluvčí. Jednotlivé neverbální prostředky (zejména gesta, v menší míře mimika) byly analyzovány v kontextu verbální komunikace, byl tedy využíván tzv. multimodální přístup. Analýza se zaměřila na gestické a mimické projevy u jednotlivých lektorů češtiny jako cizího jazyka. U vybraných prostředků byla sledována jejich forma a funkce. Předpokladem práce bylo, že lektori budou užívat zejména deiktická (ukazovací), ilustrační a také symbolická gesta. Táto hypotéza se potvrdila. Jednotlivá gesta především podporovala verbální projev. Poměrně často se ve vybraném vzorku pořadu vyskytovala deiktická gesta, která odkazují k předmětům, o nichž se hovoří. Případně se tato gesta využívala ve funkci vyvolávání studentů. Pouze jednou se vyskytlo symbolické gesto bez podpory verbálního projevu.

Závěry z analýzy mohou být zkreslené tím, že při vyhodnocování jednotlivých gest může docházet ke zkreslení kvůli subjektivnímu pohledu přepisovatele. Také záleží na individuální gestikulaci každé lektorky – neboť gestikulace bývá u každého odlišná. Vzhledem k tomu, že nelze vyloučit faktor individuálních specifik gestikulace, bylo by dobré získat nahrávky jednoho učitele ze tříd různých úrovní a výsledky poté porovnat – zda se gestikulace může měnit i v závislosti na jazykové úrovni studentů. Míru gestikulace také mohlo ovlivňovat to, zda například lektorky nedrželi něco v ruce (knihu, fixu na tabuli nebo jiné učební materiály (pomůcky)). Stejně tak záleží na probírané látce (například při probírání adjektiv se nabízí možnost využívat nejrozličnější neverbální prostředky). Mimika stejně jako gestikulace byla v nahrávkách přizpůsobena tomu, že se jedná o pedagogickou komunikaci a zároveň také interkulturní komunikaci.

Vybrané vzorky nahrávek byly tematicky různorodé, některá témata se však prolínala. Vlastní analýza byla prováděna na malém vzorku.⁸⁵ Není tudíž možné výsledky analýzy zobecnit. Pro další možný výzkum by bylo vhodnější zkoumat jeden typ neverbálního prostředku u více lektorů a mít více materiálů z různých hodin. Pro přehlednější a komplexnější výsledky by bylo vhodné analýzu provádět na stejných úsecích (například výklad či zadávání instrukcí) a se stejným tématem (například adjektiva). Vhodné by bylo také zařazení

⁸⁵ Vzhledem k situaci ohledně šíření nákazy koronavirem v roce 2020 nebylo možné nasbírat více materiálů k analýze, jelikož byla zrušena prezenční výuka.

anonymního dotazníku pro lektory i studenty, neboť při analýze by bylo dobré mít dodatečné informace – například jaká byla míra nervozity u lektorů, jak na studenty působí gestikulace lektorů atd. Další možné výzkumy by se mohly zabývat porovnáním užívání neverbálních prostředků u lektorů s různou délkou praxe. Zároveň by bylo zajímavé se blíže věnovat paralingvistickým jevům v projevech lektorů, především intonaci.

Na základě dalších výzkumů z oblasti neverbální komunikace při výuce by bylo žádoucí sestavit jakýsi manuál neverbální komunikace pro lektory češtiny jako cizího jazyka, ve kterém by bylo možné nalézt praktické rady a ukázky, jak vhodně využívat různé neverbální prostředky při výuce, jak je zapojit v rámci vysvětlování nové látky a nového lexika. Zejména začínající učitelé by tuto příručku velmi ocenili a mohl by se tak více zdokonalit a prohloubit komunikační přístup ve výuce češtiny jako cizího jazyka, jelikož jednou z hlavních charakteristik tohoto přístupu je minimalizovat výskyt zprostředkujícího jazyka a k tomu by právě mohlo dopomoci větší užívání neverbálních prostředků, zejména gest.

Zdroje

ARGYLE, M. (1975): *Bodily Communication*. London: Methuen.

BENČATOVÁ, L. (1997): Gesto učitele. In: *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava.

BRESSEM, J. (2013): A linguistic perspective on the notation of form features in gestures. In: MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton, s. 1079-1098.

BYTEŠNÍKOVÁ, I. (2012): *Komunikace dětí předškolního věku*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.

CIENKI, A. (1998): Metaphoric Gestures and Some of Their Relations to Verbal Mataphoric Expression. In: J.-P. Koenig (ed.): *Discourse and Cognition: Bridging the Gap*. Stanford, s. 189-204.

CIENKI, A.; MÜLLER, C. (eds.) (2008): *Metaphor and Gesture*. John Benajmins.

ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. a kol. (2011): *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.

ČMEJRKOVÁ, S.; KADERKA, P. (2013): *Pragmatické aspekty češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

DeVITO, J. (2001): *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada.

DRIJVERS, L.; ÖZYÜREK, A.; JENSEN, O. (2018): Hearing and seeing meaning in noise: Alpha, beta, and gamma oscillations predict gestural enhancement of degraded speech comprehension. In: *Human Brain Mapping*, 39(5), 2075–2087.

DOHERTY-SNEDDON, G. (2005): *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál.

EKMAN, P.; FRIESEN, W. V.; ELLSWORTH, P. (1972): *Emotion in the Human Face*. New York.

EKMAN, P.: *FACS manual* [online] Dostupné z: WWW: <http://face-andemotion.com/dataface/facs/manual/AU4.html#913694> [cit 2020-11-11].

GAVORA, P. (1988): *Pedagogická komunikácia v základnej škole*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

GAVORA, P. (2005): *Učiteľ a žáci v komunikaci*. Brno: Paido.

GAVORA, P. a kol. (1985): *Základné problémy pedagogickej komunikácie vo výchovno-vzdelávacom procese*. (Závěrečná výzkumná zpráva). Bratislava: Ústav experimentálnej pedagogiky SAV.

HENDL, J. (2008): *Kvalitativní výzkum*. 2. vyd. Praha: Portál.

HIERHOLD, E. (2005): *Rétorika a prezentace*. Praha: Grada Publishing.

HOFFMANNOVÁ, J. a kol. (2016): *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia.

HOLÁ, L.: *Zprostředkovací jazyk v hodinách češtiny pro cizince - ano či ne?*. [online]. Dostupné z: WWW: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/zprostredkovaci_jazyk.html [cit 2020-12-12].

HOLLE, H.; GUNTER, T. C. (2007): The Role of Iconic Gestures in Speech Disambiguation: ERP Evidence. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(7), 1175–1192.

HOLÝ, T. (2014): *Mimika jako součást neverbální komunikace s ohledem na věkové kategorie*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta.

HRDLIČKA, M. (2002): *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV.

HRDLIČKA, M. (2009): *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum.

HRDLIČKA, M. (2010): *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

CHODĚRA, R. (2013): *Didaktika cizích jazyků*. 2. vyd. Praha: Academia.

CHROMÝ, J. (2014): *Práce s empirickými daty: příručka pro studenty Bc. studia ČJL*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

JANEBOVÁ, E. a kol. (2010): *Interkulturní komunikace*. Praha: Fortuna.

KADERKA, P.; SVOBODOVÁ, Z. S.: *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru?: Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů*. [online] Dostupné z WWW: <http://ujc.dialogy.cz/?q=node/89> [cit. 2020-11-11].

KADERKA, P. (2011): Tělesné postoje, gesta a pohledy v komunikaci. In: *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z.; GREPL, M. (2012): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN.

KNAPP, M. L. (1980): *Essentials of Nonverbal Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

KNAPP, M. L.; HALL, J., A.; HORGAN, T. G. (2013): *Nonverbal Communication in Human Interaction*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.

KOTKOVÁ, K. (2016): *Neverbální komunikace v komunikačněpřístupové výuce češtiny jako cizího jazyka*. Diplomová práce. Praha: FF UK.

KRASHEN, S. D. (1981): Relating Theory and Practice in Adult Second Language Acquisition. In: *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford, Pergamon Press, s. 100–119.

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988a): *Neverbální komunikace: řeč pohledů, úsměvů a gest*. Praha: SPN.

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988b): *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: SPN.

LARSEN - FREEMAN, D. *Techniques and Principles in Language Teaching*. 2. vyd. Oxford, Oxford University Press 2000.

LEHEČKOVÁ, E.; JEHLIČKA, J.: (2018): Multimodální konstrukce: jazyk a gestikulace jako vtělená kognice. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, 9(2), s. 89–103.

LEHEČKOVÁ, E.; JEHLIČKA, J.: (2019): Gestikulace ve sdíleném prostoru jako kooperativní utváření významu. In: *Časopis pro moderní filologii* 101, č. 2, s. 150-169.

- LITTLEWOOD, W. (1994): *Communicative Language Teaching*. Cambridge: CUP.
- LYSTER, R. (2011): Content-Based Second Language Teaching. In: HINKEL, E. (ed.). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Vol. II. New York: Routledge, 2011, s. 611–630.
- MAREŠ, J.; KŘIVOHLAVÝ, J. (1995): *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita.
- McNEILL, D. (1992): *Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- MEDLÍKOVÁ, O. (2010): *Lektorské dovednosti*. Praha: Grada.
- MORRIS, D. (1994): *Bodytalk: A World Guide to Gestures*. London: Vintage Publishing.
- MÜLLER, C. a kol. (eds.) (2013): *Body, Language, Communication: An International Handbook on Multimodality in Human Interaction I*. Berlin et al.: De Gruyter Mouton.
- NELEŠOVSKÁ, A. (2005): *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada.
- PAVEROVÁ, H. (2015): *Mehrabianův mýtus o komunikaci a diskuze kolem něj*. Bakalářská diplomová práce. Olomouc: Univerzity Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.
- PEASE, A. (2001): *Řeč těla: jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Praha: Portál.
- PLAŇAVA, I. (2005): *Průvodce mezilidskou komunikací: přístupy, dovednosti, poruchy*. Praha: Grada Publishing.
- PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada.
- PRŮCHA, J. (2011): *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Praha: Triton.
- RICHARDS, J. C. (1996): *Communicative language teaching today*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RICHARDS, J. C., RODGERS, T. S. (1986): *Approaches and Methods in Language Teaching. A description and analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SABOL, J. (ed.) (1997): *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava: PF UK.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2014): *Pragmatika: studijní příručka*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

SEDLÁKOVÁ, M. (2004): *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie*. Praha: Grada.

SKUTIL, M. a kol. (2011): *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál.

Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

STEVICK, E. W. (1989): *Teaching and Learning Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

SVOBODOVÁ, J.; HÖFLEROVÁ, E. (1997): Neverbální složky výukového dialogu. In: *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava.

ŠEBESTA, K. (2014): *Druhý a cizí jazyk*. Praha: FF UK.

ŠEĐOVÁ, K.; ŠVARŘÍČEK, R.; ŠALAMOUNOVÁ, Z. (2012): *Komunikace ve školní třídě*. Praha: Portál.

TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace*. 1. vyd. Praha: Computer Press.

VALKOVÁ, J. (2014): *Komunikační přístup k vyučování druhého jazyka v současných učebnicích češtiny pro cizince*. Praha: FF UK.

VYBÍRAL Z. (2000): *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

WAHLSTROM, B. J. (1992): *Perspectives on Human Communication*. Dubuque (IA): Wm. C. Brown Publishers.

WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. (1999): *Pragmatika lidské komunikace: Interakční vzorce, patologie, paradoxy*. Praha: Konfrontace.

ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika*. Praha: AMU.

ŽANTOVSKÁ, I. (2015): *Rétorika a komunikace*. Praha: Dokořán.

Zdroje obrázkové přílohy

Obrázek 1: [online] Dostupné z WWW: <https://www.easyoptic.cz/vzhled/tvar-obliceje-a-bryle> [cit. 2016-12-27].

Obrázky 2-11: BRESSEM, J. (2008): Notating gestures – Proposal for a form based notation systém of coverbal gestures. [online] Dostupné z WWW: <http://www.janabressesem.de/Publikationen.html> [cit. 2016-12-27]

Příloha

Nahrávka 1

STOPÁŽ: 05:15

L1: takže si zopakujme prepozice, dostanete handouty, **tady máme obrázky**¹ ee co vidíte na obrázkách **vy?**²

S1: pes

L1: ano a **domeček**³ ve kterém žijeme, jak se tomu říká?

S1: bouda

L1: hm výborně ((zapisuje na tabuli)) bouda, (.) takže **vaším úkolem**⁴ je, **spolu**⁵, ve dvojicích, ptát se, **kde je pes**⁶, **pes je**⁷, a **napišete tady prepozici**⁸. Pokud třeba **si tu prepozici**⁹ nebudete pamatovat tak prepozice máte tady, ale nejprve zkuste **sami**¹⁰ dobře? ee **první obrázek uděláme spolu**¹¹, takže kde je pes? Adame?

S2: na boudě

L1: ano výborně. máte otázky? ne, okej, takže to je pro vás ((rozdává materiály)) ehe (.) prosím

((lektorka obchází jednotlivé dvojice a monitoruje samostatnou práci studentů))

(...)

¹ deiktické RH – 2 stretched – PLTC – right periphery 2 – wrist circle – clockwise

² deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – left periphery 1 – arm straight – away body

³ deiktické LH – 2 stretched – PVAB – center-center 1

⁴ adaptér – dává si vlasy za ucho

⁵ ilustrační – RH – lax flat hand – PDTC – right periphery 2 – zigzag – left, right

⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – extreme periphery upper right 3 – straight – away body

⁷ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – extreme periphery upper right 3 – straight – away body

⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDTC – center 1

⁹ rytmičné LH – flat hand – PDdiAB – center 1 – wrist zigzag – away body

¹⁰ rytmičné LH – flat hand – PVAB – center 1 – arm straight – away body

¹¹ deiktické RH – 2 stretched – PDTC – center 1

L1: **tak jaké prepozice jste používali? Třeba v tom prvním obrázku Evo jaký typ prepozice? (.) ee v prvním obrázku jakou prepozici jste použila?**¹²

S3: hm na ()

L1: na boudě, ehe dobře na, jaký je to pád? **jakým pádem?**¹³ (.) **instrumentál genitiv akuzativ**¹⁴

S3: eee lokativ

L1: ehe ((píše na tabuli)) je tam ještě nějaká prepozice **s tímto pádem?**¹⁵

S?: ()

L1: ehe **o**¹⁶, **používali jste ho**¹⁷?

S?: ne

L1: ehe takže ano, ehe výborně Adame eee třeba ee čtvrtý obrázek? (.) Adame?

S2: mezi

L1: **ehe**¹⁸ jaký je to pád? ((zapisuje na tabuli)) (.) jakým pádem používáme mezi?

S?: instrumentál,

S2: genitiv

L1: =ehe instrumentál, ((píše na tabuli)) takže co ještě máme v instrumentálu?

S?: ()

L1: ehe ((píše na tabuli))

(...)

¹² emoční – lektorka si hraje s fixou na tabuli

¹³ adaptér – dává si vlasy za ucho

¹⁴ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – left, right periphery 2 – arm arced – away body

¹⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – right periphery 2 – arm straight – away body

¹⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – right periphery 2 – wrist circle – clockwise

¹⁷ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – center 2 – arm straight – away body

¹⁸ kývá hlavou ve významu souhlasu

S?: ()

L1: ano ((píše na tabuli)) ehe

S?: ()

L1: =a:no (.) ((píše na tabuli)) výborně, jaké další prepozice jsme měli?

S?: genitiv

L1: =ehe ((píše na tabuli)) ano genitiv, a? ehe výborně. **Ted' jak sedíte zase¹⁹ spolu**, ee rozdám vám obrázky, je to dětský pokoj, takže **spolu²⁰ si řeknete**, ee co kde se nachází, a **budete používat ty²¹** prepozice prosím ((rozdává papíry))

((studenti pracují ve skupinách a lektorka monitoruje jejich aktivitu))

¹⁹ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – center 2 – arm straight – left, right

²⁰ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – periphery 1 – straight – left, right

²¹ ukazovací RH – spread flat hand – PUdiAB – right periphery -2 – wrist bending to pulse

Nahrávka 2

STOPÁŽ: 13:16

L2: tak **měli jsme²² téma Marinin den, pamatujete²³**? Marinin den. ta:k **Marina vstává v šest hodin²⁴. Ona se učí česky²⁵, tancuje v klubu²⁶ a jde spát²⁷** v deset hodin. (.) Učili jsme se minulý čas, takže včera ((píše na tabuli)) **Co dělala²⁸ Marina včera? (..) ²⁹ Evo?³⁰**

S1: vstávala v 6 hodin.

L2: =výborně ehe, ((píše na tabuli)) vstávala v šest hodin ehe **co dělala včera? hm,³¹ ano Adame?³²**

S2: hm: (.) se učila česky?

L2: =ehe tak ona se učila ((píše na tabuli))

S2: =ona se učila česky

(..)

L2: nebo, učila se ((píše na tabuli)) (.) ehe, **pamatujete? se³³ na druhé pozici³⁴** ano? ta:k dobře, **co dál? ona včera? (.) hm?³⁵**

S3: tancoval?

L2: **ona?³⁶**

S3: tancoval

²² deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²³ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁴ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁵ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁶ deiktické LH – lax flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁷ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

²⁸ deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – left periphery 2 – straight

²⁹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 2 – straight – left

³⁰ deiktické RH – 2 stretched – PUAB – center 1 – straight – right

³¹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

³² deiktické RH – lax flat hand – PUAB – center 1 – straight

³³ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – left extreme periphery 3 – straight – left

³⁴ ilustrační LH – 1+2 stretched – PVAB – left periphery 1

³⁵ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 2 – straight – left

³⁶ deiktické RH – lax flat hand – PUTC – center 1

L2: tancovala ehe tancovala ((píše na tabuli)) (..) **a poslední?**³⁷
pozor nepravidelné³⁸

S4: ()

L2: ehe **co je to za sloveso?**³⁹

S4: jít

L2: jít ehe ((píše na tabuli))

S4: jela

L2: =**jít a je to nepravidelné**⁴⁰ pamatujete?

S4: jela?

S3: šla

L2: =**šla**⁴¹ výborně ((píše na tabuli)) **šla**⁴² ona šla,

S4: (that's the irregular one)

L2: ehe ehe **jak bude on?**⁴³ (..) pamatujete?

S4: šel

L2: =šel výborně **on šel**⁴⁴, ehe ta:k a **řekněte**⁴⁵ (..) první osoba takže **já**⁴⁶,

S4: jsem vstáva

L2: hm já jsem vstávala,

S4: =vstávala

L2: ehe **učit se já?**⁴⁷

³⁷ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 2

³⁸ ilustrační RH – 2 stretched – PVAB – center

³⁹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 2

⁴⁰ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left periphery 2

⁴¹ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – center 1

⁴² deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

⁴³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

⁴⁴ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

⁴⁵ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – left extreme periphery 2

⁴⁶ deiktické RH – flat hand – PVTB – center-center 0

⁴⁷ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 + ukazovací RH – flat hand – PVTB – center-center 0

S4: jsem jsem se učila

L2: ehe **tancovat já?**⁴⁸

S4: jsem (tancoval tancovala)

L2: ehe a? **jít? já?**⁴⁹

S4: já jsem šla

L2: =**já jsem**⁵⁰ šla **nebo já jsem šel**⁵¹ **výborně**⁵² ta:k vy jste **psali**⁵³ **svůj den**⁵⁴ pamatujete? svůj den. **prosím,**⁵⁵ pracujte **ve dvojici**⁵⁶ a **řekněte**⁵⁷ jaký jste měli den **včera**⁵⁸ ano? například **já**⁵⁹, já jsem vstávala taky **v šest hodin**⁶⁰. potom jsem **snídala**⁶¹. šla jsem **do školy**⁶². ano? tak **pracujte ve dvojicích**⁶³ a řekněte co jste dělali včera. ano? **já**⁶⁴ se vás potom zeptám, třeba **Evy**⁶⁵ se zeptám, **co dělal Adam.**⁶⁶ ano? **tak si napište**⁶⁷ poznámky máte otázky? (.) ne? tak prosím pracujte ve dvojicích. ano **ve dvojicích**⁶⁸ tak ((počítá studenty)) (..) tak prosím pracujte s Evou(.) prosím pracujte tři. ano? pracujte **tři**⁶⁹. ano?

((studenti pracují ve skupinách a lektorka monitoruje jejich aktivitu))

⁴⁸ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 + ukazovací RH – flat hand – PVTB – center-center 0

⁴⁹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 + ukazovací RH – flat hand – PVTB – center-center 0

⁵⁰ deiktické LH – lax flat hand – PUTC – center 2

⁵¹ deiktické RH – lax flat hand – PUdiTC – center 2

⁵² adaptér – škrábe se pod nosem

⁵³ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

⁵⁴ ilustrační RH – 1+2+3+4+5 connected – PDTB – center-center 1 + LH – flat hand – PUTC – center 1

⁵⁵ ilustrační RH – 1+2+3+4+5 connected – PDTB – center-center 1 + LH – flat hand – PUTC – center 1

⁵⁶ ilustrační RH – 1+2 stretched – PVAB – right periphery 1

⁵⁷ ilustrační BH – flat hand – PVTB – center 1

⁵⁸ ilustrační RH – flat hand – PVTB – left periphery 1 – arced – left

⁵⁹ deiktické BH – flat hand – PVTB – center 0

⁶⁰ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – left extreme periphery 3

⁶¹ rytmičné BH – lax flat hand – PUTC – periphery

⁶² rytmičné BH – lax flat hand – PUTC – periphery

⁶³ ilustrační BH – flat hand – PVTB – center-center 1

⁶⁴ deiktické BH – flat hand – PVTB – center 0

⁶⁵ deiktické RH – flat hand – PUTC – center 2 – straight

⁶⁶ deiktické RH – flat hand – PUTC – center 2 – straight – right

⁶⁷ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

⁶⁸ ilustrační LH – 1+2 stretched – PVAB – left periphery 2

⁶⁹ ilustrační LH – 1+2+3 stretched – PVAB – center 1

L2: ta:k Adame řekněte mi co dělal Adam včera?

[už prosím pšt]

S5: [já nerozumím] ee Adam **vařila**⁷⁰ ee (.) () a: tiramisu Adam **vařil tiramisu**⁷¹

L2: tiramisu? aha výborné dobře. rád vaříte? [rád vaříte?]

S2: [ee ano ano⁷²] mám moc rád vařím

L2: moc rád vařím ehe moc [rád vařím]

S2: [moc rád vařím]

L2: =dobře Adame co dělal **Adam**⁷³ včera?

S2: =ee včera dělal eee on (.) on byl doktor u doktora

L2: **vy jste byl doktor?**⁷⁴

S5: ee ano zubař zubař

L2: **vy jste doktor?**⁷⁵

S2: [ma boli]

S5: [ja byl] doktor

L2: =ehe tak vy **nejste doktor**⁷⁶,

S5: ja nebyl doktor e doktor já ee (...) já byl jsem u doktor

L2: ((píše na tabuli)) **ehe vy jste byl u doktora**⁷⁷ ehe vy **nejste doktor**⁷⁸. **dobře**⁷⁹ ehe bolí vás **zuby?**⁸⁰

S5: eee ano.

⁷⁰ výraz údivu

⁷¹ výraz neporozumění

⁷² výraz údivu

⁷³ ukazovací LH – 2 stertched – PDTC – left periphery 2 – straight – right

⁷⁴ výraz údivu

⁷⁵ údiv + úsměv

⁷⁶ kývá hlavou ve významu „ne“

⁷⁷ deiktické LH – flat hand PUDiAB – left extreme periphery 3

⁷⁸ ilustrační LH – lax flat hand – PDdiAB – center 1 – wrist bending to 1+5

⁷⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

⁸⁰ deiktické RH – 2 stretched – PVTB – upper periphery 0 – straight – up

L2: hm to **je mi líto**⁸¹, **to je mi líto**⁸² ehe Evo? e Co **dělala**⁸³ Eva?

S4: eee Eva (...) ehm (...) v: **vstá**⁸⁴ **va la**⁸⁵ ee ve: ee () ee ve:
(.) vde v deset hodin,

L2: **ehe**⁸⁶ a v deset hodin ráno nebo odpoledne? nebo večer?

S4: ee

L2: Evo vstávala jste v deset hodin **ráno**?⁸⁷ nebo **večer**?⁸⁸

S6: ráno

L2: =**ráno ehe**⁸⁹ dobře ehe a co **dělala**⁹⁰ Eva včera?

S6: eee e eee

(...)

L: pamatujete si, co dělala? (..) pamatujete si?

S6: ne ne

L2: nepamatuje, tak se zeptejte **zeptejte se**⁹¹

S4: () **ask her**?⁹²

L2: **ona se zeptá vás**⁹³, **zeptejte se Evy**⁹⁴

S6: oukej eee (...) ee

L2: **jak je**⁹⁵ **otázka**?⁹⁶ **jak je otázka**?⁹⁷

⁸¹ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – right + left periphery 1

⁸² ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – right + left periphery 1

⁸³ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – right periphery 2 – straight – right

⁸⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

⁸⁵ ilustrační RH – flat hand – PUTC – right periphery 2

⁸⁶ kývá hlavou ve významu souhlasu

⁸⁷ ilustrační BH – flat hand – LH – PUdiTC – left periphery 2 – arced – left + RH – PDdiTC – center 1 – arced – left

⁸⁸ ilustrační BH – lax flat hand – LD – PDdiTC – center 1 – arced – right + RH – PUdiTC – right periphery 2 – arced – right

⁸⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

⁹⁰ deiktické LH – lax flat hand – PUdiTC – center 2

⁹¹ deiktické LH – flat hand – PUdiTC – center 2

⁹² deiktické LH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – straight – left

⁹³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – arced – right

⁹⁴ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – arced – right

⁹⁵ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – periphery 2

⁹⁶ adaptér – škrábe se pod nosem

⁹⁷ ilustrační BH – fist – PUdiTC – periphery 2 - circle

(...)

S6: (what was the question)

L2: **jak**⁹⁸ je otázka?

S4: **co**⁹⁹ se () e,

L2: ehe ((píše na tabuli)) (.) ano, **co si pamatujete (what do you remember)**¹⁰⁰ ehe a: otázka **co jsi dělala?**¹⁰¹ nebo **co jsi dělal?**¹⁰² pokud je to muž **ano?**¹⁰³

S4: (that means what did you do)

L2: výborně ehe dělal nebo dělala, ((píše na tabuli)) (..) včera

S4: =yes

L2: ehe tak Evo **zeptejte se Evy**¹⁰⁴ co dělala

S6: **e co jsi dělala včera?**¹⁰⁵

S4: eee (...) jse:m (..) **uči la**¹⁰⁶ (that is the weird one) (.) (so) je (.) jsme se uči:la,

L2: já, ((píše na tabuli))

(..)

S4: já se uči učila (.) jsem

L2: =jsem. výborně ((píše na tabuli)) (.) **já jsem**¹⁰⁷ se učila. ehe co jste se učila?

S4: (what?)

L2: =co jste se učila?

S4: =češtinu

⁹⁸ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – periphery 1

⁹⁹ deiktické RH – 2 stretched – PLTC – center 2

¹⁰⁰ ilustrační BH – flat hand – PUTC periphery 1

¹⁰¹ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC periphery 1

¹⁰² ilustrační RH – flat hand – PUdiTC – right periphery 2

¹⁰³ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁰⁴ deiktické LH – flat hand – PUdiTC – left periphery 2 – arced – left

¹⁰⁵ adaptér – zkřížené ruce

¹⁰⁶ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁰⁷ deiktické LH – 2 stretched – PUdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

L2: =češtinu

S4: =češtinu

L2: =**ehe dobře**.¹⁰⁸ ehe Adame? pamatujete si **co dělal**¹⁰⁹ Adam? (.) **co dělal Adam?**¹¹⁰

S7: *Adam?

L2: =**pamatujete?**¹¹¹ (.) pamatujete si?

S7: eee

(.)

L2: **tak se zeptejte**¹¹², jestli si nepamatujete. (...) ehe Adame **zeptejte se**¹¹³

S7: Adame?

L2: **ehe**¹¹⁴

S7: eee (...) se učil česky?

L2: Adam se učil [česky?]

S7: [učil se]

L2: je to pravda Adame? učil jste se včera česky?

S2: ano

L2: =**dobře**¹¹⁵ dobře Evo pamatujete si co dělala **Eva?**¹¹⁶

S8: ee ne

L2: **tak se zeptejte**¹¹⁷

S8: o jsi dělala včera?

¹⁰⁸ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁰⁹ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – right periphery 2

¹¹⁰ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – right periphery 2

¹¹¹ ilustrační BH – lax flat hand – PUdiTC – periphery 1

¹¹² deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

¹¹³ ilustrační BH – flat hand – PUTC – center 1

¹¹⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹¹⁵ výraz nevěřičnosti

¹¹⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – right periphery 2 – straight – right

¹¹⁷ deiktické LH – flat hand – PDdiTC – center 2 – straight – right

S4: ee **já jsem se učila**¹¹⁸

L2: **ehe**¹¹⁹

S8: ee večer ee ona, ee učila (.) večer **ona se**¹²⁰ učila

L2: výborně ehe. pozor **včera**¹²¹

S8: =včera

L2: =a večer ((píše na tabuli)) **včera**¹²² a **večer**¹²³

S8: včera

L2: **ro[zumíte?]**¹²⁴

S4: [ne:]

L2: **ne? tak včera**¹²⁵, co je to **včera?**¹²⁶

S1: (yesterday)

L2: ehe a **večer?**¹²⁷

S4: (**oh night**¹²⁸, okej)

L2: **pozor**¹²⁹ na výslovnost dobře Evo pamatujete si co **dělal Adam?**¹³⁰

S1: ee ne nepamatuju si.

L2: =hm, **zeptejte se**¹³¹

S1: ee (.) a: ((smích)) tak (.) (so I have to ask him),

L2: **ehe**¹³²

¹¹⁸ ilustrační BH – lax flat hand – PUdiTC – upper right+left periphery 1

¹¹⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹²⁰ ilustrační BH – lax flat hand – PUdiTC – center 1

¹²¹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – lower left extreme periphery 3 – straight – left

¹²² deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3 – straight – left

¹²³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – lower left extreme periphery 3 – straight – down

¹²⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹²⁵ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3

¹²⁶ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – left periphery 2

¹²⁷ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – lower left extreme periphery 3 – straight – down

¹²⁸ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹²⁹ ilustrační RH – lax flat hand – PVAB – center 1

¹³⁰ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – center 2

¹³¹ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – center 2

¹³² kývá hlavou ve významu souhlasu

S1: e co jsi dělal včera?

S5: ee byl jsem doktora

L2: =u¹³³ u ((píše na tabuli))

S5: =u doktora

L2: =u

S5: já byl jsem u doktora

L2: ehe. já? pamatujete? (.) druhá pozice zase **druhá pozice**¹³⁴ takže já ((píše na tabuli)) (.) jsem byl (.) ehe **já jsem byl**¹³⁵ u doktora (.) dobře. ehe **Evo?**¹³⁶ co dělal **Adam?**¹³⁷

S4: eee Adam vcera vstával v de:set hodin

L2: ehe a v deset hodin **ráno**¹³⁸ nebo **večer?**¹³⁹

S4: =ráno

L2: =ráno. dobře ehe Adame co **dělala Eva?**¹⁴⁰

S9: e vstávala v pět hodin snídala a nakupovala

L2: **ehe ehe dobře**¹⁴¹, Evo, co **dělal Adam?**¹⁴²

S10: e včera e se učil česky,

L2: **ehe**¹⁴³

S10: =češtinu

L2: **ehe**¹⁴⁴

S10: =a uklízel

¹³³ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – left extreme periphery 3

¹³⁴ ilustrační LH – 1+2 stretched – PVAB – upper left periphery 1

¹³⁵ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – upper left extreme periphery 3

¹³⁶ deiktické RH – lax flat hand – PUdiTC – center 2

¹³⁷ deiktické RH – lax flat hand – PUdiTC – upper right periphery 2

¹³⁸ ilustrační BH – lax flat hand – PUdiTC – periphery 2

¹³⁹ adaptér – škrábe se pod nosem

¹⁴⁰ deiktické LH – 2 stretched – PLTC – center 2

¹⁴¹ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁴² deiktické RH – lax flat hand – PLTC – center 2

¹⁴³ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁴⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

L2: **výborně**.¹⁴⁵

S10: a byl do[ma]

L2: [do]ma, uklízel [doma]

S: [doma]

L2: ehe Adame? rád uklízíte? rád uklízíte?¹⁴⁶

S11: e nerad.

L2: **ehe nerad**¹⁴⁷

S11: nemám rád

L2: ehe **nemám rád uklízení**¹⁴⁸ nerad uklízím. ehe (.) ta:k ((píše na tabuli)) nerad (.) uklízím, ehe ale musím (.) ano? musím (.) je to pravda?

S11: =ano

L2: ehe dobře **Adame**¹⁴⁹, co vy nerad děláte, ale musíte? (.) co děláte nerad?

S7: nerad, ee (..) nerad učím se? česky?

L2: nerad se učím

S7: =učím (jajaja sorry)

L2: =**to je mi [líto]**¹⁵⁰

S7: [omlouv]vám se

L2: =to je mi líto, kdo se učí rád česky? kdo se učí **rád?**¹⁵¹

S7: (I am lying)

¹⁴⁵ výraz údivu

¹⁴⁶ adaptér – škrábe se pod nosem

¹⁴⁷ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁴⁸ ilustrační BH – lax flat hand – PUdiTC – right+left periphery – spiral

¹⁴⁹ deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – upper left periphery 2

¹⁵⁰ smutný výraz obličeje (svěšené koutky)

¹⁵¹ ilustrační – RH – flat hand – PVAB – upper right extreme periphery 3 – straight – up

L2: **dobře¹⁵² to byla lež, to není pravda¹⁵³ dobře¹⁵⁴.** tak jo děkuj

¹⁵² ilustrační LH – flat hand – PDTC – left periphery 2

¹⁵³ ilustrační LH – flat hand – PDTC – left periphery 2

¹⁵⁴ ilustrační BH – flat hand – PDTC – right+left periphery 2

Nahrávka 3

STOPÁŽ: 08:26

L3: prosím dobře potom pohádky, gesta výborně vysoký to je správně, vysoký (**tall**)¹⁵⁵ velký malý ošklivý starý hezký drahý ano ()
dobře ta:k zkusíme si ta slova dál, minulou hodinu jsme dělali fiktivní rodinu, pamatujete si? (..) ((píše na tabuli)) (..) Adame pamatujete si, **dělali jsme fiktivní rodinu? (do you remember)?**¹⁵⁶ pamatujete si?

S1: eee

L3: (do you rememeber the aktivty)? co znamená **fiktivní?**¹⁵⁷

S1: () fake family,

L3: ehe (fake family) tak rodina **má**¹⁵⁸ **maminku**¹⁵⁹ **tatínka**¹⁶⁰ **dceru**¹⁶¹ **syna a: psa.**¹⁶² **dobře?**¹⁶³ nejdřív budeme kreslit tatínka Adame jaký je tatínek?

S1: ee tatínek je eee (...) bohatý.

L3: je bohatý, dobře tak nakreslíme ((kreslí na tabuli)) (.) peníze. dobře jaký je tatínek ještě Adame?

S2: je vysoký

L3: je vysoký, dobře ((kreslí na tabuli)) (.) jaký je tatínek ještě Evo?

S3: ee je veselý

L3: =hm dobře je veselý ((maluje na tabuli)) (.) jaký je tatínek?

S?: Je starý.

¹⁵⁵ ilustrační RH – flat hand – PDTC – upper right extreme periphery 3 – arm straight – up

¹⁵⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

¹⁵⁷ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

¹⁵⁸ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – center 1

¹⁵⁹ ilustrační RH – 1 stretched – PUdiTB – center 1

¹⁶⁰ ilustrační RH – 1+2 stretched – PUdiTB – center 1

¹⁶¹ ilustrační RH – 1+2+3 stretched – PUdiTB – center 1

¹⁶² ilustrační RH – 1+2+3+4 stretched – PUdiTB – center 1

¹⁶³ ilustrační RH – flat hand – PUdiTB – center 1

L3: =je starý, dobře dáme mu ((maluje na tabuli)) ta:k je starý
dobře jaká je maminka? Adame?

S4: ee malá?

L3: ehm dobře maminka je malá ((maluje na tabuli)) jaká je maminka
ještě **Adame?**¹⁶⁴

S5: ee vysí

L3: veselá? maminka je veselá **ehe**¹⁶⁵ jaká je ještě maminka Evo?

S6: hm hezký.

L3: ona je jaká? **maminka?**¹⁶⁶

S6: =hezká

L3: =výborně, hezká dobře ta:k ((maluje na tabuli)) hezká. dobře,
ta:k máme syn. jaký je syn Adame?

S2: syn je (.) hm mladý

L3: ehe dobře tak ((maluje na tabuli)) udělám (.) a čepici je mladý
jaký je Adame **syn**¹⁶⁷

S7: =starsí?

L3: Je jaký? **ještě jednou**¹⁶⁸ já jsem nerozuměla (.) (**I didn't understand**)¹⁶⁹

S7: =ou hej (...) štarsí?

L3: šťastný,

S7: =šťastný

L3: =**šťastný, ehe výborně**¹⁷⁰ jaký je ještě Adame?

S8: ee je malý?

¹⁶⁴ adaptér – škrábe se za uchem

¹⁶⁵ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁶⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

¹⁶⁷ deiktické LH – lax flat hand – PUdiTC – left periphery 1

¹⁶⁸ ilustrační RH – lax flat hand – PLTC – center 2 – wrist circle – clockwise

¹⁶⁹ ilustrační RH – lax flat hand – PLTC – center 2 – wrist circle – clockwise

¹⁷⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

L3: ehe je malý dobře tak a je hubený nebo tlustý Adame? je hubený nebo **tlustý?**¹⁷¹

S9: ee ee e hubený

L3: je hubený dobře ta:k jaká je dcera? (.) jaká je dcera Evo, tlustá nebo hubená?

S3: ee tlustá.

L3: =ehe dcera je **tlustá dobře**¹⁷² ((maluje na tabuli)) (.) ta:k jaká je dcera ještě Adame?

S2: dcera je ee (.) (what)? ee (.) chudý chudá

L3: ehe je chudá, ((maluje na tabuli)) dáme že nemá peníze (.) tak jaká ještě je Adame?

S1: ee je veselá

L3: je veselá? **ehe**¹⁷³ (.) protože tatínek je bohatý a jaká je ještě dcera? (..) je hezká?

S1: ano.

L3: = ehe je hezká dobře taky dostane mašli. ((maluje na tabuli)) ta:k a poslední, jaký je pes?

(..)

S?: hezký

L3: ehe je hezký

S1: nebo tlustý

L3: =dobře hezký a tlustý pes ((maluje na tabuli)) (...) dobře to je pes. ta:k jaký je **tatínek?**¹⁷⁴ (.) jsme říkali jaký je **tatínek?**¹⁷⁵

S?: starý

¹⁷¹ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁷² kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁷³ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁷⁴ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 3

¹⁷⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 3

L3: = **je starý ehe**¹⁷⁶

S?: vysoký

L3: ehe

S?: bohatý

L3: **ehe**¹⁷⁷

S?: starý

L3: ehe co maminka, jaká je **maminka?**¹⁷⁸

S?: malá

L3: **ehe**¹⁷⁹

S?: malická

L3: **ehe**¹⁸⁰

S?: ()

L3: ehe jaký je **syn?**¹⁸¹

S?: =malý

L3: =**ehe**¹⁸²

S?: hubený

L3: **ehe**¹⁸³

S?: veselý

L3: **ehe**¹⁸⁴ **a:?**¹⁸⁵

S?: hezký,

¹⁷⁶ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁷⁷ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁷⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁷⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁸⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁸¹ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁸² kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁸³ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁸⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁸⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

L3: ehe **hm**¹⁸⁶

S?: starý?

L3: není starý, je **mladý**¹⁸⁷ ehe výborně co dcera, **jaká je?**¹⁸⁸

S?: tlustý

L3: ehe **dobře**¹⁸⁹ **jaká ještě?**¹⁹⁰

S?: šudá

L3: ehe dobře ale pozor ne šudá ale chudá

S?: =chudá

L3: ehe (.) **a ještě?**¹⁹¹

S?: ()

L3: ehe dobře, jaký je pes? ((kreslí na tabuli)) jaký je pes?

S?: šťastný

L3: **ehe**¹⁹²

S?: hezký

L3: **ehe**¹⁹³ to je asi všechno dobře, teď zkuste to samé ale **ve dvojici**¹⁹⁴ jeden kreslí **druhý**¹⁹⁵ říká (so you will **be painting**¹⁹⁶ and the other one will be telling what to do. oukej)?

¹⁸⁶ ilustrační BH – flat hand – PUTC – center 1 – wrists bending to 1+5

¹⁸⁷ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

¹⁸⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁸⁹ deiktické RH – lax flat hand – PUdiTC – center 2

¹⁹⁰ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁹¹ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

¹⁹² kývá hlavou ve významu souhlasu

¹⁹³ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – right periphery 2

¹⁹⁴ ilustrační RH – 1-5 spread bent – PDdiTC – center 1 – wrist rotation – clockwise

¹⁹⁵ ilustrační RH – 2 stretched – PVAB – center 1

¹⁹⁶ ilustrační RH – 1-5 spread bent – PDdiAB – center 1

Nahrávka 4

STOPÁŽ: 8:20

L4: (it is up to you who will read the dialogue¹⁹⁷ if two person one person¹⁹⁸ it's up to you).

S1: (so i will about the others eee) prosím co co si dáte k pití dáte si pivo? ne nepiju pivo dám si neperlivu: vodu mám ží žíz zízeň

L4: =žízeň

S1: =žízeň a: a co te k jídlu?

L4: ehe

S1: a: mám rád dám si hamburger a hranolky,

L4: =ano¹⁹⁹

S1: ee to je všešno

L4: ehe

S1: to je všešno ano to je všešno zaplatím ee sedmdesát dva korun

L4: ((píše na tabuli)) to je [sedumdesát ale],²⁰⁰

S?: [devadesát]

L4: =ano²⁰¹

S?: =devadesát dva korun e ee sto děkuju

L4: ehe výborně, bylo to správně (it was correct) děkuji, (..) tak rozumíte všemu? **rozumíte?**²⁰² Rozumíte tomu dialogu?

S2: ee (..) zaplatím?

L4: =zaplatím, co znamená zaplatím?

¹⁹⁷ ilustrační LH – spread flat hand – PVAB – upper left periphery 1 – arm

¹⁹⁸ ilustrační LH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm arced

¹⁹⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁰⁰ deiktické LH – 2 stretched – PUdiAB – upper left periphery 1

²⁰¹ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁰² ilustrační LH – 2 stretched – PDdiTC – center 1 – wrist circle

S1: **(separately)**²⁰³

S2: (separately together)

L4: to je **až potom (that's after that)**²⁰⁴ zaplatím je (I want to pay)

S?: a:

(...)

L4: tak minule jsme měli frázi, ((píše na tabuli)) **dám si**,²⁰⁵

pamatujete si co to znamená? **co znamená dám si?**²⁰⁶

(..)

S1: e (.) (I will take)

L4: **ještě jednou**²⁰⁷ prosím,

S1: (I will take)

L4: **ehe ano**,²⁰⁸ (or I want to eat I want to drink)²⁰⁹ (.) **ehe**²¹⁰ (..)

(and **we have**²¹¹ some specific rules here as I said last week,²¹² we don't use nominativ the basic form of words when we used) **dám si**,²¹³

(for example) **dám si** ((píše na tabuli)) (..) **černý čaj**, (..) nebo,

(..) **černá káva**, (..) nebo **černé pivo**, (..) **černý čaj je maskulinum**²¹⁴

černá káva je femininum²¹⁵ **černé pivo je neutrum**²¹⁶. nemůžeme říct (we

can't say) **dám si**²¹⁷ **černá káva**,²¹⁸ (for example (..) we need to use

different rule **different case**²¹⁹, we need forth case which is

akuzativ) ((píše na tabuli)) (..) (and the akuzativ forms are) **dám**

²⁰³ ilustrační LH – flat hand – PDTc – center 1 – arm arced – left

²⁰⁴ ilustrační LH – flat hand – PUdiTC – left periphery 2 – arm arced – left

²⁰⁵ deiktické – LH 2 stretched – PVAB – upper left periphery 2

²⁰⁶ deiktické – LH flat hand – PVAB – upper left periphery 2

²⁰⁷ ilustrační LH 2 stretched – PVTB – upper left periphery 1 – wrist rotation

²⁰⁸ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁰⁹ ilustrační LH – spread flat hand – PLTC – left periphery 2 – arm arced – left

²¹⁰ adaptér – vytahuje si rukávy

²¹¹ adaptér – dává si vlasy za ucho

²¹² deiktické LH – flat hand – PDdiAB – upper left periphery 2

²¹³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – upper left periphery 2

²¹⁴ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – upper left periphery 3

²¹⁵ deiktické LH – flat hand – PDdiAB –left periphery 2

²¹⁶ deiktické LH – flat hand – PDdiAB –left periphery 2

²¹⁷ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – upper left periphery 3

²¹⁸ deiktické LH – flat hand – PDdiAB –left periphery 2

²¹⁹ adaptér – vytahuje si rukáv

si černý čaj²²⁰, **to je stejné**²²¹ (that's the same. so) černý čaj, dám si černý čaj. ((píše na tabuli)) černá káva, ale **dám si?**²²² (..)

S2: ee černá (.) no

L4: to bude černou kávu ((píše na tabuli)) černou kávu

S2: =černou

L4: ((píše na tabuli)) (..) tak a **černé pivo?**²²³ dám si? (.) **to bude stejné stejné (it's the same)**²²⁴ dám si černé pivo

S2: (so it's only the female case that you changing)

L4: =ano, ((píše na tabuli)) přesně ta:k, černá káva černou kávu mění se a: na ou a a na u. a ještě máme jeden typ, (**we have**²²⁵ second type of **feminins**²²⁶ in akuzativ) a to je? ((píše na tabuli)) (..) dušená rýže, ((píše na tabuli)) (..) dušená rýže akuzativ bude? víte? **dušená rýže,**²²⁷ **dám si?**²²⁸

(..)

S1: dám si (...)

S2: dušenou rajžu

L4: ehe, dám si dušenou to je správně ((píše na tabuli)) dušenou

S2: dušenou (mean steamed),

L4: ehe ne? **jo**²²⁹ ehe ta:k **a:le není rýžu**²³⁰ ale tady máme e a **tady bude i**²³¹, takže rýži rýži. ((píše na tabuli)) (..) rýži. (.) tak takže **maskulinum je stejné, černý čaj nominativ (the basic form)**²³²

²²⁰ deiktické LH – 2 stertched – PDdiAB – upper left periphery 3

²²¹ deiktické LH – spread flat hand – PDdiAB – upper left periphery 3

²²² deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – upper left periphery 3

²²³ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left periphery 2

²²⁴ ilustrační LH – flat hand – PDTC – center 1 – wrist bending to 1+5

²²⁵ adaptér – dává si vlasy za ucho

²²⁶ adaptér – škrábe se pod nosem

²²⁷ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left periphery 2

²²⁸ deiktické LH – spread flat hand – PDdiAB – left periphery 3

²²⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

²³⁰ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left periphery 2

²³¹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – left extreme periphery 3

²³² deiktické LH – flat hand – PDdiAB – upper left periphery 2

dám si černý čaj,²³³ femininum,²³⁴ první²³⁵ černá káva, dám si černou kávu,²³⁶ dušená rýže dám si dušenou rýži,²³⁷ a neutrum, černé pivo,²³⁸ dám si černé pivo.²³⁹ to je stejné. ano?²⁴⁰ ta:k vezměte si prosím učebnici na straně dvacet čtyři (..) tak tady máte tabulku s těmi pravidly (there are the rules of akuzativ²⁴¹ which we have here²⁴²). ta:k uděláme cvičení pět,²⁴³ cvičení pět prosím, udělejte ve dvojicích. ano,²⁴⁴ (make a pairs and do the exercise in pairs)

²³³ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – upper left periphery 3

²³⁴ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left periphery 2

²³⁵ ilustrační LH – 1+2 stretched – PVAB – center 1

²³⁶ deiktické LH – 1+2 stretched – PDdiAB – upper left periphery 2 – arm straight – left

²³⁷ deiktické LH – 1+2 stretched – PDdiAB – left periphery 2 – arm straight – left

²³⁸ deiktické LH – 1+2 stretched – PDdiAB – left periphery 2 – arm straight – left

²³⁹ deiktické LH – flat hand – PDdiAB – left periphery 3 – arm straight – left

²⁴⁰ adaptér – vytahuje si rukávy

²⁴¹ deiktické LH – 2 bent – PVTB – center 1 – wrist rotation – clockwise

²⁴² deiktické LH – spread flat hand – PDdiAB – upper left periphery 3 – arm circle – clockwise

²⁴³ deiktické LH – 2 stretched – PVTB – center-center 1

²⁴⁴ ilustrační LH – 1+2 connected – PDdiAB – center 1

Nahrávka 5

STOPÁŽ: 15:21

L5: tak teď mám pro vás aktivitu, **ve dvojicích v párech**.²⁴⁵ se budete ptát, je tady **program**²⁴⁶ kdy co je a vy máte polovinu (you have half of it). takže se budete ptát na druhou polovinu. tu má váš partner. (.) a jak se ptát? jak se ptát? (.) (when what time)?

S?: kdy je?

S?: v kolik hodin.

L5: ehe ((píše na tabuli)) kdy je něco. **kdy je fotbal kdy je hokej**.²⁴⁷ ehe anebo?

S?: v kolik hodin?

L5: = v kolik hodin, ((píše na tabuli))

S1: a kdy je to?

L5: v kolik hodin je? něco, anebo tam máte ještě fotbal začíná fotbal končí,

S1: [kdy je to]

L5: [takže zase] kdy končí, kdy začíná v kolik hodin končí v kolik hodin začíná ano? (.) ta:k ((rozdává pracovní listy)) (...) ptejte se. **a pište to. (write it down)**.²⁴⁸ kdy je v kolik hodin je

((studenti pracují ve skupinách))

S2: (how do you say like evening)?

L5: večer

S2: =večer

²⁴⁵ ilustrační BH – 1+2 stretched – PVTB – center 1 – arm straight together

²⁴⁶ deiktické LH – 2 stretched – PVTB – center 1- wrist – rotation

²⁴⁷ ilustrační BH – spread flat hand – PDdiAB – periphery 2 – arm arced – left, right

²⁴⁸ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

L: ehe. budeme dělat dneska. večer. ((píše na tabuli)) večer v sedm hodin. večer v osm **hodin**.²⁴⁹

S?: ()

L5: v sedm hodin **večer ano taky funguje**²⁵⁰

((studenti pracují ve skupinách a lektor monitoruje aktivitu studentů))

L5: tak hotovo? konec? dobře (.) **zkontrolujte s partnerem**²⁵¹ jestli máte stejné číslo jestli máte stejné číslo (.) **zkontrolujte**.²⁵² (...) máte stejné číslo? stejná čísla plurál (.) jo? dobře (.) tak jo. **ta:k prosím**²⁵³ vás, **Adame**,²⁵⁴ kdy je tenis.

S3: kdy je: ee tenis, ee tenis je ee v patnáct čtyřicet pět.

L5: **ehe**²⁵⁵ perfektní děkuju hmm Eva, prosím vás, kdy začíná opera?

S4: opera začíná ve dvacet třicet hodin.

L5: ehe v devatenáct hodin třicet minut. ale jo dobře děkuju moc Evo zeptej se **Adama**²⁵⁶ (ask Adam)

S5: ee v kolik hodin končí party?

S6: party končí ve dvacet tři hodin

L5: ehe děkuju a ještě abychom byli **více zdvořilí**²⁵⁷ (to be more polite), tak nejenom **kdy je a v kolik hodin**,²⁵⁸ to jsem zapomněla říct ale taky **ještě**²⁵⁹

S?: prosím

L5: **ehe**²⁶⁰ ((píše na tabuli)) prosím:m,

²⁴⁹ adaptér – škrábe se pod nosem

²⁵⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁵¹ ilustrační BH – 1+2 stretched – PVTB – upper periphery 1 – arm straight – together

²⁵² ilustrační BH – 1+2 stretched – PUdiTV – upper periphery 1 – arm straight – together

²⁵³ adaptér – dává si vlasy za ucho

²⁵⁴ deiktické LH – flat hand – PUdiTC – center 2

²⁵⁵ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁵⁶ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – upper right periphery 2

²⁵⁷ ilustrační BH – 1+2 stretched – PVTB – upper periphery 1 – wrist – rotation

²⁵⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 3

²⁵⁹ symbolické BH – flat hand – PLTC – center-center 1 – straight – up, down

²⁶⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

S?: =vás

L5: ((kýve hlavou a píše na tabuli)) ehe prosím vás, anebo prosím tě formálně prosím vás

S?: (it is like excuse me or),

L5: =**taky ano ano**²⁶¹

S?: (so when you just try talk to somebody who is you say)
prosím vás (or both)?

L5: hmmm ještě jednou ten kontext

S?: (oukej so like like somebody might have your own bussines when
you ask a question and [you just say])

L5: ehe [můžeš prosím] vás nebo promiňte funguje oboje

S?: nebo pardon

L5: anebo **pardon**²⁶²

S?: (that's very cheap)

L5: =tak jo. **Adame zeptej se Adama**²⁶³ (ask Adam).

S7: Adame? Adame ee (.) v kolik hodin je: příští e příští lekce?
začíná,

S8: ee příští lekce začíná v ee dvanáct set hodin, ee padesát minut.

L5: ehe tak Adame Adame?

S7: je patnáct minut patnáct

S8: e padesát

S7: =padesát

L5: ehe padesát

S8: =padesát (fifty)?

S7: (fifteen it's) patnáct

²⁶¹ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁶² adaptér – dává si vlasy za ucho

²⁶³ deiktické RH – 2 stretched – upper right periphery 3 – straight – left

L5: ehe a k tomu patnáct ((píše na tabuli))

S7: (it's) patnáct

L5: padesát

S8: to je padesát?

L5: no a to **není**²⁶⁴ kdy začíná lekce? kdy začíná lekce? a příští lekce (.) začíná

S?: v patnáct

L5: =v patnáct ((píše na tabuli)) (..) **jo?**²⁶⁵ takže ještě jednou (**one more time**)²⁶⁶ a **Adame**²⁶⁷

S7: prosím vás a Adame

L5: ano ano nebo znáš ho je to kamarád může být prosím tě

S7: =prosím tě Adame eee v kolik hodin je příští lekce začíná?

L5: kdy začíná, v [kolik] hodin

S7: [kdy začíná]

L5: [příští lekce].

S7: [příští lekce].

S8: ee příští lekce začíná ve dvanáct hodin padesát

L5: **tady to je**²⁶⁸

S8: patnáct patnáct set minut

L5: ehe tady je náct

S8: náct

L5: takže patnáct

S8: =patnáct

²⁶⁴ otáčí hlavou ve významu nesouhlasu

²⁶⁵ kývá hlavou ve významu souhlasu

²⁶⁶ ilustrační BH – 1+2 stretched – PUdiAB – center 1 – wrists – rotation

²⁶⁷ deiktické BH – flat hand – PLTC – center-center 1 – straight – up, down; RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

²⁶⁸ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – upper right extreme periphery 3

L5: **a tohle?**²⁶⁹

S8: ee dvanáct dvanáct

S?: dvanáct

L5: dvanáct ((píše na tabuli)) ano fonetika dvanáct hodin patnáct minut. děkuju děkuju moc tak **Adama**²⁷⁰ a: **Adam**²⁷¹ ptejte se.

S9: v kolik hodin je zápas?

L5: a zase prosím vás prosím tě

S9: a: prosím tě v kolik hodin je zápas:

S10: zápas je v osm hodin večer

L5: ehe v osm hodin večer super a: kdo ještě nebyl? Adam a: a a kdo nebyl, všichni jste byli, divné. **a: Adam**²⁷²

S11: ee v kolik hodin

L5: e e e prosím vás prosím tě

S11: =prosím tě v kolik hodin je tenis?

S12: tenis je v patnáct čtyřicet pět

L5: ehe (.) to je všechno děkuju moc

²⁶⁹ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – upper right periphery 2

²⁷⁰ deiktické RH – 2 stretched – PLTC – center 1 – away body

²⁷¹ deiktické RH – 2 stretched – PLTC – center 1 – away body

²⁷² deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – center 1 – away body

Nahrávka 6

STOPÁŽ: 03:03

L6: pamatujete na na fráze **líbí se mi mám rád ráda**²⁷³ chutná mi Evo zkuste první frázi příklad.

S1: líbí se mi červené barva,

L6: ehe **líbí se mi**²⁷⁴ červená barva super **mám rád**²⁷⁵ Adame?

S2: mám rád rodin,

L6: rodinu, mám rád svoji rodinu ehe a **chutná mi**²⁷⁶ Evo?

S3: chutná mi zmrzlina?

L6: ehe chutná mi zmrzlina. super ehe takže s tím nemáte problém teď (.) dám vám (handout), vidíte **tady bé dva**²⁷⁷ a tady zájmena **já ty on ona**²⁷⁸ a tak dále **budete páry**²⁷⁹, a **jeden**²⁸⁰ první se ptá hm (.) co mu chutná, takže **vyberu**²⁸¹ verbum a vyberu například on a **ptám se**,²⁸² co mu chutná? **druhá**²⁸³ osoba **vybere slovo**,²⁸⁴ například pivo a odpověď chutná mu pivo. a já **napíšu**²⁸⁵ chutná mu pivo. (.) **ano?**²⁸⁶ ee **první**²⁸⁷ úkol, ještě předtím, **spolu v párech**²⁸⁸ (.) se **podíváte na slova**²⁸⁹ a vysvětlíte **rozumíte nerozumíte**²⁹⁰, a potom **dialog**²⁹¹ jo? ((rozdává materiály))

²⁷³ deiktické RH – PDdiTC – upper right extreme periphery 3

²⁷⁴ ilustrační – RH – lax flat hand – PUdiTC – center 1 – wrist – rotation

²⁷⁵ deiktické RH – PDdiTC – upper right extreme periphery 3

²⁷⁶ deiktické RH – PDdiTC – upper right extreme periphery 3

²⁷⁷ deiktické LH – PVTB – center 1

²⁷⁸ ilustrační LH – spread flat hand – center 1 – wrist – bending to 1+5

²⁷⁹ ilustrační RH – 2+3 stretched – center 2 – fingers straight – together

²⁸⁰ ilustrační RH – 1 stretched – center 1

²⁸¹ deiktické RH – flat hand – PVTB – center-center 0

²⁸² ilustrační RH – 1+2 stretched – center 1 – wrist – rotation

²⁸³ ilustrační LH – 2+3 stretched – center 1

²⁸⁴ deiktické LH – PVTB – center 1

²⁸⁵ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 – wrist zigzag – right

²⁸⁶ ilustrační RH – 1 stretched – right periphery 1

²⁸⁷ ilustrační RH – 2 stretched – upper right periphery 1

²⁸⁸ ilustrační RH – flat hand – PDTC – center 2 – arm – straight – left, right

²⁸⁹ deiktické LH – 2 stretched – PVTB – center 1

²⁹⁰ ilustrační LH – spread flat hand – PDdiTC – center 1 – wrist – rotation

²⁹¹ ilustrační BH – 2 stretched – PVTB – center 1 – wrist – towards body, away body

((studenti pracují ve skupinách a lektor monitoruje aktivitu studentů))

Nahrávka 7

STOPÁŽ: 14:07

L7: podívejte se ve cvičení šest, strana čtyřicet čtyři cvičení šest (.) a: ve cvičení šest máme tři obrázky. tři osoby (.) Věra, Leoš, a Marta. a: říkáme co rádi, nebo neradi dělají. (.) tak když se na podíváte (.) Věra. Evo je jí let?

S1: je jí sedmdesát pět let

L7: ehe ee Leoš Adam kolik je mu let?

S2: ee je mu dvacet šest let

L7: ehe a Marta Eva, kolik je jí let?

S3: je jí čtyřicet devět let

L7: ehe super, takže Věra sedmdesát pět, Leoš dvacet šest a Marta čtyřicet devět let tak prosím teď dělejte **páry**²⁹² nebo **skupiny**²⁹³, možná **Adame**²⁹⁴ můžeš si sednout **k Adamovi**²⁹⁵ jo, ee tak **v páru**²⁹⁶ **tady tři tři**²⁹⁷ **dva dva**²⁹⁸ **dva**²⁹⁹ ee **diskutujte**³⁰⁰ prosím co rádi nebo neradi dělají Věra Leoš Marta. co myslíte? co myslíte že rádi dělají nebo co neradi dělají, jo diskutujte v páru nebo ve skupině.

((studenti pracují v páru nebo ve skupině))

(...)

L7: tak když chcete říct (I think) ee fráze myslím ((píše na tabuli)) (.) že, ehe **to je stejné jako být rád**,³⁰¹ tady máme ee **jsem**

²⁹² ilustrační RH – 2+3 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

²⁹³ ilustrační RH – PDTC – upper right periphery 1 – wrist – rotation – counter clockwise

²⁹⁴ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – upper right periphery 2

²⁹⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – upper right periphery 2

²⁹⁶ ilustrační RH – 1+2 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

²⁹⁷ ilustrační RH – 1+2 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

²⁹⁸ ilustrační RH – 1+2 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

²⁹⁹ ilustrační RH – 1+2 stretched – PDTC – upper right periphery 1 – fingers straight – bending

³⁰⁰ ilustrační RH – lax flat hand – PVTB – upper right periphery 2 – wrist rotation – clockwise

³⁰¹ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – upper right periphery 3

rád že, nejsem rád že³⁰², tak stejně **funguje myslím že**³⁰³. jo, stejná fráze myslím že **Věra**³⁰⁴ něco dělá.

((studenti pracují ve skupině a lektor monitoruje aktivitu studentů))

(...)

L7: tak máte hotovo? můžeme, spolu, ta:k **Eva**³⁰⁵ co si myslíš že dělá ráda Věra?

S4: ehe myslím že Věra ráda vaří

L7: **ehe**³⁰⁶ Věra ráda vaří: dobře, **někdo něco jiného?**³⁰⁷ co Věra dělá ráda?

S?: ráda nakupuje

L7: =nakupuje, ehe ještě něco?

S4: ráda se díváme na televizi

L7: a zase **ne**³⁰⁸ **ty**³⁰⁹, ale **Věra**³¹⁰, takže?

S4: dívá se

L7: =dívá se na televizi ehe dobře co Leoš? co rád dělá Leoš?

S?: poslouchá hudbu

L7: ehe poslouchá hudbu

S?: =e rád poslouchá hudbu

L7: rád poslouchá hudbu. někdo něco jiného?

S?: rád pije pomerančový džus

³⁰² deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – center 2

³⁰³ ilustrační LH – 1+2 crooked – PVAB – upper right periphery 1 – wrist – rotaion

³⁰⁴ ilustrační LH – 1+2 crooked – PUdiTC – right periphery 1 – wrist – rotation

³⁰⁵ deiktické LH – lax flat hand – PDAB – center 1

³⁰⁶ výraz údivu

³⁰⁷ ilustrační RH – lax flat hand – PDdiTC – center 1

³⁰⁸ deiktické RH – flat hand – PVTB – center 0 – arm straight – towards body

³⁰⁹ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 2 – arm straight – away body

³¹⁰ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 2 – wrist bending to 1+5

L7: ehe **přímo pomerančový**³¹¹ džus **ne jablečný,**³¹² **pomerančový**³¹³ (.)
dobře ještě něco?

S?: =rád cvičí

L7: cvičí, výborně rád cvičí ehe tak a poslední Marta, co ráda dělá
Marta?

S?: pracuje

L7: Marta ráda pracuje

S5: nemá ráda s nemá ráda spát

L7: tak **pozor**³¹⁴ Adam spát. **je to verbum nebo substantivum?**³¹⁵ spát
verbum. takže **má ráda spát?**³¹⁶ (.) **má ráda?**³¹⁷

S5: má ráda (.) ráda

L7: =**ráda?**³¹⁸ **spí.**³¹⁹ jo, ráda spí. takže pozor **verbum ee verbum rád**³²⁰
jo? tak dobře, takže eee máme e **nápady**³²¹ a **ted' ověříme**³²² ee
poslechem budeme poslouchat (we will listen and we will check it if
we were right or not) tak

((lektorka pouští nahrávku poslechu))

(...)

L7: ehe tak **pustím ještě jednou posloucháme ještě jednou**³²³ (..) a
zkuste napsat ee aktivitu³²⁴ co **rádi ne- ee dělají**³²⁵ jo, co Věra
Leoš. **verba aktivitu**³²⁶ ehe ještě jednou,

³¹¹ ilustrační RH – 1-5 connected – PUTC – center 2

³¹² ilustrační RH – flat hand – PDdiTC – center 1

³¹³ ilustrační RH – 1-5 connected – PUTC – center 2

³¹⁴ ilustrační RH – 2 stretched – PVAB – center 1

³¹⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDAB – upper right extreme periphery 3 – arm straight – right

³¹⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDAB – upper right extreme periphery 3 – arm straight – right

³¹⁷ kývá hlavou ve významu váhání

³¹⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDAB – upper right extreme periphery 3 – arm straight – right

³¹⁹ ilustrační RH – 1+2 bent – PVAB – upper right periphery 2 – wrist rotation – clockwise

³²⁰ deiktické RH – 2 stretched – PDAB – upper right extreme periphery 3 – arm straight – right

³²¹ ilustrační LH – flat hand – PDTC – right periphery 1

³²² ilustrační LH – 1+2 stretched – PUdiTC – wrist rotation – counter clockwise

³²³ ilustrační RH – 1+2 bent – PVAB – upper right periphery 2 – wrist rotation – clockwise

³²⁴ ilustrační LH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

³²⁵ ilustrační LH – flat hand – PUdiTC – center 2 – arm arced – right

³²⁶ ilustrační LH lax flat hand – PDdiTC – center 1

((lektorka pouští ještě jednou nahrávku poslechu))

(...)

L7: tak máme pravdu co dělá Věra? co dělá Věra ráda?

S?: nakupuje

L7: **ehe**,³²⁷ a **říkali jsme nakupuje**³²⁸ takže, kdo říkal? že Věra ráda nakupuje (**who said it**)?³²⁹ (.) ehe **Adam**³³⁰, takže **máš pravdu**³³¹ Věra ráda nakupuje. ehe ještě něco?

S?: ráda sleva

L7: **ehe a**³³² sleva? **verbum nebo substantivum**?³³³

S6: substantivum

L7: takže **Adam**.³³⁴ Věra?

S6: má rád

L7: =ale Věra je **to žena [nebo muž]**?³³⁵

S6: [má ráda].

L7: ehe tak Věra,

S6: má ráda slevu

L7: slevu **nebo plurál**,³³⁶

S6: slevy

L7: =slevy **ehe**,³³⁷ Věra má ráda slevy. tak ee co Leoš?

S6: nepracuje

³²⁷ ilustrační LH – 1 stretched – PUdiTC – center 1

³²⁸ ilustrační BH – lax flat hand – PDdiTC – center 1

³²⁹ ilustrační BH – flat hand – PDdiAB – center 1

³³⁰ deiktické LH – 2 stretched – PdTC – center 2 – arm straight – away body

³³¹ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – center 2

³³² deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – center 2

³³³ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

³³⁴ deiktické LH – 2 stretched – PUdiTC – center 2

³³⁵ ilustrační BH – 2 stretched – PUdiTC – center 1 – wrist rotation – clockwise

³³⁶ ilustrační RH – lax flat hand – PDdiTC – center 1 – arm straight – right

³³⁷ kývá hlavou ve významu souhlasu

S?: **rád cvičí jógu**³³⁸

L7: rád cvičí jógu, ehe ještě něco?

S?: rád čti?

L7: =pardon

S?: rád čti

L7: ehe tak infinitiv to je nepravidelné číst ((píše na tabuli)) a on **rád?**³³⁹

S?: čte

L7: čte. ((píše na tabuli)) ehe on ona ee čte (.) jo? (.) ehe ještě něco?

S?: on je vegetarián

L7: on je vegetarián **takže možná rád pije pomerančový džus,**³⁴⁰ když je vegetarián ano takže **rád cvičí,**³⁴¹ **rád čte**³⁴² **a**³⁴³

S?: nemá rád maso

L7: nemá rád maso maso jo maso ehe neutrum maso ((píše na tabuli)) výborně **maso substantivum,**³⁴⁴ **takže? mít rád**³⁴⁵ nebo negativum nemít rád (.) jo, **Leoš nemá rád maso.**³⁴⁶ ehe a: poslední Marta? co ráda dělá Marta?

S?: ee má ráda uklízí a vaří

L7: **tak**³⁴⁷ ehe **Adam**³⁴⁸

S2: má ráda fyzický cvičení

³³⁸ deiktické RH – 2 stretched – PUdiTC – center 1

³³⁹ ilustrační RH – flat hand – PDdiAB – center 1

³⁴⁰ ilustrační RH – flat hand – PUAB – center 1

³⁴¹ ilustrační LH – 1 stretched – PUdiTC – center 1

³⁴² ilustrační LH – 1+2 stretched – PUdiTC – center 1

³⁴³ ilustrační BH – flat hand – PUAB – center 1 – arm straight – up and down

³⁴⁴ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – right periphery 2

³⁴⁵ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 2

³⁴⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – right periphery 2

³⁴⁷ ilustrační RH – flat hand – PDdiAB – center 2

³⁴⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – center 2 – arm straight – away body

L7: ehe fyzick³⁴⁹é: cvičení proč fyzick³⁵⁰é: cvičení a ne fyzický cvičení³⁵¹

S?: (because it's plural)?

L7: ehe ((píše na tabuli)) fy zi cké cvi če ní: (.)³⁵² tak cvičení takže, fyzické jo? protože neutrum. jo?³⁵³ tak ehe (.) ještě něco?

S?: má ráda pracuje ve velké firmě

L7: ehe tak a zase ráda nebo mít ráda?³⁵⁴

S?: ee ráda rád

L7: ehe rá ee Marta je muž nebo žena?

S?: =ráda ve velký

L7: =je to žena takže Marta, [ráda]³⁵⁵

S?: [ráda] pracuje ve velký firmě

L7: ráda verbum,³⁵⁶

S?: ráda.

L7: tak ee ((píše na tabuli)) Marta,

S?: ráda pracuje

L7: super ted³⁵⁷ ehe

S?: ve velký

L7: ehe ráda ((píše na tabuli)) žena, ted' verbum, [pracuje]

S?: [pracuje] ve velký

L7: =ve velké firmě ehe

³⁴⁹ ilustrační BH – fist – PDdiAB – center 1

³⁵⁰ ilustrační LH – lax flat hand – PUdiTC – left periphery 1

³⁵¹ ilustrační LH – 1+2 stretched – PUdiTC – left periphery 1 – wrist rotation – right

³⁵² adaptér – škrábe se pod nosem

³⁵³ deiktické – RH – 2 stretched – PDdiTC – lower right periphery 2

³⁵⁴ deiktické – RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right extreme periphery 3

³⁵⁵ ilustrační BH – 2 stretched – PDdiTC – center 1 – arm straight – right

³⁵⁶ ilustrační LH – 1-5 touching – PVTB – center 1

³⁵⁷ deiktické – RH – 2 stretched – PDdiTC – lower right periphery 2

S?: má ráda vaří exotické jílo

L7: jí:dlo ráda vaří exotické jídlo víte jaké jídlo? **pamatujete?**³⁵⁸

S?: ee [japonské, indické]

L7: [japonské indické]

S?: a arabské

L7: a arabské. super tak indické arabské jídlo japonské super tak jo
děkuju a teď eee co vy? co vy děláte rádi, takže **zůstaňte**³⁵⁹

³⁵⁸ ilustrační LH – spread flat hand – PLTC – upper left periphery – wrist rotation – clockwise

³⁵⁹ ilustrační BH – spread flat hand – PDdiAB – center 2

Nahrávka 8

STOPÁŽ: 01:52

L8: budeme mít nové skupiny, prosím **vy tři**³⁶⁰ pracujete ee **Adam**
pracuje s Evou³⁶¹ a **vy tři pracujete spolu**³⁶² máme jídelní lístky,
jsou **tady**³⁶³ **tam**³⁶⁴ a **tam**³⁶⁵. vy chcete jíst a pít, chcete jídlo a
pití, hledáte restauraci. takže, **chodíte**³⁶⁶ po třídě kouknete se do
jídelního lístku **((dívá se do lístku))**³⁶⁷ to nechci a **jdu k jiné**³⁶⁸
restauraci. chcete jídelní lístek restaurace. (so you looking for a
perfect restaurant³⁶⁹ for your group. **there are three menus**³⁷⁰ and you
need to choose one. (.) Is that clear? ok, **so**)³⁷¹

S1: =()

L8: **(sorry)**?³⁷²

S1: (just choose the one we like),

L8: **(yeah)**³⁷³

((studenti chodí po třídě a vybírají si jídelní lístek))

L8: dobře ee **vy jste hosté**³⁷⁴ **já jsem číšník nebo servírka**³⁷⁵ takže **se**
můžete posadit vy jste hosté,³⁷⁶ **já jsem servírka.**³⁷⁷ máte jídelní

³⁶⁰ ilustrační BH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – wrist rotation

³⁶¹ deiktické RH – lax flat hand – PDdiTC – center 3

³⁶² deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – arm straight – left, right

³⁶³ deiktické LH – 2 stretched – PDdiTC – lower left periphery 2

³⁶⁴ deiktické LH – 2 stretched – PDAB – center 3

³⁶⁵ deiktické LH – flat hand – PDAB – upper periphery 3

³⁶⁶ napodobuje pantomimicky chůzi

³⁶⁷ kývá hlavou ze strany na stranu

³⁶⁸ napodobuje pantomimicky chůzi

³⁶⁹ ilustrační BH – flat hand – PDdiAB – right, left periphery 1

³⁷⁰ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 2 – arm straight – right

³⁷¹ ilustrační BH – flat hand – PUdiTC – periphery 1 – arm circle

³⁷² nakloní hlavu směrem ke studentovi

³⁷³ kývá hlavou ve významu souhlasu

³⁷⁴ ilustrační BH – flat hand – PDdiTC – center 2 – wrist bending to pulse

³⁷⁵ deiktické BH – flat hand – PVTB – center-center 0

³⁷⁶ napodobuje pantomimicky, že si sedá; ilustrační BH – flat hand – PDTC – center 2

³⁷⁷ deiktické BH – flat hand – PVTB – center-center 0

lístek ano? (**you can sit down**³⁷⁸ you are in the restaurant and **I am waitress**)³⁷⁹ (...) dobře, (...) vezmu si papír a tužku,

((lektor přichází k první skupině))

L8: tak dobrý den co si dáte k pití? k pití?

³⁷⁸ ilustrační BH – flat hand – PDTC – center 2 – wrist bending to pulse

³⁷⁹ deiktické BH – flat hand – PVTB – center-center 0

Nahrávka 9

STOPÁŽ: 05:20

L9: tak uděláme **rekapitulaci**,³⁸⁰ **mít rád nebo ráda plus objekt**³⁸¹ a rád nebo ráda **něco dělat nějaká aktivita**³⁸² jo, **dělali jsme to**³⁸³ co to je? ((ukazuje obrázek))

S?: káva

L9: to je káva, dobře je to aktivita nebo objekt?

S?: objekt

L9: objekt výborně **použijeme mít rád**³⁸⁴ jak bude **otázka? jak bude otázka?**³⁸⁵ otázka?

S?: máš rád

L9: ehe neformální výborně ((píše na tabuli)) máš rád nebo ráda

S?: =kávu

L9: =kávu výborně kávu to je akuzativ **máme mít rád**³⁸⁶ plus objekt v akuzativu. dobře super co to, co dělá? ((ukazuje obrázek))

S?: nakupuje

L9: nakupuje, aktivita nebo objekt?

S?: aktivita

L9: aktivita, **jak bude otázka?**³⁸⁷ (.) máme **dlouhé slovo**³⁸⁸

S?: nakupuje ráda?

³⁸⁰ ilustrační LH – 1-5 spread bent – PDAB – left periphery 2

³⁸¹ deiktické LH – 2 stretched – PDdiAB – upper left extreme periphery 3

³⁸² ilustrační LH – spread flat hand – PUdiAB – center 2 – wrist bending to pulse

³⁸³ ilustrační LH – 2-5 flapped down – PddiTB – center 1 – 2-5 finger bending to pulse

³⁸⁴ deiktické LH – 1+2 stretched – PDdiAB – upper left extreme periphery 3

³⁸⁵ deiktické RH – flat hand – PDdiTC – upper right periphery 2

³⁸⁶ deiktické RH – 2 stretched – PDdiAB – upper right periphery 2

³⁸⁷ deiktické LH – 1-3 stretched – PDdiAB – center 2

³⁸⁸ ilustrační RH – flat hand – PDdiTC – right periphery 2 – arm straight – right

L9: **ehe**³⁸⁹ výborně nakupuješ ((píše na tabuli)) (.) nakupuješ pardon rád nebo ráda **ehe**³⁹⁰ super dobře, co to? ((ukazuje obrázek))

S?: pivo

L9: pivo aktivita objekt,

S?: objekt

L9: =objekt výborně **jak bude**³⁹¹ otázka?

S?: máš ráda pivo?

L9: ehe výborně **Adame,**³⁹² máte rád pivo?

S1: ee mám rád pivo

L9: výborně **zeptejte se někoho**³⁹³

S1: Evo

L9: **ehe**³⁹⁴

S1: ee (.) máš ráda pivo?

S2: Ano ráda ee **mám ráda**³⁹⁵ pivo

L9: výborně super co je to? ((ukazuje obrázek))

S?: snídá

L9: ehe snídá ehe dobře, aktivita objekt?

S?: aktivita

L9: aktivita, **Evo**³⁹⁶ jak bude otázka? **zeptejte se někoho**³⁹⁷

S3: ee Evo ráda snídáš?

³⁸⁹ kývá hlavou ve významu souhlasu

³⁹⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

³⁹¹ ilustrační RH – flat hand – PUTC – center 2 – arm arced – away body

³⁹² deiktické RH – flat hand – PUTC – center 2 – arm arced – away body

³⁹³ deiktické RH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise

³⁹⁴ kývá hlavou ve významu souhlasu

³⁹⁵ deiktické RH – spread flat hand – PVTB – center-center 0

³⁹⁶ deiktické RH – flat hand – PUTC – center 2 – arm arced – away body

³⁹⁷ deiktické RH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise

L9: ehe výborně **nejdřív bude verbum**³⁹⁸

S3: =ee snídáš ráda?

L9: **super**³⁹⁹

S4: ano ráda snídám.

L9: výborně super dobře co je to? ((ukazuje obrázek))

S?: tancovat

L9: ehe může být tancovat a konkrétně **co to je?**⁴⁰⁰

S?: tancovat tancují

L9: ehe dobře dobře **to je to verbum**⁴⁰¹ a kdyby to byl objekt tak je to?

S?: aktivita

L9: aktivita dobře je to aktivita **kdyby to byl objekt**⁴⁰² tak to může být **balet.**⁴⁰³ jo? balet **je objekt.**⁴⁰⁴ ale uděláme aktivitu tancovat eee Evo tancujete ráda?

S5: ee ne nerada tancu

L9: nerada **tancu: ,**⁴⁰⁵

S5: =tancuju

L9: výborně nerada tancuju super dobře co je to? ((ukazuje obrázek))

S?: hrát

(.)

L9: Adame?

S1: fotbal

³⁹⁸ deiktické RH – 2 stretched – PDdiTC – center 3 – arm straight – right

³⁹⁹ deiktické RH – flat hand – PUdiTC – center 2 – arm arced – away body

⁴⁰⁰ deiktické RH – 2 stretched – PVTB – center 1 – arm circle – counter clockwise

⁴⁰¹ deiktické RH – spread flat hand – PVTB – center 1 – arm circle – counter clockwise

⁴⁰² deiktické RH – spread flat hand – PVTB – center 1 – arm circle – counter clockwise

⁴⁰³ ilustrační RH – spread flat hand – PUdiTC – right periphery 2

⁴⁰⁴ deiktické RH – spread flat hand – PVTB – center 1

⁴⁰⁵ deiktické RH – 2 stretched – PVTB – center 0 – wrist bending to pulse

L9: =fotbal, ehe **fotbal to je objekt**⁴⁰⁶ aktivita **hrát fotbal.**⁴⁰⁷ dobře tak hrát fotbal ee **Evo,**⁴⁰⁸ můžete otázku?

S6: ee hraješ ráda fotbal?

L9: ehe hraješ ráda fotbal super **koho se zeptáte?**⁴⁰⁹

S6: Eva

S7: hraju ráda fotbal

L9: **ehe**⁴¹⁰ hraju ráda fotbal výborně super poslední, co to je? ((ukazuje obrázek))

S?: kni

L9: znáte to slovo?

S?: knihu

L9: ehe to jsou knihy, plurál knihy ((píše na tabuli)) jak bude otázka? jak bude otázka? ee **Evo**⁴¹¹

S2: ee máš ráda knihy?

L9: ehe máš ráda knihy **koho se ptáte?**⁴¹²

S2: Evo? [máš ráda] knihy?

L9: [super]

S4: =ee ano mám ráda knihy?

L9: výborně super teď budete vy pracovat spolu dostanete papír máte **tady activity**⁴¹³ nebo objekty a budete se ptát hmm **Evo?**⁴¹⁴ pijete ráda pivo?

S3: ee ano, ee ráda ee mám ráda pivo

⁴⁰⁶ ilustrační LH – spread flat hand – PUdiTC – left periphery 1

⁴⁰⁷ ilustrační LH – lax flat hand – PDdiTC – center 1 – wrist arced – right

⁴⁰⁸ deiktické RH – flat hand – PUTC – upper right periphery 2 – arm arced – away body

⁴⁰⁹ deiktické RH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise

⁴¹⁰ kývá hlavou ve významu souhlasu

⁴¹¹ deiktické LH – flat hand – PUdiTC – center 2

⁴¹² deiktické RH – lax flat hand – PDTC – center 1 – arm circle – clockwise

⁴¹³ deiktické RH – 1+2 connected – PVTB – center 1

⁴¹⁴ deiktické LH – flat hand – PUTC – upper left periphery 2 – arm arced – away body

L9: ehe dobře **otázka byla**⁴¹⁵ **pijete**⁴¹⁶ ráda?

S3: ee pijete **ráda ee ano**⁴¹⁷ ee ráda pi (.) **pi**⁴¹⁸

L9: **pi:ju:**⁴¹⁹

S3: piju ee pivo

L9: =pivo výborně takže já si **napíšu**⁴²⁰ Eva a ráda pije pivo jo?
každý dostane papír **budete chodit a mluvit spolu**⁴²¹

⁴¹⁵ ilustrační RH – 2-5 flapped down – PDdiTB – center 1 – 2-5 finger bending to pulse

⁴¹⁶ ilustrační RH – 1-5 crooked – PVTB – upper periphery 1 – wrist bending to 1

⁴¹⁷ adaptér – škrábe se na hlavě

⁴¹⁸ deiktické RH – 2 stretched – PVTB – center 1 – wrist straight – towards body

⁴¹⁹ deiktické RH – 1+2 stretched – PVTB – center 1 – wrist straight – towards body

⁴²⁰ symbolické RH – 1-3 connected, 4+5 bent – PDdiTC – center 1 - wrist zigzag – right

⁴²¹ ilustrační BH – 2 stretched – PDdiTC – periphery 2 – wrist – circle – clockwise